

letnik IX
številka
7 - 8

**jezik
in
slovstvo**

1964

Jezik in slovstvo

Letnik IX. številka 7-8

Ljubljana, 20. januarja 1965

List izhaja od januarja do decembra (osem števil)

Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani

Glavni in odgovorni urednik dr. Bratko Kreft Ljubljana, Tavčarjeva 4

Uredniški odbor: Franc Jakopin, Boris Urbančič, Franc Zadravec

Tehnični urednik Ivo Graul

Tiska tiskarna ČP »Celjski tisk« v Celju

Uprava revije »Jezik in slovstvo« (Ivo Graul) Ljubljana, Titova 11

Opemila inž. arh. Jakica Acceto

Naročila in vplačila sprejema uprava revije »Jezik in slovstvo« v Ljubljani,
Titova 11, tekoči račun pri NB 600-11-608-4 v Ljubljani

Letna naročnina 700 din, polletna 350, posamezna številka 100 din;
za dijake, ki dobivajo list pri poverjeniku, 500 din;
za tujino celoletna naročnina 1500 din

Kdor poslane številke ne vrne v dveh tednih, ga štejemo za rednega naročnika!

Vsebina sedme in osme številke

Dr. Anton Sušnik Koroški delež v slovenski književnosti	209
Janez Mrdavšič Narava v Prežihovih mladostnih delih	213
Janko Jeri Tržaško vprašanje	220
Tadeusz Milewski Razvoj jezikoslovja v 20. stoletju	225
Breda Pogorelec Ob poskusnem snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika	232
Emil Štampar Liriki in dramatik Miroslav Feldman	243
Jan Petr Miklošič in češka filologija	246
M. Helcl, L. Janský, J. Machač, Z. Sochová, J. Zima (Praha) Pripombe k poskusnemu snopiču Slovarja slovenskega knjižnega jezika	254
Redakcija SSKJ Odgovor uredništva SSKJ	262

Ocene in poročila

F. Bezljaj Simpozij o Vuku Karadžiću	265
Jan Šedivý Posledice in pomen mariborskih slovenskih štipendij	266
Emil Štampar Knjiga o jeziku v teoriji in praksi	269
Andrijan Lah Na poti k torzu?	270
Franc Šebjanič Madžarski literarni publicist o slovenski književnosti	272
Vladimir Naglič Brodar — ladjar	273
Jože Munda Slovensko jezikoslovje in literarna zgodovina v letu 1963	273

Zapiski

Aleksander Skaza Pomembne bibliografske publikacije	283
F. J. E. Hamp, Slovar' amerikanskej lingvističeskoj terminologii. Moskva 1964.	286
B. U. Jubilej Jaromira Běliča	286
B. U. Bibliografie české lingvistiky	286
Zborovanje slavistov na Ravnah	287
Mira Medved Poročilo mariborske podružnice na občnem zboru SD, 5. septembra 1964	287
Jože Sever SDS, podružnica Novo mesto. Poročilo o delu v letu 1963/64	288
Vincenc Žnidar, Janez Šifrer Poročilo o letnem delu podružnice Slavističnega društva v Kranju (platnice)	
Opomba uredništva (platnice)	

Dr. Anton Sušnik

KOROŠKI DELEŽ V SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI

Ob rojstvu pisane slovenske besede je bila Koroška.*

Iz davnin zveni mimo brižinskih zapisov obredna pesem še v tuja stoletja: čast in hvala tebi, Bože (iže stvari nebo i zemljo) da si dal nam in naši deželi kneza in gospoda po naši volji.

Dokler ni tuji knez in gospod naveličano velel: paver, jaz tvoje šprahe ne zastopim.

Pred 100 leti je Einspielerjev Prijatelj obtožil šole: Divjakom amerikanskim in črnim zamorcem se oznanjuje sveta vera v njihovem materinskem jeziku — našim siromašnim otročičem slovenskim se pa to doma ne privošči. — Danes bi utegnil tako zatožiti koga na celovškem škofijstvu.

Bogat je koroški delež slovenske ljudske poezije.

Miti in storijske hranijo davne podobe ljudske duše, kralja Matjaža je udomila koroška Peca,

odziljskih obredij do pesmi o Rutah cvete v liriki srce slovensko in nikjer na Slovenskem ni ljudska pesem bolj pevná in pojoča ko na Koroškem, danes v zborih Kernjakovem, Hartmanovem in mladega Prušnika.

Častitljive starine hranijo govori koroški, glasovni arhaizmi njihni pišejo slovenščine razvojno pot — in koroški šolnik, ki se obregneš ob plevel nemčizmov, ne prezri žlahtnih biserov koroškega besedja!

Biblijo, ki jo ima ravenska študijska knjižnica, so do nje varovali v koroški kmečki družini.

To je bila bukovniška ljubezen, ki je navdajala prepisovalce postil in molitvic, duhovnih bramb in pasijonov, Antikrista in Ahasverja, pesmaric in Kolo-monovega žegna,

Ljubezen do slovenjih rajmov, ki so jih zlagali in skladali v brezimnih dobah do imenovanega Andreaša v Rožu in Lesičjeka v Podjuni (tu v Črni je ta med knapi največ črničevca oddal in največ prepel) in do našega Strojancá Blaža Mavrela, koroškega Krjavljá, samevca, ki je oni teden o polnoči šel kravi za cel dan sena klast, dal krajec kruhá v cekar, zaklenil bajto in se podal na jutranji vlak v Ljubljano svoje rajme v tisk ponuditi.

* Predavanje na občnem zboru in seminarju Slavističnega društva SR Slovenije, ki sta bila na Ravnah in v Črni v dneh od 3. IX. do 5. IX. 1964.

Velik med njimi stoji Drabosnjak,
nima spomenika tam nad Veldnom, kjer množice avtomobilov z oznako D
pokrivajo in zakrivajo Vrbo,

na obronku pod Kostanjami, od koder je razkošen pogled po Gurah in na
venec planin od Jepe do Pece in Uršlje gore in čeznje v triglavski svet:

bil je boren paver, iz težkih brazd je oral svoje okorne rajme, bukeljce za
bukeljcam, iz tujega osvojene in podomačene, pretkane z lastno pavrško mo-
drostjo, porednostjo, brumnostjo in pikrostjo — zrcalce časa in družbe, po vsej
Koroški brane in prepisovane,

v dva biblijsko mogočna verza se je Župančič zastrmel:

Vino pije moj sovražnik noj noj gre prate jest,

jaz mam pa glih tuj doro, da mam ano doro viest —

ljudski gledališčnik, brez zaveti baronov in Zoisov, sam s svojimi pavri
in mežnarji, preganjan, zaprt, svojih bukev oplenjen, na kant spravljen:

6. maja 1968. leta bo 200 let, kar se je rodil.

Rož, Podjuna, Zilja, mehko je marnjanje, žebranje in žuborenje vasic med
dobravami in dobrih ljudi.

Bogat je delež Koroške v narodnem prerodu in pri oblikovanju knjižne
slovenščine.

Gutsman je napisal prvo dobro opisno slovnico slovenskega jezika in prvi
uporabni slovar, pomnožil je slovensko besedje s koroškimi dragotinami in je
pomagal, da so se Slovenci združili v narod s skupnim knjižnim jezikom.

— Naj bi se slovenščina pregnala iz dežele, pravite! Le počasi, prijatelji!
Slovenščina ni osamela reč, kar pogledjte vrsto slovanskih narodov od Ledene-
ga do Jadranskega morja! ... Tudi preprosti ljudje rajši poslušajo in so ponosni,
kadar se jim govori v lepši besedi njihovi, kar vem iz lastne izkušnje, ki sem
kot misijonar preletal vse slovenske fare. —

Gutsman je bil iz Podjune, Jarnik je bil Ziljan.

Bil je goreč narodni buditelj: Zarja lepa se razliva čez slovenji Goratan,
zbuja dremanje častliva, oznanuje svetli dan. Slava bode spet slovela, ki Slo-
vencem da ime: po deželah se raznela, perdobila češčenje.

Bil je nadarjen pesnik, ki so mu pele tudi lastnega »srca strune od ljubezni
sladnosti« —

ki je v času slovenjenih brambovskih svojo zarohnel: Moči evropejski
rodovi napnite, stoletnikov let vam svoj jarem proti; raztrgajte ketine gnusne
hlapčije, da mirno podnebje vam srečo rosi!

Bil je narodopisec in prvi slovenski dialektolog:

Od Jarnika in Majarja mimo Šajnka od Grafenauerja, Kotnika in Zablat-
nika gre vrsta koroških etnografov in v desetletjih Janežičevih in Sketovih časo-
pisov je bil Celovec tudi slovensko etnografsko ognjišče.

Matija Majar Ziljski, med našimi narodopisci eden najpomembnejših, je
z mrtve straže ogroženega naroda z vseslavjanskim navdušenjem objemal Za-
greb, Prago in Moskvo. Mar bivajo tod tudi Slovani? je bil cesar presenečen nad
živio-vzkliki Majarjevih Ziljanov. In Majar je ponosno odvrnil: Vse od Zilje do
carigrajskih vrat!

Rož, pravijo, je bil tedaj s svojimi kmečkimi pesniki, pevci in vižarji —
slovenske Atene. Dal je Šnajderja, ognjevitega rodoljuba, ob Jarniku edinega
nekranjskega čbeličarja; dal je Ahacla mecena —

v Rožu je Sket našel pripoved o Miklovi Zali, tej nevenljivi podobi ljubezni in zvestobe rodu in domu —

Rož je dal Janežiča, enega najpomembnejših slovenskih kulturnih delavcev,

Rož je dal Einspielerja, politika in publicista.

Janežič in Einspieler sta na čelu Mohorjeve družbe in kot izdajatelja književnih časopisov in političnih listov s svojimi sodelavci mladoslovenci dve desetletji organizirala, vodila in usmerjala književno, kulturno in politično delo na vsem Slovenskem.

Celovec je bil tedaj slovenska kulturna prestolnica, iz kranjske tesne stiske je klical dopisnik: Celovec, naša nada, naše upanje!

Komaj 40 let življenja se je Janežiču izpolnilo. Dvajsetleten je začel s slovarjem — še v leta Jugoslavije je bil to najboljši praktični slovar; njegova slovnica je bila 62 let v rabi; njegova berila so temelj pouka slovenščine v srednjih šolah.

— Bojimo se, piše Einspielerjev Slovenec, da bo prezgodaj opešal ... na realki in gimnaziji poučuje vsak teden okoli 25 do 28 ur, že to je za zdravega človeka veliko preveč ... zraven pa ureja še Slovenski glasnik, pripravlja rokopise za Mohorjevo družbo, spisuje slovnice, izdaja slovar, to je preveč ... Mi Slovenci potrebujemo gospoda Janežiča še mnogo let. —

Dve leti nato je omagal, leto navrh je umrl.

— Brez plače, čisto zastonj je spolnjeval težavne dolžnosti tajnika Mohorjeve družbe ... mladim pisateljem je plačeval izdelke čez mero dobro. —

Ko so na rojstni hiši odkrivali spominsko ploščo »prehitro umrlemu buditelju slovenskega leposlovja, neutrudljivemu tajniku Mohorjeve družbe in zaslug polnemu jezikoslovcu«, je bil »cvet slovenskih rodoljubov zbran na Lešah in zastopani so bili pri slovesnosti Slovenci vseh dežel«. Einspieler je v slavnostnem govoru dejal: Bili so za nas Slovence žalostni časi: šole so bile vse nemške, bukve vse nemške, kanclije vse nemške, pesmi vse nemške, učeni gospodje, rojeni od slovenskih mater, so se potujčili in postali Nemci, še celo slovenski kmetje so vlekli na nemško stran — vse to se je na bolje obrnilo — in ravno rajni Anton je k temu veliko pripomogel. —

Z Mohorjevo družbo je bil Celovec še desetletja, do razsula avstrijske monarhije, sedež največje slovenske knjižne založnice, ki je v pičlih 60 letih, do 1918. leta, dala Slovincem okoli 19 milijonov knjig in imela v koledarskem imeniku svojih udov edinstven adresar slovenskega naroda.

Iz Janežičevih beril so vzrasla Sketova in za temi Grafenauerjeve čitanke in slovstvena zgodovina: do naših dni so Korošci dajali našim srednjim šolam učbenike slovenščine.

Grafenauer je Ziljan. Z njim je dala Koroška naši Akademiji znamenitega slovstvenega raziskovalca in pričevalca slovenske ustvarjalnosti.

Kotnik je rojak naše doline, na Ravnah samuje njegov grob, tiho skromni Kotnik, soustvaritelj moderne slovenske etnografske znanosti, odkril je in iz prezrtih ljudskih nižin vzdignil Drabosnjaka, mlademu Prežihu je odprl in utrl pot v šolo z družboslovnimi spodbudami, bil je zrelemu Prežihu svetovalec v jezikovnih in narečnih rečeh, v domači zgodovini in domačih starosvetnostih,

poslednji v sklenjeni vrsti koroških kulturnih delavcev od Jarnika, Einspielerja, Janežiča, Šajnika in Sketa.

Koroška: nje ime zvoní ko zvon iz otroštva slovenskega davnin in h grobovom dragim, zove k materi in na romanje domov.

Trpka je Ellerjeva pesem in domotožje.

Meško si je izvolil Koroško; domalega četrto stoletja je bil in trpel po njenih farah in doživljal svojo z usodo koroških Slovencev in se na Selah do kraja življenja ni ločil od njih. V najsrčnejših proznih in dramskih pesnitvah njegovih je dihal Koroške in njena bol.

Iz rodov od Lesičjekove Globasnice do Meškovih Sel je zrastel Prežih.

V njegovem delu se je ta lirično gledana koroška dežela razodela v veliki in bridki epičnosti,

v orjaške mere se dviga podoba koroškega človeka,

s Prežihom je dala Koroška slovenski književnosti svojo dolgo zadržano umetniško besedo,

tako koroško, tako slovensko in tako človeško —

in kakor pričajo bibliografije v našem domačem trimesečniku Koroškem fužinarju, ga že domalega ni več evropskega knjižnega jezika, ki si ne bi bil osvojil vsaj drobcev iz Prežihovih del.

Drugi plebiscit so zaznamovali hitlerjevci in so z izseljevanjem, z ječami in usmrčitvami potrdili dvojezičnost koroške dežele, osnovo in vetek.

Iz tega krvavega plebiscita je prirastel mladi rod. Z mladjevsko burjo je vzkriknil v osupljivi tožbi: Naš narod na Koroškem še živi, ker umira —.

Eden mladjevcev je 23-letni Prunč iz Škocjana. V Dalmatinskih večerih

— položil noči roko bi na strune

da umolkne

samo morje bi vedelo za

beli otok hrepenenja —

Lepa je Koroška zdaj v popoldanskem poletju, ko diši zemlja po dobrem kruhu in rdijo vsedilj po poljih preproge cvetoče ajde; zoreče so Prunču kakor

— molčeče bakreno morje

krotko morje čakanja na pisane rute žanjic —

— O ajda, toplo ljubezen zemlje dojiš

na mehkih nedrijah holmov

z medom, polnim zrele jesenske vdanosti —

Na Obirskem je samorastni pesnik Polanšek, učitelj, matere delavke pankrski sin v senci grofovskih gozdov.

Tako se križa gospod:

— Gizdalinsko in samo s kazalcem / tako gor na čelo, / dol na prsi, /
tja na levo, / sem na desno, / kakor bi na grajskem dvorišču /
ukazovala ošabna desnica, / preobložena s prstani, / ki piše
v tujih jezikih / bogve kako modre stvari, / a ji je neznana
modrost / trdega dela in žuljev, / roka, ki da znamenja, / da
izbičajo upornega nimaniča / do poslednjega drgeta in diha. / —

In drvar:

— Drvar pa postavlja težke križe, / svojega Bičanega križe, /
možato in pobožno na čelo, / kakor bi božal svojo mater — /
na usta, / kakor bi ljubil svojo drago ženo — / na prsi, /
kakor bi bodril svoje otroke — / in v srcu govori: / Križani,
ali bo v nebesih / tudi gosposka sedela v prvih klopeh / in
se tako oblastno, malomarno križala! / —

Srečo! si voščijo slovenski koroški sosedi, ko si podajo roko.

Perkonigu se je zasvitalo in razodelo človeško spoznanje o vrednosti koroške slovenščine tudi za kulturo vse dvojezične koroške dežele s slutnjo o slovenskem poslanstvu koroških Slovencev za človeško srečanje z narodom sosedom blage volje, naj do kraja umolkne strašljivo gosposki domišljavi glas iz davnin: Paver, jaz tvoje človeške šprahe ne zastopim.

Pri Miklu v Svatnah imajo tudi zdaj hčerko Zalo. Miklova Zala je odličnakinja celovške slovenske gimnazije.

Dragoceno ognjišče je ta gimnazija za ljubezen in zvestobo rodu in domu, v živem objektu slovenske kulture, z duhovno doto slovenske narodne skupnosti, za človeško poslanstvo koroških Slovencev.

Janez Mrdavšič

NARAVA V PREŽIHOVIH MLADOSTNIH DELIH

Čas neprestanih* selitev Kuharjeve družine se je bližal koncu, ko je mladi Voranc na parni pri Prežihu klesal prve, še dokaj blede podobe svojih samorastnikov in ko mu je celovski Mir leta 1909 objavil prvo črtico — »V tujino«. Tri leta pozneje je oče zaoral pri Prežihovi bajti prvo brazdo v lastno zemljo. V spominu mladega Voranca so živele podobe prejšnjih bivališč Kuharjeve družine. Še posebno sta se mu vtisnili v spomin Mihele — »odeto v večno sončno luč« in Kogel — »položen na okroglem griču in z lepo dolino pod seboj«. Nad njihovim takratnim domom je bil Preški vrh — Sončni kraj njegove Jamnice, pod njim Kotlje, v ozadju pa skalnati grebeni Pece, mogočna gmota Uršlje gore in kopasta slemena Pohorja. Mladi Voranc se je že naužil sonca in navadil širokih razgledov.

Šestnajst let mu je bilo, ko je risal pokrajinsko ozadje črtici o delavcih, ki morajo v tujino, ker jim grof ne da zaslužka. Tesnobno naj bi bilo razpoloženje, ki ga bo črtica izžarevala. Odločil se je in lokaliziral prvi del zgodbe v sotesko med Dravogradom in Ravnami. Pokrajina, kakor jo je opisal, stisnjena med hribe, je pusta in dolgočasna: taka, kakor jo je doživel Voranc sam.

Da gre res za Prežihovo doživetje, ki se mu je globoko vtisnilo v spomin, dokazujejo tudi besede Tila Oplaza, zapisane o prav tej soteski sedemindvajset

* Predavanje na zborovanju v Ravnah.

let pozneje. Takole pripoveduje junak novele »Jirs in Bavh«: »Medtem smo prišli v ozko sotesko. Ob cesti in potoku so stražile visoke skale, strma pobočja so bila neobljudena in s temno goščavo porasla. Soteska je bila skrivnosti polna in mene je iz neznanega vzroka zabelo pri srcu, da sem se bojazljivo stisnil k očetu. Toda tudi odraslim sejmarjem se je poznal vpliv samotne okolice; postali so molčeči in zamišljeno žulili pipe.«

Leta 1940 je v potopisu »Ob versajskih plotovih« zapisal o nekem drugem kraju: »Njegova skrita lega me je mikala, dasiravno sem čutil pred njim neko čudno tesnobo, kakor jo čuti človek z vrhov pred globačami.«

Tako nam že uvod v prvi Prežihov objavljeni tekst razkrije eno temeljnih značilnosti avtorjevega doživljanja narave: dojemal jo je in se ji čustveno odzival kot »človek z vrhov« — globače so vzbujale v njem »neko čudno tesnobo«, široki razgledi so ga opajali.

Če se je takemu doživljanju globač pridružilo še skrivnostno ime »Pekel« ter predramilo vse asociacije, ki jih zmore nebrzdana otroška domišljija, oplojena s fantastičnostjo ljudske predstavnosti, potem je morala biti ljubezen, ki je tako tesnobo in tak strah premagala, resnično silna in plemenita. (Spomnimo se Solzic!)

Prvemu objavljenemu delu je sledila vrsta krajših zgodbic in slik, ki izpričujejo težnjo avtorja, da bi pripovedoval epsko mirno, neprizadeto. Bolj ali manj blede poteze, s katerimi je skiciral prostorski okvir svojemu pripovedovanju, v njih niso smele preraščati in niso prerasle v subjektivno doživete orise narave.

Edina izrazitejša izjema je črtica »Noč v koči Andrejca Ožgana«. Narava, ki jo je Prežih tokrat prvič opisal izrazito dinamično, naj bi s svojo razbesnelostjo stopnjevala učinek že tako grozotnega pripovedovanja o doživetju malega Nejčka. V temi je ostal sam med mrtvo materjo, pijanim očetom in bebastima bratoma. Bučanje burje v naravi se druži s pijanim, vekajočim glasom zapitega tkalca in nerazumljivimi besedami bebastih otrok, ki se smejita, posnemajoč očetov jok in burjo. Primerjava tega in poznejših Prežihovih vzporejanj dogajanja v naravi z doživetji v ljudeh govori le o razvijajočem se Vorančevem čutu za pravo mero tudi v stilnem pogledu, nič pa nam ne more povedati o njegovem subjektivnem doživljanju narave.

O času, ko je ustvarjal te svoje literarne prvence, je Voranc pozneje zapisal: »Dotihmal sem živel doma na bajti; kadar ni bilo dela, sem taberkoval po sosesi ali pa sem očetu pomagal tesačiti... Domači kraj se mi je zdel pretesen, domače življenje pa pretrdo in preskopo.«

Sledil je klicu nemirnega srca. Že svet na drugi, sončni strani Uršlje gore si je predstavljal v svoji mladostni domišljiji kot pokrajino, prepredeno s sončnimi žarki; lepo, svetlo in toplo. »Na zahodu, kjer je ob jasnih dnevih sonce tako čudovito zagarjalo«, je »slutil srečo in boljše življenje«.

V Ameriko je hotel, pa je pristal prav na dnu takratne družbe; iz nicin se je pognal za soncem, pa je pristal v še globljih, ne geografskih, ampak socialnih nicinah.

Življenje delavcev in nezaposlenih potepuhov, kakor ga je spoznal v Trstu, Gorici in Celovcu, ga je razočaralo. Vrnil se je domov, doživetja pa so ne le razširila motivni krog njegovega literarnega snovanja, ampak so vnesla tudi

nove emocionalne tone, nove čustvene kvalitete v način pisateljevega doživljanja — še prav posebno domače — koroške pokrajine.

Prvi rezultat tega doživetja je črtica »Baraba« (izšla v Domačem prijatelju 1. maja 1912. leta). V njej pripoveduje Prežih o nekdanjem hlapcu, ki se po tridesetih letih spet vrne v kraj, kjer je kot fant služboval. V svetu se je izpridil. Zapirali so ga in v poboljševalnem zavodu je bil, a se prav tam naučil največ slabega. »Mnogo sem pretrpel,« pripoveduje svojemu prijatelju, »in nikoli bi ne bilo tako, ko bi bil v domačem kraju ostal.«

»Zagledal se je v bleščeče nebo,« piše Prežih, »koder so trepetale zvezdice kakor včasih, ko je še kot fant vasoval. Noči so take kakor pred tridesetimi leti, lepe, jasne, ljubezen rodeče, gore take, dolina tudi... In barabi, Klemenu Cepinu, je postalo mehko pri srcu, blaženo ni otožno obenem... Čeravno je bilo njegovo srce že davno zakrknjeno, pristop blaženih čustev do njega že davno zaprt, mu je vendar prihod v domovino... omilil trdo, pokvarjeno nprav, da se je komaj obranil solz.

»Lepa noč!« je vzdihnil polglasno, ko se je spet vzdramil.«

Močna osebna prizadetost prežarja ves tekst. Čeprav pripoveduje Prežih v tretji osebi in v črtici ni na prvi pogled nič takega, kar bi kazalo na avtobiografsko naravo tega njegovega dela, je vednar očitno, da Klemen doživlja naravo nekako tako, kakor jo je doživljal mladi Voranc, ko se je razočaran vrnil domov.

Široki svet, ki je z načinom življenja in z družbenimi institucijami maličil človeške značaje, je v tem Prežihovem tekstu dobil svoje nasprotje: široko, svobodno naravo, z njeno ozdravljajočo močjo in osvajajočo lepoto, ki pa le že preveč zakrknjenega Klemena ni mogla več trajno prikleniti nase.

Tudi mračnosti in zatohlosti delavskih bivališč, ki bolj spominjajo na brloge kakor na stanovanja in jih je Prežih z zolajevsko tehniko opisal v črtici »Med nam i«, ne moremo prav doživeti, dokler jih ne vidimo na ozadju pokrajine, kakor jo doživljata junaka črtice — Prežih in njegov tovariš Slovak.

Načini kapitalistične proizvodnje, uničujoči strah brezpogojne odvisnosti, beda in poniževanje ju še niso tako prizadeli, da bi resignirana iskala pozabe v zakajenih pivnicah, polnih brodolomcev z uničenimi sanjami; ob pijanih ženskah, ki si z izžetimi telesi skušajo reševati obstoj. Slovak in Prežih sta ohranila z naravo intimen stik, ki se je okrepil, ko sta si z dodatnim delom izboljšala položaj. Mesečina se pritiplje za njima celo skozi pobita okna tovarniških prostorov, skozi špranje in luknje ter se meša z električno svetlobo v skelečem, zelenkastem prelivanju. Še posebno pa sta čutila naravo, ko sta v mrzlih jutrih prevažala pesek iz struge v tovarno. »... megle so se dvigale v visočino, spajale so se v ljubke, volnene oblačke in izginjale na obzorju. Posvetilo je toplo sonce in narava se je spremenila... V popolnoma drugi podobi se je kazala peščena struga najinim očem in zdela se je nama lepa in prijazna...« ugotavlja Voranc in nadaljuje:

»Ali ljubiš lepo naravo?« sem ga vprašal... (Slovaka).

»Da, blazno jo ljubim in narava vpliva name, da se spreminjam kakor vreme. Lep, sončen dan pa ljubim posebno. Veš,« je nadaljeval nekoliko tiše, »verujem v vero. Domišljam si, da je nekje na svetu kraj, kjer ni trpljenja in krivice, ni joka ne solz, kjer so ljudje blaženi in dobri in vsi enaki. In ta kraj si predstavljam lep, s krasnimi polji in gozdi, s svetlimi, širokimi vodami in

z vedno jasnimi, sončnimi dnevi, kakor je današnji. Tako si ga slikam in trdno verujem, da je nekeje, a kje, sam ne vem. Le tega si ne smem misliti, da se varam,« mu odgovori Slovak.

Tudi za fantazijski privid so potrebni elementi resničnosti, za predstavo v prihodnosti realiziranih, takrat komaj slutenih hotenj osveščujočega se slovenskega proletariata pa bi bila potrebna silovita sociološka jasnovidnost, kakršne Prežih vsaj takrat še ni imel.

V kakšnem nasprotju z njegovimi sanjami in kako tuja mu je bila življenjska resničnost takratnega avstrijskega dna, pa najlaže spoznamo iz zaključnih odstavkov obravnavane črtice. Šele takrat, ko zapusti pivnico, spozna: »... da smrdi v sobi po žganju, po tobaku in po vroči sapi, da smrdijo stene, smrdijo dihi in smrdi vse. Gotovo se je tudi od mene širil smrad po svežem, hladnem mraku. Fantastična noč se je zrcalila nad krajino, tako lepa in svobodna, kakor da bi kraljevala sami sreči, samemu bogastvu in samemu blagostanju. A čemu vmes toliko neprijetnih, nespodobnih slik bede in revščine. Čemu so te slike tako nespremenljive, tako realne podobe našega socialnega življenja? Čemu smo mi proletarci?«

Še značilnejši pa je opis narave v »Tadeju plemenitem Spobijanju«. S tem si je Prežih 1913. leta utrl pot v Ljubljanski Zvon.

Toplo pomladno vreme in nemirna Prežihova nrav sta vzrok, da se kljub pekočim očitkom vesti končno tudi Voranc odloči in zbeži s Tadejem, ne da bi plačal gospodinjini dolžno najemnino. Tadej — sin avstrijskega aristokrata — se je v mladosti uprl zlaganosti takratne visoke družbe in ker se ni imel na kaj opreti, zgubil trdna tla pod seboj in se pogreznil v popolni etični in nravstveni nihilizem. Ta poosebljena gmota deformirane človeškosti skuša potegniti za seboj tudi pisatelja. Toda klic sveta, iz katerega je ta izšel, je močnejši.

»Lepo je bilo zunaj,« je zapisal Voranc, »nebo sivomodro, redki oblaki so krožili po svodu in žareli v soncu, ki je vstajalo iz svoje postelje; kot iz studenca tenki curki so lili njegovi žarki na vse strani. Skalnati vrhovi ponosnih gor so ovijali z njimi svoje glave, zelene planine in gozdovi so se kopali v njih... Navdušil sem se ob tem pogledu in se spomnil kmeta, ki zaužije zjutraj boren zajtrk in potem vriskaje odide na blesteče polje. Tudi jaz bi prijel za delo z močnimi rokami, globoko bi dihal čisti planinski zrak, tudi jaz bi se radoval belega dne...«

Tadej se je izgubil v svet, Prežih, kot vemo, se je vrnil v rodne Kotlje.

Lepi opisi narave, ki se prepletajo z ostalim pripovedovanjem, dosežejo višek v opisu pomladanske noči. Tak je, iztrgan iz ostalega teksta: »Jasno nebo se je sklanjalo nad gozdom, nad njim so svetlo gorele prve zvezde...«

Med tem se je znočilo popolnoma. Nizko k zemlji se je sklonil mrak, nebo je zažarelo v polni krasoti in milijoni zvezd so strepetavali v azurnih višavah. Okrog naju je zavládalo tisto običajno gozdno življenje, ki se pojavlja vsako jasno poletno noč, ko se okolica zaziblje v odmevu raznoličnih zvokov. To ni navadno življenje, to je pesem komaj slišnega šepetanja listja in igličevja, pesem nočnih ptic, nemirno plahutajočih med vejevjem, pesem slavcev in brez števila drugih klicev, jekov in vzdihov, ki nastajajo križem po goščavi in se zlivajo v harmonično melodijo dremotne uspavanke. Hkrati je zadišalo v zraku po smoli, po travi, mahu in zemlji ter po dimu. Sladka opojnost se je širila po gozdu in poláščala se je naju prijetna omotica...

Prostor nad gozdom se je jasnili vedno bolj, zvezde so bledele in se zgubljale v sinjem svitu: luna je vstala izza gor in zakraljevala na obzorju. Skozi veje in vrhove gozdnega listja je silila medla svetloba luninega svita, ovijala se je v ličnih pasovih in trakovih debel hoj in smrek, notranjščina gozda je postala čarobna...

Gozd, zaviti v utripajočo mesečino, je dremal naokrog, skozi veje in vrhove je šelestel veter enakomerno pesem...«

Ta, nekoliko daljši oris nam pokaže, da je dvajsetletni Voranc že našel sebi ustrezen način upodabljanja narave, ki se poslej ni več bistveno spreminjal. Seveda velja to le za prikazovanje njenih lepote, medtem ko so nova, globlja spoznanja o zemlji in njeni vampirski naravi, ki so se v pisatelju izkristalizirala šele pozneje, terjala drugačen način opisovanja.

Tako je torej Prežih že znal plastično orisati naravo in njene lepote, ko se mu še ni posrečilo organizirati snovi v zaokrožena literarna dela, ko se je še krčevito spoprijemal z vprašanjem, kako doseči plastičnost oseb.

Pozorno branje navedenega orisa nas opozori na nekatere temeljne značilnosti Prežihovega opisovanja narave. Doživljal in upodabljal jo je izrazito dinamično. Z izbiro ustreznih glagolov in njihovih oblik ter z uspešnimi personifikacijami se mu je posrečilo nakazati tudi komaj opazne spremembe. Spretno je znal izrabiti vse prednosti, ki jih ima pisatelj-krajinar pred slikarjem. Ves se je odpiral dražljajem zunanjega sveta, jih z vsemi čutili srkal vase ter urejal to poplavo občutkov in zaznav v osebno doživeto, enkratno celoto.

Brez dvoma ima za tako intenzivno doživljanje narave in njenih lepote zasluge tudi lepota Prežihovega domačega kraja in pisateljeva navezanost nanj. To je po prvi vrnitvi domov le še močnejše občutil. Barvala je pejsaže njegovih proletarskih in potepuških zgodb (ne smemo namreč pozabiti, da so nastale po Prežihovi vrnitvi), še posebno pa se kaže v novih delih s kmečko problematiko. Ta so nastajala vzporedno s prvimi, posebno zanimiva za razumevanje Prežihovega doživljanja narave pa so tista med njimi, ki jih je že Prežih sam uvrstil pod skupni naslov »Iz našega življenja«.

Prva in druga sličica iz tega cikla sta izšli leta 1912, torej pred Tadejem pl. Spobijanom. In čeprav je v prvi obljubil, da ne bo govoril o mladem cvetju, o rožicah, ne o vsakovrstnem ptičjem petju, ampak o vigrednem delu na kmetih... so se mu med vrstice spet in spet vrinili opisi narave.

»Oranje v zgodnjem jutru je nekaj krasnega,« je pisal 1912. leta — neposredno po tem, ko se je vrnil v Kotlje, »zemlja poka, vali se od lemeža na prejšnjo brazdo, iz odprte zemlje pa puhti sopari podoben dim, megla se oprijemlje zemlje in se vlačijo po brazdah, vse je nekako sveže in zdravo, vzvišeno vse...«

Posebno všeč pa so mu bile noči. »Ah, te krasne poletne noči v planinah!« je vzklilnil. »Ne zdi se mi kaj lepšega kot v taki noči ležati na trati, poslušati fantovsko petje in sanjati. Nebo je čisto in jasno, tam na obzorju... leži ob gorah zagorela črta, vedno večja in bolj blede postaja, dokler se ne prikaže luna.«

Voranc ne more spati. Z vrha opazuje kraje pod seboj in v »utripajoči mesečini« se mu zdi vse lepše kakor sicer: lepši so mogočni, razorani vrhovi

gora, lepša dolina, »zavita v bajno, prelestno tančico«, »večno lepa stara pesem, v belem dnevu — lepa mnogo bolj, mnogo bolj pretresujoča v skrivnostni mesečni noči«; celo lep obraz je pri mesečnem svitu mnogo lepši.

Že mu je zadihala zemlja, že je potegnil obarvano črto na obzorju in zalil dolino z »bajno, prelestno tančico«. In mir noči je pretkal s pesmijo. Bolj redke so še poteze, ki naj bi dale pokrajini sposobnost lastnega življenja, a že so in napovedujejo poznejšega krajinarja.

Pesnik noči je ostal Prežih vse življenje. Opis noči v povesti Tadej pl. Spobijan smo si obnovili, spomnimo se samo še nekaterih najizrazitejših primerov: široke in globoke sklede skrivnostne privlačnosti, ki jo použivata Til Oplaz in njegov oče — Voranc in oče — ko se povzpnete na vrh, za katerim leži njihova huba;

pa sijaja razkošne noči, ki zvabi Dihurja in Dihurko vsakega na svoj konec posestva;

in poletne koroške noči ter njenega neba, ki se sklanja brez utripanja nad vso prelest obdravskih logov in dobrav; Dobrača, Pece, Svinje in Golce, ki se luščijo iz te noči, kakor bi vstajale iz hladne kopeli neizmernega srebrnega tolmuna.

To so noči, ki tudi v poznejših Prežihovih delih vznemirjajo po zavesti nenadzirane globine nagonskega jedra njegovih junakov in se jim ti ne morejo upirati.

Prežih je sicer poznal naravo tudi že z druge, manj prijazne strani, saj se je skupaj z očetom že zelo mlad spoprijemal z njo v boju za kruh. Vedel je, da skriva pod zunanjim, pogosto poetičnim videzom okrutno bistvo, ki ne pozna usmiljenja. Toda razen redkih, zelo obrobnih izjem, je spet in spet ostajal predvsem pesnik njene lepote. Tako tudi v obeh panoramah domače vasi — v tretji in peti sliki cikla Iz našega življenja. Prva je zanimiva zato, ker se na koncu spremeni v Prežihovo izpoved domovinske ljubezni, druga pa — že kar nekoliko preveč pesniška — ker je ozračje prepojil še s tistim posebnim svečanim občutjem, ki ga vanj projicirajo nedelno razporejeni ljudje.

Bralcu se kar nehote vsiljuje primerjava s prvim poglavjem Jamnice. In razlika je očitna na prvi pogled. Medtem ko je v slikah Iz našega življenja še boječe tipal za posameznimi usodami in dogodki, se mu je v Jamnici jasno razkrila ne le oblikovitost pokrajine, ampak tudi pisana panorama usod in socialna struktura njegove jamniške-kotuljske soseske. V taki luči je tudi narava pokazala svoj pravi obraz.

Prva pisateljska prizadevanja Prežihovega Voranca so izzvenela v vrvežu svetovne vojne, ki je pritegnila vso njegovo pozornost in mu za nekaj let iztrgala pero iz rok. Doživetje njenih grozot ter dogodki, ki so ji neposredno sledili in so odločilno posegli tudi v usodo Koroške, so zapustili v pisatelju globoke sledove.

Razklan se je vrnil iz italijanskega ujetništva, zaživel z ravenškimi delavci in se ves posvetil političnemu ter organizacijskemu delu. Med iskanjem zopetnega ravnotežja je tudi v literarni obliki še enkrat preletel v spominu svojo zgodnjo mladost. Nastala je Borba — tekst, ki se bo ob njem moral ustaviti vsakdo, kdor bo tako ali drugače raziskoval Prežihovo rast. Ko jo berem, se mi

vsiljuje vprašanje: ali ne gre morda za iskanje argumentov, ki naj človeku na razpotju olajšajo in opravičijo odločitve? In Prežih je takrat bil na takšnem življenjskem razpotju.

Tudi glede na vprašanje, ki nas zanima, je Borba pomembna. Močnejše kot katerokoli drugo Prežihovo delo dokazuje, da se je Voranc že zelo zgodaj navzel odpora do vsakršne utesnjenosti in nicin ter da je že kot otrok vrednotil domove, kjer so Kuharjevi živeli, po tem, koliko je bilo okrog njih sonca in kakšne razglede so odstirali njegovim mladim očem. Kotnikova bajta — Vorančev rojstni dom — je bila med njimi izrazita izjema. Zato tudi ni čudno, če jo je v Borbi takole opisal:

»Vse je bilo silno razpadlo in zapuščeno, brez polja naokrog, skoraj tik do hišnih sten je segala šuma. Na dnu globeli, tesno ob koči je tekel potok, ki je napolnjeval sotesko z enakomernim šumenjem vode. Prek vode je šla brv, trhla, brez ograje, tik nje ob stezi, ki je prišla in šla v šumo, je stalo veliko razpelo, postavljeno na mahovito skalo. Na njem je visel velik, gol Kristus... njegovih suhih nog se je oprijemalo siromašno zelenje žive trte. V soteski je bilo mrzlo in mračno in zdelo se je, kot bi je sonce nikoli ne osvetlilo...«

Jezil se je na mater, da ni pred porodom zbežala od tod, in primerjal svoje »hladno in mračno« življenje s podobo rojstnega doma.

Tudi ta košček Prežihove domače pokrajine se je skrival nekoč pod prelestno kopreno luninega sveta.

In drugo spoznanje, ki ga lahko izluščimo izmed vrstic Borbe: oblački — prijazna dekoracija pesniško opisane pokrajine — so očetu in družini z njim vred lahko pomenili nekaj povsem drugega: špoad z naravo za voz, plast, ograbek sena; za peko, hleb in končno za kos črnega kruha, ki ga otrok v šoli niti ne bo mogel zamenjati s soščolcem. Tudi trepet od narave odvisnega poljedelca je uničujoč, že samo zaradi muhavosti in brezdušnosti narave, četudi ne upoštevamo še morebitne socialne odvisnosti...

Tudi v spopadu z naravo pokajo kosti, pokajo mišice.

Od tod naprej gre Prežihova razvojna pot do Vodnjaka in Boja na požiravniku, kjer uničujoča moč narave doseže resnično pošastne razsežnosti. Poslej Prežih ni več pozabljal, da ljudje, ki žive od zemlje, ki so od narave neposredno odvisni, občutijo pokrajino, polje in njivo tako, kakor jih čutijo njihovi podplati in roke. »Polje je lepo, če je plodno, če je položno in če je dalo dovolj kruha.« Le za krajši čas jih lahko prevzame tudi lepota narave. Občutje se ne povzpne v sfere zavestnega; nejasno in neopredelljivo lebdi v njih. In verjetno se ne motim, ko trdim, da je Prežih največji mojster ravno takrat, ko opisuje notranja dogajanja, ki potekajo na meji sproščujoče se elementarne nagonskosti in rahlo omotičnih plasti — tudi pod vplivi narave — dremajočega zavestnega jaza njegovih junakov. Toda to že ne sodi več v okvir, ki sem, si ga začrtal.

Samo še to; za opise narave, ki naj bi ne razkrivali več le njene lepote, je moral Prežih poiskati nov način opisovanja in drugačno metaforiko. Pejsaži pa, kakršne je risal v svojih mladostnih delih, nastopajo tudi pozneje, a čeprav naj bi kazali realno podobo stvari, pomenijo vendarle subjektivni, torej lirski element v sicer epskem Prežihovem pripovedovanju.

TRŽAŠKO VPRAŠANJE

(Kratek zgodovinski prerez)

Tržaško vprašanje je soznačica za splet zgodovinskih, narodnostnih, političnih, diplomatskih in gospodarskih odnosov v zvezi s Trstom. Polni dve tisočletji sta morali preteči, da je iz majhne karnske naselbine nastalo pomembno pristanišče srednjeevropskega zaledja. Kakor pripoveduje Simon Rutar (Trst in mejna grofija Istra) so Rimljani, potem ko so napravili red v Istri (leta 128 pred našim štetjem), tudi v Istri zgradili svojo utrjeno vojaško postojanko na griču sv. Justa in po njegovem obronku proti morju. Postopoma so se rimski kolonizatorji pomešali z domačim keltsko-ilirskim prebivalstvom. Romanizacija torej ni za dolgega rimskega gospodstva povsem in docela uspela. Tako se je zgodilo, kakor sodijo, da ob razpadu rimskega imperija v teh krajih ni bilo več slišati čiste latinščine razen med višjo rimsko gospodo, niti ne prave keltščine, pač pa je romansko-keltska mešanica govorila nekako spačeno latinščino, pomešano s keltskimi besedami in izrazi. Tako je nastala ladinščina, iz katere se je kasneje razvil samostojni furlanski jezik.

Gospodarsko v rimski dobi Trst ni dosti pomenil spricho vojaške izpostavljenosti in bližine rimskega osrednjega vojaškega oporišča na tem področju — Ogleja, preko katerega je takrat potekal pretežni del trgovine s Severom. Na tržaški Kras je vodilo Slovence (Slovane), kakor ugotavlja Milko Kos, že ob prelomu šestega v sedmo stoletje v glavnem dvoje poti: s Pivke preko Razdrtega in Senožeč ter od Reke preko Vrem in Škocjana. Pokrajino so naši predniki prvotno naselili bolj na gosto le v zaledju. Do morja pa so prodrli šele kasneje, ker jim je sprva zapiral dohod do morja tako imenovani »Ager tergestinus«, področje tržaškega mesta, ki se je razprostiralo od Devina do Bazovice, od koder je tekla meja preko Zavelj do morja. Sodijo pa, da je prišlo do slovenskega prodora na črti od Trsta do Devina že v prvem obdobju slovenskega doseljavanja v te kraje, ker jih je prejšnje romansko prebivalstvo izpraznilo, ko je bežalo pred Langobardi in Slovani. Val naših prednikov, če vnovič povzamemo sodbo M. Kosa, ki je s svojimi predstražami okoli leta 600 dosegel ravno Furlanijo, se je med morjem in Tilmentom ustavil ob črti, kjer mejijo Kras, Goriška Brda in izrastki Alp ob ravnino, ter se na njej obdržal trinajst stoletij do današnjega dne. Slovenska kolonizacija v neposredni okolici Trsta se je nadaljevala, kar potrjuje tudi zbor leta 804 ob rečici Rižani, blizu Kopra, ki je obravnaval tudi pritožbe romanskih Istranov zaradi naselitve Slovencev na njihova zemljišča. Trst je bil torej že v tistem obdobju izolirana romanska naselbina, obkrožena v neposrednem zaledju s slovensko etnično maso.

Slovenci postopno pronikajo za mestne zidove. Dokument iz leta 1202 (vdanostna izjava beneškemu dožu Dandolu) omenja med tržaškimi meščani tudi Slovence. Simon Rutar navaja sodne dokumente iz let 1224, 1235, 1256, 1260, 1267, 1273, 1297, 1328, 1366 in 1370 do 1387, ki omenjajo Slovence kot »cives«, prave meščane — posestnike hiš in zemljišč v Trstu. Demografsko sterilnejše mesto pač potrebuje naravnega dotoka in od kod ga naj dobi, če ne iz nepo-

srednega slovenskega zaledja? Na vsak način, ugotavlja med drugim Angelo Vivante, je bil leta 1400 ves okoliš sedanjega Trsta zaseden od Slovencev, ki so bili nemara tu in tam pomešani z romanskimi elementi, vendar kasneje sloveniziranimi.

Tržaški zaliv je najsevernejša točka Jadranskega morja, ki se je globoko vrezalo v srednjeevropsko kopno. Spričo tega je naravno izhodišče na morje razsežnega ozemlja, ki leži severno in vzhodno od tega zaliva. Povezovanje Trsta z zaledjem pa je naletelo na oster odpor Benetk, takrat ene izmed najmočnejših pomorskih sil na Sredozemlju. V tem boju išče Trst podporo pri svojem zaledju, s čimer se, kakor ugotavlja Angelo Vivante, dokončno odtrga od politične zgodovine Italije. Leta 1382 je Trst priznal avstrijskega vojvodo Leopolda III. za gospodarja mesta in okolice, s čimer je bilo prodiranje Habsburžanov preko slovenske zemlje k morju do malega končano. Habsburžani sicer v prvem času niso imeli dovolj moči (boji s Turki), da bi uspešno varovali novo posest. Radi pa so na prošnje Tržačanov priznavali Trstu privilegije, s čimer naj bi mu pomagali razbiti beneško gospodarsko blokado in preprečili nakane, da bi s pogostokrat nasilno preusmeritvijo prometa na beneški Koper in Milje, zadušili Trst. Leta 1518 je tržaški škof Pietro Bonomo pisal v adresi, ki jo je poslal cesarju Maksimiljanu I, da je postal Trst »antemurale ad provinciam Carnioliae et verum emporium ad provinciam Carsiae, Carnioliae, Stiriae et Austriae«. Ko je namreč prišla tudi Gorica (leta 1500) pod habsburško oblast, sta bili v Julijski krajini le dve politični oblasti: avstrijska in beneška. Pod beneško sta bili Furlanija in morski del Istre, pod avstrijsko pa Trst in notranji del Istre. Ta razdelitev je ostala nespremenjena skoraj tri stoletja (od leta 1521 do 1797). Sicer pa je bilo to razdobje, splošno vzeto, dokaj burno (nenehni spori in praske z Benetkami) v tržaški zgodovini. Toda že je moč govoriti (sicer o počasnem) gospodarskem vzponu Trsta, ki iz ribiške naselbine raste v pristanišče svojega zaledja in tako vse bolj razvija svojo glavno funkcijo.

Ko so bile Benetke (campoformijski mir 1797) dokončno poražene, se je začel Trst razvijati s pospešeno naglico. Uničenje Benetk, sodi Giorgio Roletto, pomeni dokončen uspeh malega mesta, ki se slednjič maščuje nad svojim starim močnim tekmečem. Iz oligarhijske občine se je začel Trst razvijati v državni in kozmopolitski emporij. Zazidali so zemljišča nekdanjih slovenskih polj in vrtov, mesto pa je vsrkalo nekdanje slovenske okoliške naselbine. Vzpon Trsta je predvsem odraz gospodarskega napredka tržaškega zaledja, ki se je iz fevdalno razdrobljenih pokrajin strnilo v enotno državo, v kateri je okorni fevdalni družbeni red začel izpodrivati prožnejši meščanski (buržoazni) z moderno industrijsko proizvodnjo. Trst je začel uspevati, ko je postal okno neposrednega slovenskega zaledja v svet, njegova blaginja pa se je stopnjevala, ko se je zaledje razširilo na Podonavje, tja do Češke in Bavarske. Avstrijska buržoazija je s Trstom dobila izhodišče na morje in si je prizadevala, da bi iz njega napravila veliko pomorsko in trgovinsko središče, ki bi bilo obenem tudi politični protiutež britanski, francoski in italijanski konkurenci na Sredozemlju.

Razmah Trsta kot velikega pristanišča je pospešil priseljevanje (imigracijo), kar je vtisnilo mestu kozmopolitski pečat. V zadnjih štiridesetih letih avstrijske dobe je na primer zajemalo prirodno naraščanje le petino prirastka prebivalstva, vse ostalo pa odpade na doseljevanje Slovencev, Italijanov, Grkov, Hrvatov, Čehov in drugih. Pomemben demografski dotok je prihajal iz neposrednega slovenskega zaledja, od koder je Trst črpal življenjske sile za komplicirani me-

hanizem razvijajočega se emporija. Tako Fran Zwitter ugotavlja po analizi razdobja od 1875 do 1910, da je bila več kot polovica doseljencev v Trst Jugoslovancev, približno tretjina Italijanov (regnicoli) in manj kot šestina pripadnikov vseh drugih narodnosti. Romanska, italijanska pretežnost v Trstu se je ohranjala z asimilacijo, denacionalizacijo drugih narodnosti, predvsem Slovencev. Trst je, kakor je ugotovil britanski zgodovinar A. J. P. Taylor, najbolj kričeč primer umetne narodne večine. Vzroke teh razmer je iskati v gospodarskih, socialnih, kulturnih in drugih elementih. Asimilacijski proces je potekal približno takole: prva generacija doseljenih gospodarsko šibkih slovenskih novopečenih meščanov je bila še vedno slovenska, druga dvojezična, tretja pa se je ponavadi že pretopila. To je obdobje nagle asimilacije (1800—1850), pri čemer je treba upoštevati, da je bila italijanščina jezik trgovine, mornarice, prometa in da se Pohlinovala slovenščina, to jeclanje naroda-otroka, pač ni mogla meriti z razvitim jezikom gospodujočih slojev.

Narod je zgodovinski pojav, rezultat epohe kapitalizma, ker se šele takrat izoblikuje v modernem smislu te besede. Zapozneli slovenski kapitalizem pa nastaja v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih minulega stoletja. »Kot narod, kot nacija,« piše Edvard Kardelj, »so Slovenci z zamudo prišli v zgodovinsko areno kapitalizma in dolgo dobo niso mogli dohiteti drugih narodov in nadomestiti to zamudo.« Italijanska pretežnost, kakor ugotavlja Taylor, je dosegla vrhunec okoli leta 1880, za tem pa prihaja nasprotni val. Italijanski asimilacijski pritisk, nacionalizem naleti na »nepričakovano oviro« — na Slovence, ki se čuti Slovenca in želi to ostati. Slovenski živelj se prebujajo kulturno, politično in se vzporedno uveljavlja kot pomemben činitelj na gospodarskem torišču. Večina zemljiške posesti, če upoštevamo širše tržaško področje, je bila v rokah Slovencev, ki pa so tudi že priznani obrtniki, trgovci, zdravniki in odvetniki. Pomembno vlogo pri splošnem gospodarskem dvigu našega življa je imelo zadružništvo: 47 slovenskih in hrvatskih zadrug je štela zadružna zveza v Trstu, medtem ko so temelje slovenskemu denarništvu postavili zlasti v začetku tega stoletja. Dalmatinski Hrvati in Srbi so bili močno zastopani v tržaškem ladjarstvu.

Na prelomnici stoletja se je še posebej razmahnila raznolika slovenska izobraževalno-prosvetna dejavnost, ki pa ima zanimivo predzgodovino. Ko je leta 1848 vdrl v habsburško cesarstvo nauk o človeških pravicah, je to odmevalo tudi med tržaškimi Slovenci, ki so istega leta ustanovili v Trstu in Gorici »Slavjanski bravni društvi«. Po padcu Bachovega absolutizma ustanovijo v Trstu leta 1861 »Slavjansko čitalnico«, ki je bila ena izmed prvih treh v Sloveniji sploh. Začenja se doba taborov, ki so razgibali tudi slovensko narodno misel na Tržaškem. Leta 1907 je bilo v Trstu, kakor je mogoče sklepati po takrat izdanem »Imeniku slovenskih društev in udruženj v Trstu in okolici« že 110 raznih društev. V osrednjem Narodnem domu (petnadstropna palača »Balkan« v mestnem središču, ki je bila dograjena leta 1904) so našle streho tudi slovenske osrednje prosvetne organizacije in ustanove, med njimi stalno in poklicno gledališče. Šolstvo v materinem jeziku je bilo tesno povezano z bojem za enakopravnost, priznanje slovenskega jezika v uradih in javnem življenju sploh. Slovenci so sicer leta 1846 dobili prve slovenske šole, vendar le v tržaški okolici, medtem ko javne slovenske šole v samem mestu kljub vsem prošnjam niso mogli izbojevati zaradi kategoričnega nasprotovanja italijanskih nacionalističnih krogov. Vzdrževanje šol in odločanje o njihovem učnem jeziku je bilo

namreč v pristojnosti pokrajinskih samouprav, posvetovalno pravico pa so imele tudi občinske uprave. Ker so bili ti organi na narodnostno mešanih področjih v italijanskih rokah, ni bilo slovenskih šol tudi tam, kjer je bilo znatno število slovenskega prebivalstva. Slovenci so se morali zaradi takih razmer opreti na lastne sile. Leta 1888 je društvo Cirila in Metoda odprlo prvo slovensko privatno šolo pri sv. Jakobu; leta 1916 pa je bilo v privatnih slovenskih osnovnih šolah že 2524 učencev. V tržaški občini je avstrijsko štetje iz leta 1910, ki je ugotavljalo tudi tako imenovani »občevalni jezik«, zabeležilo 59.319 oseb s slovenskim, oziroma hrvaškim občevalnim jezikom. Koliko je ta kriterij dejansko ustrezal narodnostni pripadnosti ilustrira primer, ki ga omenja Taylor, da so Angleža, dopisnika londonskega časnika »Times« na Dunaju ob istem popisu šteli za Nemca, ker se je v vsakdanji rabi posluževal nemščine.

Italijansko preporodno, združitveno gibanje, ali kakor ga naši sosede imenujejo »risorgimento«, je nasproti fevdalni in drugi reakciji postavilo načelo narodnosti kot osnovno načelo za ureditev odprtih državno-političnih vprašanj. Sleherni narod je imel po teh koncepcijah pravico do samoopredelitve in združitve v nacionalni državi. Svoj nazor o nujnosti razbitja reakcionarne Avstro-Ogrske je republikanec Giuseppe Mazzini povezal z idejo o bratstvu ljudstev in pravico narodnosti, ki je »nepremagljiva kot vest«. Toda zlasti konservativni del italijanskega meščanstva je te ideje kaj kmalu izmaličil v nacionalistično omejeni državni egoizem, ki je prišel brutalno do izraza v londonskem paktu leta 1915, ceni za italijansko intervencijo na strani zaveznikov v prvi svetovni vojni. Italijanski zgodovinar Paolo Alatri vrednoti, da so italijanske zahteve v londonskem paktu temeljile na čisti krivici, da so uničile sleherno etnično in nacionalno pravico obmejnih narodov in da je imel ta pakt imperialistični značaj v odnosu do jugoslovanske države, ki je nastala na ruševinah avstro-ogrskega cesarstva. V Trstu se ta nacionalistična miselnost manifestira v šovinističnih izpadih proti Slovincem, ki so postali pogosti pred prvo svetovno vojno. »Kdor je v Julijski krajini nacionalist,« je posplošil A. Vivante, »ni za osnovne postulate demokracije.« Tržaški iredentisti spričo zloma svoje politike nasilne asimilacije (vsestranska uveljavitev Slovencev kot narodnostnega činitelja, katerega pomen je nenehno naraščal) vidijo rešitev le v priključitvi Trsta k Italiji (vključujoč zahteve po Istri, Reki, Dalmaciji), pri čemer pa naj bi imel izrazito ekspanzivno funkcijo: Trst naj bi postal izhodiščna točka — vrata, kakor je napovedoval Timeus Ruggero Fauro, skozi katera bo krenila Italija na nova osvajanja.

Z rapalsko razmejitvijo po prvi svetovni vojni (22. novembra 1920) je dobila Italija ozemlje, ki je obsegalo Goriško in Gradiško, Trst z okolico, vso Istro (razen Kastva in otoka Krka), Zader in otoka Lastovo in Palagružo, medtem ko naj bi bila Reka svobodna, neodvisna država (po pogodbi iz leta 1924 pa je pripadla Italiji). Tako potegnjena meja je najhuje prizadela Slovence. »Ob zlomu avstro-ogrske monarhije,« vrednoti E. Kardelj, »se je zdelo, da bo Slovincem uspelo realizirati svojo pravico do samoodločbe in združitve. Zgodilo pa se je obratno: slovenski narod je bil ponovno in še usodnejše razkosan.« Funkcija Trsta v tem novem okviru, ko je praktično ostal brez zaledja, naj bi bila izrazito ofenzivna: prevzel naj bi vlogo italijanskega izhodišča v Podonavje in na Balkan, ki ga je štela italijanska diplomacija spričo takratne notranje šibkosti držav na tem območju za klasično torišče politične in gospodarske ekspanzije. Asimilacijski pritisk (začel se je že v obdobju liberalno-meščanskih režimov),

ki se je pod fašizmom stopnjeval do najbolj brutalnih oblik fizičnega nasilja nad našo narodnostno skupnostjo, je bil eden izmed značilnih vidikov tega osrednjega politično-strateškega načrta. Deset tisoč Italijanov v Dalmaciji, je ugotovil Taylor, je imelo več šol in časopisov kot vseh šest sto tisoč Slovencev in Hrvatov v Italiji skupaj. Italijanske oblasti kljub zagotovilom iz najvišjih mest niso storile potrebnih ukrepov, da bi zavarovale našo etnično skupino pred nasiljem nacionalističnih krogov. Naj omenimo le požig slovenskega Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920, ta ognjeni krst tržaškega fašija, čemur so sledili podobni izpadi po vsej Julijski krajini. Do razsula leta 1943 je bil ves politični in upravni aparat režima vprežen v nasilno asimilacijo našega življa: poitalijančenje slovenskih in hrvatskih krajevnih imen, popolna izključitev slovenskega jezika iz javnih uradov in sodišč, italianizacija priimkov in imen, ukinitvev slovenskega in hrvatskega šolstva, tiska in kulturnih društev, uničenje slovenskih in hrvatskih gospodarskih organizacij in ustanov — to so bile posamezne etape tega asimilacijskega sistema. Ob vsem tem se je pač upravičeno zgrozil Gaetano Salvemini, ko je zapisal: »Od Mazzinija, od Cavourja, od Garibaldija do Mussolinija — kak moralni propad.«

Že pred prvo svetovno vojno je A. Vivante napovedal, da je utopistično pričakovati, da bi slovanstvo Julijske krajine izginilo, kolikor bi prišlo do aneksije. Oborožen upor Slovencev in Hrvatov na tem območju proti fašizmu in nacizmu je pač docela potrdil daljnosežnost tega sklepa. V tem svojem boju za narodnostno samoodločbo so Slovenci in Hrvati Julijske krajine imeli svojega naravnega zaveznika v osvobodilnem gibanju jugoslovanskih narodov, ki so se borili za novo državo, zgrajeno po načelu samoodločbe in enakopravnosti njenih narodov. »Noben drug narod,« vrednoti ta boj primorskih rojakov A. J. P. Taylor, »ni učinkoviteje branil svojih pravic kakor Slovani, zahodno od Julijskih Alp. Britanska javnost ima rada plebiscite. Tu pa že dvajset let traja plebiscit, nenehno narodno glasovanje, o katerem ni moč dvomiti. Slovenci niso nikoli privolili, da umrejo kot narod, se niso nikoli sprijaznili z italijansko oblastjo.« Poraz nacistično-fašističnih sil v Julijski krajini in osvoboditev Trsta in Gorice 1. maja 1945 je bil plod revolucionarne splošne vstaje, ki je na tem področju zajela veliko večino slovenskega in hrvatskega prebivalstva in del prebivalstva italijanske narodnosti in tako v skupnem boju položila temelje novemu sožitju med obema narodnostima ter strateško učinkovito izvedene akcije enot Jugoslovanske armade.

10. februarja 1947 so predstavniki 21 držav, ki so se udeležile mirovne konference, podpisali v Parizu mirovno pogodbo z Italijo, s katero je bil vrnjen naši državi pretežni del ozemelj s slovenskim, oziroma hrvatskim prebivalstvom; preko etnične meje pa je Italija ohranila del Goriške, Beneško Slovenijo in Kanalsko dolino, medtem ko so iz tržaškega področja ustvarili Svobodno tržaško ozemlje, ki naj bi bila samostojna in neodvisna državna tvorba pod visokim pokroviteljstvom OZN. Zaradi neizpolnitve določb mirovne pogodbe in drugih razlogov (blokavska razcepljenost) je ostalo tržaško vprašanje žarišče napetosti, ki ni negativno vplivalo le na jugoslovansko-italijanske odnose, marveč na mednarodne razmere sploh. Spričo tega je imela sporazumna ureditev tega vprašanja (5. oktobra 1954) širši mednarodni pomen kot stvarna aplikacija politike ustvarjalne koeksistence. Pozitivna bilanca jugoslovansko-italijanskih stikov po rešitvi tržaškega vprašanja v preteklih letih pa je dokaz, da je bila ta kom-

promisna rešitev v življenjskem, trajnejšem interesu obeh prizadetih strani, saj je pospešila proces medsebojnega zbližanja in navezavo dobrih sosedskih odnosov.

Nekaj uporabljene in druge literature o tržaškem vprašanju:

ALATRI Paolo, *Le origini del fascismo*, Editori riuniti, 1945.
BEBLER dr. Aleš, *Za pravične meje nove Jugoslavije*, Ljubljana 1949.
CERMEJ dr. Lavo, *La minorité slave en Italie*, Ljubljana 1946.
COKEJL Bogomir, *Zgodovinski razvoj narodnostnega stana v Trstu*, Trst 1949.
DE CASTRO Diego, *Il problema di Trieste*, Bologna 1952.
DOKOMUNENTI O JADRANSKEM VPRAŠANJU, Ljubljana 1920.
JERI dr. Janko, *Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni*, Ljubljana 1961.
KARDELJ Edvard, *Govori na pariški konferenci*, Ljubljana 1948.
KOS dr. Milko, *Zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1933.
MIHOVILOVIĆ Ive, *Italijanska ekspanzionistička politika prema Istri, Rijeci i Dalmaciji*, Beograd 1954.
OKO TRSTA, Beograd 1945.
RAPALSKI UGOVOR, Zbirka dokumenata, Zagreb 1950.
RUTAR Simon, *Trst in mejna grofija Istra*, Ljubljana 1896.
SALVEMINI Gaetano, *Mussolini diplomatico (1920-1932)*, Bari 1952.
VIVANTE Angelo, *Irredentismo adriatico*, Firenze 1912.

Tadeusz Milewski

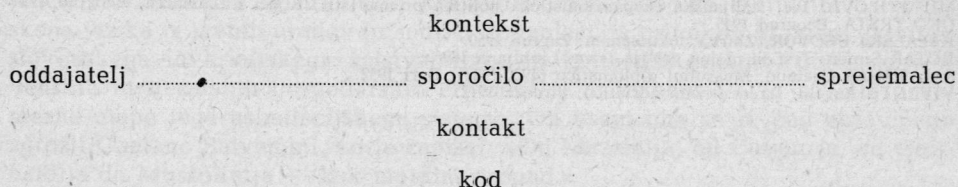
RAZVOJ JEZIKOSLOVJA V 20. STOLETJU

Sodobno jezikoslovje je v začetku 20. stoletja osnoval Ferdinand de Saussure (1857—1913). V posmrtni izdaji dela tega ženevskega znanstvenika »Cours de linguistique générale« (1916) so bili obrazloženi metodološki principi, ki so postali temelj za razvoj naše znanosti do današnjega dne. Velik napredek v smeri znanstvenega raziskovanja, po kateri je krenil de Saussure, je čez pol stoletja pokazal potrebo po novi sintezi doseženih rezultatov. Opravil jo je Roman Jakobson v delu »Essais de linguistique générale«, ki je izšlo l. 1963. To delo prinaša izbor člankov, ki so izšli med leti 1949—1962 in ki zadevajo vsa bistvena vprašanja jezikoslovja. Delo je strnjeno in prav zato nudi odlično podobo današnjega jezikoslovja, ki ga avtor pojmuje umerjeno, ne da bi vlogi logistike in matematike pripisoval pretiran pomen. Zato nam primerjava lingvističnih sistemov, ki sta ju izdelala de Saussure in Jakobson v razponu petdesetih let (1913—1963), lahko pokaže bistvene značilnosti lingvističnega razvoja v tem obdobju.

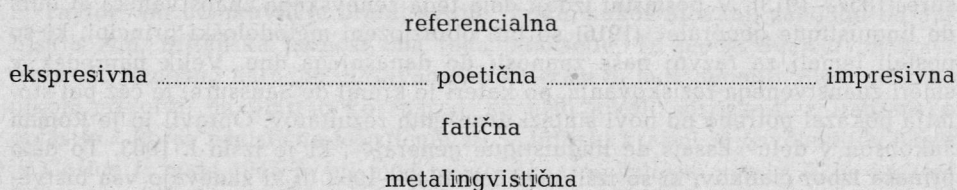
De Saussure je svoj nauk oprl na analizo govornega akta, ki predpostavlja obstoj oddajatelja in sprejemalca, kakor tudi procesov, ki se odvijajo med njima. Iz celotnega pojava jezika (*langage*), je de Saussure oddelil družbeni del (*langue*, tj. jezik, in individualni del, govorjenje, *parole*). S tem je razlikoval dve vrsti jezikoslovja: jezikoslovje jezika in jezikoslovje govorjenja. Jezik je de Saussure pojmoval kot sistem družbenih znakov, ki ga med mnogimi drugimi uporablja človeška družba. Izrekel je zahtevo po uvedbi semiologije — vede, ki raziskuje »vlogo znakov v človeški družbi«. Lingvistika je samo del semiologije, tisti, ki zadeva jezikovne znake.

Omenjene de Saussurove zahteve niso realizirali jezikoslovci, ampak matematiki in inženirji, kot npr. Shannon, Wiener, Weaver, Fano in drugi. Teorija informacije, ki so jo izdelali, raziskuje vsakršne oblike sporazumevanja v teh-

ničnem in splošnem pogledu. Teorija informacije in jezikoslovje sta samostojni znanstveni panogi, vendar sodelujeta na številnih področjih; Jakobson v svojem delu upošteva rezultate tega skupnega delovanja, de Saussurov nauk pa je v skladu s svojim pojmovanjem razširil pod vplivom teorije informacije. Sled tega se odraža v zamenjavi starih terminov z novimi. Tako uvaža Jakobson namesto terminov jezik (*langue*) in govorjenje (*parole*) dosti bolj splošne termine: kod (*code*) in sporočilo (*message*). Prvi pojem zajema vse možne sisteme znakov, drugi vse vrste informacije. Namesto analize pojava jezika (*langage*), ki jo je uvedel de Saussure, je Jakobson postavil shemo komunikacije, ki jo sestavlja 6 elementov:

Za vsak proces komunikacije sta potrebna oddajatelj in sprejemalec. Oddajatelj ustvari sporočilo tako, da določeno vsebino pretvori v znake, ki jih določa kod. Sprejemalec sporočilo sprejema. Pozna obema skupni kod, vendar je sporočilo zanj nekaj novega. Interpretira ga po kodu in ga uvršča v okvir konteksta. Tako shemo govornih elementov predstavlja naslednja shema funkcij:

Bistvo *referencialne* funkcije je usmeritev sprejemalca v kontekst. *Ekspresivna* funkcija karakterizira oddajatelja (njegovo družbeno pripadnost, čustveno stanje itd.). *Impresivna* funkcija temelji na zadržanju (vedenju) sprejemalca, na spremembah njegovega emocionalnega stanja. Če osredotočimo pozornost na sporočilo, na njegovo zgradbo, opravlja sporočilo *poetično* funkcijo. Če hočemo, da nastane komunikacija, mora priti do kontakta. Vse, kar omogoča navezovanje, vzdrževanje in prekinitev kontakta med oddajateljem in sprejemalcem, opravlja *fatična* funkcija. Kadar pa oddajatelj in sprejemalec menita, da je treba preveriti, ali je pravilno uporabljen skupni kod, se pogovor osredotoči na kod in opravlja *metalingvistično* funkcijo. Najvažnejša od vseh teh funkcij pa je referencialna funkcija, s katero sta se zelo nadrobno ukvarjala tako de Saussure kot Jakobson.

V svoji teoriji lingvistične vrednosti je de Saussure razširil srednjeveško definicijo znaka — *aliquid stat pro aliquo* ali *signans stat pro signatum*. Po njegovem mnenju »besedo lahko zamenjamo z nečim, kar ji ni podobno: s pojmom; celo primerjamo jo lahko z istorodno rečjo: z drugo besedo«. Odnos med besedo in pojmom je njen pomen; odnos kakšne besede do drugih besed v istem jeziku

predstavlja mesto besede v sistemu in je njena vrednost. Vrednost besede lahko določimo samo ob primerjavi z drugimi besedami istega ali kakšnega drugega jezika. Tako določa de Saussure npr. vrednost fr. besede *mouton* s trditvijo, da ustreza ta beseda vrednosti dveh angleških besed hkrati: *sheep in mutton*. Tudi to koncepcijo vrednosti je dalje razvil Jakobson.

Po Jakobsonovem mnenju je pomen besede samo v njenem prevodu na kakšen drug znak, ki jo lahko zamenja. Razlikuje: 1. Prevod v območju jezika, oziroma novo formulacijo, ki temelji na interpretaciji lingvističnih znakov s pomočjo drugih znakov istega jezika, npr. gosak — gosji samec. 2. Dvojezični prevod, oziroma prevod v pravem pomenu besede, ki temelji na interpretaciji jezikovnih znakov s pomočjo kakšnega drugega jezika. V tem primeru gre za dve enakovredni sporočili v dveh različnih kodih. 3. Intersemiotični prevod, ki temelji na interpretaciji jezikovnih znakov s pomočjo sistema nejezikovnih znakov. Jakobson meni, da sposobnost govorenja tega ali onega jezika implicira sposobnost govorenja o tem jeziku. Takšna »metalingvistična« operacija omogoča preverjanje in identifikacijo uporabljanega besedila. Za jezikoslovca, ki priznava Bühlerjevo stališče (1934), sta razlagi de Saussura in Jakobsona nepopolni. Shema govornega akta, ki jo je sestavil Bühler, vsebuje 4 elemente: oddajatelja, sprejemalca, zvok kot obliko znaka, označeno reč, ki stvarno obstaja, pa kot njegovo vsebino. De Saussurovo pojmovanje se nekako še da uskladiti z Bühlerjevo shemo, ker po de Saussuru pomen izraža odnos med besedo in pojmom, in pojem imamo lahko za posrednika med besedo in rečjo. Jakobsonovo pojmovanje pa je popolnoma v nasprotju z Bühlerjevo shemo in v celoti izključuje problem stvarnih, označenih reči. Referencialno funkcijo besede predstavlja samo njen odnos do konteksta; pomen besede določa druga beseda ali skupina besed. Ko Jakobson poudarja, da obstajajo besede, ki nimajo nobene zveze s stvarnimi rečmi, odločno zavrača Bühlerjevo shemo (str. 78): »Nikoli nismo pili ambrozije ali nektarja; besede *ambrozijo*, *nektar* in *bogove*, namreč mitološka bitja, ki jih pijejo, imamo edino kot jezikovne znake; kljub temu te besede razumemo in vemo, v katerih kontekstih jih lahko rabimo.« Jakobsonov nazor temelji na definiciji lingvistične vrednosti, ki jo je formuliral de Saussure, vendar gre znatno dalje pod vplivom teorije informacije in del, ki obravnavajo strojni prevod; torej na področja, kjer ni problema odnosov med besedo in stvarjo. Razen tega Jakobsonovo pojmovanje le ni brez ranljivih mest, kar zadeva vprašanje semantične ekvivalence besed v različnih jezikih. Po tradicionalnem in Bühlerjevem pojmovanju se besede med seboj ujemajo ob posredovanju realnih stvari. Besedi dveh različnih jezikov (npr. francoska *table* in nemška *Tisch*) sta v zvezi z istim predmetom in zato semantično ekvivalentni. Izključevanje obstoja stvarnih predmetov ne pripomore k pojasnitvi semantične ekvivalence besed, ampak jo še otežkoči.

De Saussure razlikuje dve vrsti besednih zvez: sintagmatične in asociativne zveze. Sintagmatične zveze zadevajo besede, ki pripadajo isti sintagmi, se pravi, istemu stavku. »V govornem toku so besede med seboj povezane po določeni razvrstitvi, po odnosih, ki temeljijo na linearni strukturi jezika; ta pa izključuje možnost dveh besed hkrati ... V sintagmo uvrščena beseda dobi svojo vrednost iz opozicije do besede pred njo ali do besede za njo ali pa do obeh. Nasprotno pa se izven teksta med besedami, ki imajo nekaj skupnega, v spominu na osnovi asociacij tvorijo skupine, v teh pa vladajo zelo različni odnosi. Jasno

je, da so te zveze čisto drugačne od prej omenjenih. Ne izhajajo iz razsežnosti; svoj sedež imajo v možganih; so del notranjega zaklada, ki v vsakem posamezniku ustvarja jezik. Te zveze imenuje de Saussure asociativne zveze. Sintagmatične zveze so del teksta, asociativne zveze del jezikovnega sistema. To osnovno razlikovanje dveh aspektov jezika je Jakobson uporabil za opredelitev dveh tipov govorne bolezni, afazije.

Jakobson je de Saussurove koncepcije razložil v duhu klasične retorike in stilistike. Asociativne zveze pojmuje kot notranje zveze, ki sestavljajo kod, sintagmatične zveze pa pojmuje kot zunanje zveze, ki se realizirajo v okviru teksta. Ta dva tipa relacije rabita za interpretacijo znakov: prvi v povezavi s kodom, drugi v povezavi s kontekstom. Nanašata se na dve vrsti umskih operacij: na selekcijo in kombinacijo. Notranje zveze izvirajo iz podobnosti raznih elementov, ki tvorijo sistem jezika, se pravi kod. Oddajatelj uporablja kod s selekcijo, kombinacijo in substitucijo njegovih elementov, ki so med seboj povezani po podobnosti in alternaciji. Ko ureja zunanje odnose kontakta med besedami, ki spadajo v isti stavek, tvori s pomočjo kombinacije in razvrščanja besed tekst. Jakobson razlikuje dva osnovna tipa afazije; oba sta posledica izgube ene od omenjenih umskih operacij. Izguba lahko v glavnem zajame sposobnost selekcije in substitucije pri še ohranjeni sposobnosti kombinacije in razvrščanja. V drugih primerih pa je bolnik utrpel to sposobnost; selekcija in substitucija sta mu delno ostali. V prvem primeru je za afazijo značilna izguba asociativnih zvez, v drugem primeru povezava s kontaktom. Afazija prvega tipa je v zvezi z odmiranjem metalingvistične funkcije. Bolnik ne more preiti od besede na njen sinonim ali enakovreden opis, niti ne more najti enakovredne besede v drugem jeziku; ta pojav označujemo z izrazom idiolekcija. Pri poškodbah drugega tipa, ki prizadenejo kontakt, pride do izgube sintaktičnih pravil, ki organizirajo besede v celote višjega reda. Ta pojav, imenovan agramatizem, spremeni tekst v gmoto nametanih besed. V tem primeru najprej izginejo besede, ki imajo čisto gramatično funkcijo, kot so vezniki, določni in nedoločni člen, zaimki, predlogi, ki pa se najbolj ohranijo pri okvarah asociativnih zvez. Tipični znak agramatizma je izguba fleksije. Oblike afazije so številne in vendar po Jakobsonovem mnenju vse nihajo med dvema skrajnima tipoma. Za vsak primer afazije je značilna večja ali manjša motnja sposobnosti bodisi selekcije in substitucije, ali pa kombinacije in kontakta. Prva od teh okvar povzroča izgubo metalingvističnih operacij, druga ruši sposobnost za obstoj hierarhije jezikovnih enot. Jakobsonova raziskovanja so na ta način omogočila kontrolo teorije klasičnih govornikov po eksperimentalni metodi (retorikov, zlasti Dioniza iz Halikarnasa), kar zadeva selekcijo in kombinacijo besed, enako pa tudi opredelitev asociativnih in sintagmatičnih zvez, ki jih je uvedel de Saussure.

Po de Saussuru se jezikoslovje deli v dve disciplini: v sinhronično in diahronično jezikoslovje. »Sinhronično jezikoslovje raziskuje logične in psihološke zveze, ki vežejo hkrati obstajajoče besede in tvorijo sistem po tem, kakor jih zaznava kolektivna zavest. Dihronično jezikoslovje pa raziskuje zveze, ki si sledijo v času, zveze, ki jih kolektivna zavest ne zaznava, ki pa se substituirajo ena namesto druge, ne da bi med seboj tvorile sistem!« Tu je de Saussure v nasprotju s svojim osnovnim naukom. Svoj tolikanj produktiven koncept jezikovnega sistema je uvedel samo za sinhronično jezikoslovje (statično ali deskriptivno), medtem ko ga je pod vplivom mladogramatične tradicije izključil

iz jezikovne evolucije (raziskovali so jo s pomočjo diahronične, historične lingvistike), ki naj bi bila zaporedje izoliranih, med seboj ne povezanih faktov. To nedoslednost je odpravil Jakobson.

Predvsem je dokazal, da se nasprotje med sinhronijo in diahronijo ne ujema z nasprotjem med statiko in dinamiko. Sinhronija predstavlja stanje jezika v določeni dobi, diahronija pa je zgodovina jezika. Statika je neevolucija, dinamika pa je evolucija. Jezikovne spremembe se torej odvijajo v vseh momentih jezikovne zgodovine; vsaka sinhronija vsebuje dinamične elemente. Na drugi strani pa nekateri jezikovni elementi ostajajo nespremenjeni skozi stoletja; diahronija vsebuje torej tudi statiko. Vsaka dinamika, vse jezikovne spremembe so sprva del sinhronije, zato ne more biti sinhronične analize brez upoštevanja jezikovnih sprememb, ki jih lahko razumemo samo v luči te analize. Statika, trajanje v času, je zaradi tega bistven problem diahroničnega jezikoslovja, medtem ko je dinamika, igra raznih subkodov znotraj splošnega jezikovnega sistema, osnoven problem sinhroničnega jezikoslovja. Modifikacija de Saussurovega koncepta, ki jo je vpeljal Jakobson, temelji na prenosu pojma strukture sistema v evolucijsko lingvistiko. Evolucijo jezika pojmuje kot rezultat strukture koda in igre subkodov. Vsaka jezikovna sprememba se pojavlja v okviru sistema, ki funkcionira v določeni dobi. Pogojena je v strukturi sistema in tudi povzroča jo struktura sistema. Pojasniti jezikovno spremembo, se pravi, najti tiste elemente sistema, ki so jo povzročili.

Po de Saussuru lingvistika jezika (*langue*) obsega samo dve disciplini: sinhronično in diahronično lingvistiko. Možnosti panhroničnega jezikoslovja ni upošteval. De Saussure trdi, da »so v jezikoslovju, kot pri šahu, v veljavi pravila, ki trajajo dlje kot vsi primeri. To so splošna načela, ki niso odvisna od konkretnih faktov; kadar govorimo o posameznih, konkretnih faktih, ne upoštevamo panhroničnega stališča.« Splošno jezikoslovje, ki ga je zahteval de Saussure, je čisto teoretična disciplina, ki obravnava metodološke osnove jezikovnega raziskovanja. Velika zasluga gre Jakobsonu za njegov prispevek za osnove pravega splošnega jezikoslovja, ki s panhroničnega stališča raziskuje posamezna (posebna) in konkretna fakta v različnih jezikih. Tako je poleg sinhronične lingvistike nastala še tretja vrst sodobnega jezikoslovja, tipološka lingvistika.

Tipologija jezikov izhaja iz dveh osnovnih tez: 1. Med jezikovnimi sistemi sveta ni bistvenih razlik, ki bi preprečevale njihovo medsebojno primerjavo. 2. Razlike, ki zadevajo nadrobnosti, so med nekaterimi jeziki večje, med drugimi manjše, kar omogoča njihovo razvrstitev v fonološke, morfološke in sintaktične tipe. Tema dvema splošno sprejetima tezama je Jakobson dodal še tretjo: V strukturi jezikovnih sistemov vlada zakon implikacije: navzočnost elementa A implicira (ali, nasprotno, izključuje) navzočnost elementa B. Te teze so osnova fonološke tipologije, ki jo je izdelal Jakobson.

Izhaja iz skladnosti faktov, ki jih je opazoval v treh območjih: v otroškem jeziku, pri afaziji in v fonoloških sistemih jezikov sveta. Dokazal je, da poteka razvoj afazije v nasprotni smeri od razvoja otroškega govora. Fonološke opozicije, ki se prve pojavijo v otroškem jeziku, izginjajo v primerih afazije nazadnje, in narobe. Isto hierarhijo fonoloških opozicij najdemo v fonoloških sistemih jezikov sveta. Čim bolj je kakšna fonološka opozicija razširjena v jezikih sveta, tem prej se pojavlja v otroškem jeziku in pozneje izgine v primerih afazije. Po

zakonu implikacije iz tega sledi, da sekundarne opozicije (ki se pozneje pojavijo v otroškem govoru, pri afaziji prej izginejo, funkcionirajo pa samo v nekaterih jezikih sveta), implicirajo obstoj primarnih opozicij, ki imajo že zgoraj navedene lastnosti. Primarne opozicije med najbolj odprtim samoglasnikom *a* in najbolj »zaprtimi«*»* soglasniki *p* in *t* (torej v sistemu najbolj oddaljeni elementi) implicirajo vse druge opozicije, ki ne morejo brez njih obstajati. Poznejši fonološki razvoj temelji na ustalitvi opozicije med čedalje bližjimi elementi. Prvotni trikotnik (*a — p — t*) razpade na dva trikotnika, katerih eden je vokaličen (*a — u — i*), drugi konzonantičen (*p — k — t*). Te opozicije so primarne in funkcionirajo v vseh, oziroma v skoraj vseh jezikih sveta. Opozicije, ki se v otroškem govoru pojavijo pozneje od teh, so sekundarne. Najdemo pa jih samo v nekaterih jezikovnih skupinah, ki jih prav to fonološko tipološko opredeljuje. Po osnovni delitvi se fonološki sistemi ločijo na vokalične in konzonantične. Pri vokaličnih sistemih samoglasniki in njihove opozicije številčno presegajo soglasnike, pri konzonantičnih sistemih je ravno narobe. Po Jakobsonovem mnenju se dajo vse fonološke opozicije, ki jih najdemo v jezikih sveta, uvrstiti v dvanajst osnovnih tipov. Prvih devet temelji na zvenečnosti razlikah, na primer opozicije — vokalične: nevokalične, konzonantične: nekonzonantične, zveneče: nezveneče, močne: šibke, nosne: nenosne, trajne: netrajne, itd. Ostali trije tipi opozicij izhajajo iz razlik v tonaliteti, na primer nizki: visoki (koncentracija energije je v nizkem predelu spektra ali narobe, v predelu, kjer so tresljaji z visoko frekvenco). Vsi fonemi v jezikih sveta sestojijo iz določenih distinktivnih značilnosti, vsaka izmed njih pa spada v enega od dvanajstih tipov. Tako imajo na primer v francoščini vsi soglasniki od dve do pet distinktivnih značilnosti. Način kombiniranja opozicij vseh glavnih dvanajstih tipov pa je v vsakem jeziku drugačen in predstavlja njegovo značilnost. Ta teorija daje solidno podlago za fonološko tipologijo vseh jezikov sveta.

Definicija gramatike kot *ars obligatoria*, ki so jo izdelali sholastiki, je izhodišče Jakobsonovih raziskav o gramatični tipologiji jezikov. Jakobson trdi, da se »pozornost domačinov, ki govorijo in poslušajo, nenehno koncentrira na kategorije, ki so v njihovem kodu obvezne. Govoreče silijo v nujnost odgovora *da* ali *ne*, nato jih postavijo pred dejstvo neogibnega binarnega izbora med dvema alternativama. Tako mora na pr. Anglež pri zgradbi vsakega stavka izbirati med pasivno in aktivno konstrukcijo. Obvezne kategorije so v različnih jezikih nujno različne, a »jeziki se bistveno razlikujejo med seboj po tem, kar morajo, in po tem, kar morejo izraziti«. Že Boas je ugotovil, da so »načeloma izbrani pogledi na stvarnost v različnih jezikovnih skupinah različni«. V nekaterih jezikih so obvezne kategorije določenih in nedoločenih členov, števila in časa, v drugih kategorija mesta (blizu ali daleč od govorečega) ali tudi vir informacije (če je pripovedovalec prizor, o katerem govori, videl ali samo slišal o njem). Tu se začno problemi neogibnih, univerzalnih gramatičnih kategorij. Ali so kategorije nujne za jezikovno komunikacijo? In kakšne so? Katere kategorije so samo fakultativne, torej značilne le za določene jezike? To so problemi gramatične tipologije jezikov. Jakobson jih analizira samo na področju verbalnih kategorij. Razlikuje osem možnih verbalnih kategorij: število, spol, osebo, način, naklon, aspekt (vid), čas, časovno zaporedje in testimonialis. Prvih šest kategorij obvezno funkcionira v vseh slovanskih jezikih, v bolgarskem (in ma-

kedonskem, op. ur.) jeziku je poleg teh še auditivus, testimonialna kategorija, ki izpričuje vir v glagolu izražene informacije. Druge kombinacije kategorij so seveda možne. Tako na pr. v francoskem jeziku ni kategorije aspekta, pač pa kategorija relativnih časov, ki izraža odnose v sosednici časov.

Po de Saussuru raziskuje lingvistika govorjenja (*linguistique de la parole*) »individualni del govora, se pravi, govorjenje skupaj s fonacijo«. Vendar de Saussure ni tvorec lingvistike govorjenja, ker je njegova definicija te discipline preširoka. Mar ni zajemala celo tako različnih področij, kot sta fonetika in stilistika? Jakobsonu gre zasluga za osnove stilistike novega tipa, namreč poetike, in za njeno natančno uvrstitev v krogu lingvističnih ved. Glavna naloga poetike je, v tem, da odgovori na vprašanje: kaj je tisto, kar besedno sporočilo preoblikuje v umetniško delo? Ker je lingvistika splošna znanost o jezikovnih strukturah, je poetika torej njen integralni del. Poetika se ne opira le na znanstvene ugotovitve o govoru, ampak tudi na splošno teorijo znakov ali semiologijo. Jakobson razlikuje šest funkcij govora in mednje uvršča poetično funkcijo. Pojmuje jo kot nasprotje referencialne funkcije, ki zadeva kontekst, poetična funkcija pa se osredotoči samo na sporočilo kot takšno. Referencialna funkcija je v celoti odvisna od dveh osnovnih tipov besednih operacij: od selekcije in kombinacije. »Selekcija besed temelji na načelih ekvivalence, podobnosti in različnosti, sinonimike in antonimike; kombinacija besed in zgradba stavkov temelji na kontaktu. Pri poetični funkciji je načelo ekvivalence preneseno z nivoja selekcije na nivo kombinacije. Zaradi tega postane ekvivalenca eden od konstitutivnih elementov teksta. V poeziji je vsak zlog v ekvivalentnem odnosu do vseh drugih zlogov v nizu besed, ki tvorijo verz ali kitico; podobno velja za moro in akcent.« Po definiciji G. M. Hopkinsa je »verz tekst, v katerem se v celoti ali delno ponavlja ista fonična struktura«. Pri referencialni funkciji je zveza med označujočim in označenim arbitralna, konvencionalna (isto kakor *thései* pri klasičnih filozofih), medtem ko jezik v poetični funkciji ustvarja intimno, vzročno in naravno zvezo med zvokom in pomenom (*phýsei* v isti, že omenjeni terminologiji). Če se zdi v poeziji »zvok odmev pomena«, kakor je to formuliral Pope, bi tako rekli zaradi tega, ker je zvok označujoča in označena plat poezije hkrati. »Prenos načela podobnosti na nivo kontaktov daje poeziji od začetka do konca simbolično vrednost«, kajti »v poeziji je vsaka zvočna podobnost prevrednotena v podobne in nepodobne pomenske elemente«. V nasprotju z lingvistiko jezika (*langue*), izhajajočo iz načela *thései*, je poetika področje jezikoslovja, temelječe na principu *phýsei*.

Mislim, da omogoča tako prikazana primerjava pogledov de Saussura in Jakobsona preciziranje najvažnejših sprememb, ki jih je lingvistika doživela v razponu pol stoletja (1913—1963). V tem razdobju je vsaj deloma prišlo do soglasja v osnovnih postavkah jezikoslovja in teorije informacije; v zvezi s tem se nekatere smeri jezikoslovja bolj ali manj bližajo teoriji informacije. Uporaba izkušenj pri raziskavah afazije je tudi teorijo jezika vsaj na nekaterih področjih postavila na empirične temelje. Pojem jezikovnega sistema je vpeljan tudi v evolucijsko lingvistiko. In rodili sta se dve novi disciplini lingvistike, ki ju de Saussure še ni predvideval: lingvistična tipologija in poetika.

OB POSKUSNEM SNOPIČU SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Slovar slovenskega knjižnega jezika, ki ga pripravlja slovarska sekcija Inštituta za slovenski jezik SAZU, obeta, da bo doslej največje kolektivno delo v slovenskem jezikoslovju. Ker se kolektiv, ki slovar pripravlja, zaveda vloge tega dela tako za slovensko javnost, ki ji je delo v prvi vrsti namenjeno, kakor za slovensko in neslovensko slavistično znanost, in ker je navada, pretresti vprašanja redakcije takega dela v javnosti, je izdal poskusni snopič z namenom, da strokovnjaki in nestrokovnjaki povedo svoje mnenje o tem, ali je tako zasnovan slovar zadovoljiv in ali informacije ustrezajo porabniku. Obenem je v JiS IX/6 zastavil vrsto konkretnih vprašanj javnosti glede vsebine in tehnike dela za slovar.

Te pripombe so skromen poskus ustreči prošnji po te vrste pomoči.

Zasnovane so v prvi vrsti ob problematiki samega poskusnega snopiča, le v zaključku bežno odgovarjajo na nekatera izmed vprašanj, ki so zastavljena v JiS.

Iz uvoda je mogoče razbrati tri osnovne zahteve, ki naj jim slovar ustreže. 1. »Slovar je namenjen praktični rabi.« 2. »Po funkciji bo slovar informativno-normativen.« 3. »Torej bo na široko in objektivno predstavil splošno, sodobno knjižno rabo in jo razložil.« Ob teh osnovnih zahtevah in njih realizaciji v gradivu poskusnega snopiča je treba na nekatera vprašanja kljub obravnavam v razgovorih in tisku še posebej opozoriti.

I.

Cilj slovarja je *praktična raba*. Ta cilj pogojuje predmet obravnave in metodo dela. Vendar se postavlja prvo vprašanje, kaj je to praktična raba. Kdo bo potrošnik takšnega slovarja in kakšna naj bo informacija o besedah, ki jo ta potrošnik potrebuje? Na nekem mestu v uvodu poskusnega snopiča beremo, da naj bo slovar razumljiv povprečnemu izobražencu s srednješolsko izobrazbo. Pravilno je, da je s tem postavljena meja razumljivosti: slovar mora biti jasn in enostaven in pregleden. Toda jasno je, da ga bodo uporabljale predvsem tri skupine porabnikov: 1. pišočiljudje brez slavistične (jezikoslovne) izobrazbe, tj. književniki, publicisti — znanstveniki, novinarji itd., 2. lektorji in učitelji z ustrezno strokovno izobrazbo, 3. tuji znanstveniki-jezikoslovci. Ta publika mora dobiti na primerni ravni vse potrebne informacije o slovenskem slovarju. Če naj slovar ustreže temu svojemu namenu, mora obravnavati gradivo s tako strokovno utemeljenostjo, kot jo zahteva moderno leksikografsko delo. Zaradi tega utegne pomeniti cilj praktične rabe nevarno past za sestavljalce: že v začetnem pristopu utegnejo zaradi tega varljivega cilja opustiti celo vrsto zahtev, ki bi jih pri slovarju morali upoštevati ne glede na to, kakšnemu namenu naj slovar služi. Osnovna naloga slovarja je pokazati *pomen* besed, zvez in fraz, stilistično vrednost tega gradiva, rabo v stavku, ob tem pa tudi morfologijo

besed, kolikor je to nujno potrebno za siceršnje razumevanje. Pomenski strukturi jezika je treba podrediti vse druge informacije o besedah. Vendar je ob uvodu v poskusni snopič čutiti bojazen, da bi utegnili biti »tako imenovano logično razporejanje« v okviru enega gesla oziroma pomena močno subjektivno. Ker se je želela redakcija temu »subjektivizmu« ogniti, je nadomestila to »logično razporejanje« z »objektivnejšim prijemom«, ki se opira na »slovniško zgradbo in abecedo«. Zdi se, da pomenijo ti poskusi beg pred naporji za ustvarjanje semantičnega sistema ob besednem gradivu. In vendar zahteva predmet slovarske obdelave — beseda — za svojo osnovo predvsem pomenski kriterij. Morda je škoda, da se sestavljalci slovarja pri poskusih za sestavo slovarja prav glede tega niso bolj oprli na nekatere novejša slovarja sodobnih jezikov, ki v prvi vrsti upoštevajo semantični kriterij, med drugim na odlični slovar sodobnega nemškega jezika, ki od leta 1961 izhaja pri nemški akademiji znanosti v Berlinu (Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache, 1. — 9. Lieferung, Akademieverlag — Berlin, 1961 d.). Gradivo za oba slovarja je sicer podobno sestavljeno, vendar je nemški slovar, čeprav je namenjen širokim krogom, kot je v uvodu posebej poudarjeno, v prvi vrsti znanstveni slovar. Zaradi tega so v nemškem slovarju kriteriji, ki jih postavlja sodobno jezikoslovje sleherni slovarski obdelavi, lahko že v uvodu in pri sestavi člankov jasno postavljeni, želja po razumljivosti širokim krogom pa preprečuje, da bi bila pojasnila pretežka.

Nemški slovar poudarja že na začetku uvoda tudi pomembnost dokumentiranega citata za uporabnika v znanosti in šoli.

In tu smo tako pred pomembnim problemom. Kakšno vrednost ima za uporabnika, ki bi se želel hitro seznaniti s širšim kontekstom citata, nedokumentiran citat? Ali bi to res tako zelo obremenilo gesla? Zdi se, da bi primerno šifriranje ne zavzelo preveč prostora, potrebno pa bi bilo tudi citate smotrneje izbirati. Poskusni snopič jih povsem pravilno navaja v večjem številu tam, kjer opis pomena ali funkcije ne zadostuje za poznavanje funkcioniranja besede, na primer pri veznikih ali predlogih. Sicer pa je za običajno, nevtralno pomensko stopnjo navajanje citatov povsem odveč. Bolj važno je, da so s citati označeni primeri, ki se kakorkoli pomensko diferencirajo ali so stilno označeni. Seveda ta pripomba ne pomeni, da naj bo potemtakem to slovar posebnega slovenskega knjižnega jezika, opozoriti hoče le, da je glede na prostorsko in časovno omejenost slovarja smotrna izbira citatov nujna. Ob geslu *beseda* v poskusnem snopiču pa se tako vprašamo, kakšno vrednost ima citat iz Tavčarja: *Zemlja domača ni prazna beseda*. Na svojem mestu pomeni isto kot *beseda* v prvem citatu (iz Kardelja: *beseda narodnost ...*), namreč *pojem*, s tem pa pomeni nekaj drugega kakor izraz »beseda« v večini zvez in fraz, ki citatoma sledijo. Izraz »prazna beseda« je danes razen tega po pomenu zelo blizu terminu (pomensko) izpraznjena beseda (mot vide), ki ga uporabljamo v jezikoslovju in tudi v nekaterih drugih strokah. V Tavčarjevem citatu to seveda še ni termin, vendar tudi ne pojasnjuje rabe zvez in iztržkov, ki citatu sledijo. Prav tako je dvomljiva vrednost citata iz Ingoliča *Tu bo rekla še mama svojo besedo!* ob pomenu (opisu pomena?) *odločanje, veljava*. Ker ne poznamo mesta, od koder je citat zajet, ne vemo, ali gre res za navedeni pomen ali samo za z besedami izraženo dopolnilo h glagolu reči (sin. *mnenje: tu bo rekla še mama svojo mnenje*), kar pa nikakor ne pomeni istega kot *Tu bo še mama odločila*. Ker za pomen ni nevažen tudi adverb *še*, moramo poznati mesto citata. Ob istem geslu je pod pomensko skupino *dar govora* nedokumentiran citat iz Cankarja *Govori, komur je beseda*

dana! Ker citat ni dokumentiran, je treba na besedo verjeti, da je navedena presoja pomena pravilna. Poleg *dar govora* bi lahko sklepali na pomen *znanje govora* ali kaj podobnega, česar sama zveza *dar govora* ne vsebuje.

Na tem mestu naj navedemo še vprašanje citiranja starejših avtorjev. Prav je, da upošteva slovar tudi našo literarno tradicijo, vendar je za današnjo in docela splošno rabo nesmiselno citirati Jurčiča, saj utegne že sama navedba starejšega avtorja za običajno rabo zavesti pozornega uporabnika v drugačno vrednotenje primera, kot je nameravala redakcija. Zato bi bilo na primer za docela splošno rabo veznika *a* verjetno bolj na mestu citirati kakega novejšega avtorja, in ne ravno Jurčiča (*Družil se je z vsemi, z bogatimi in ubožnimi, a posebno zaupljiv prijatelj ni bil nikomur.*). Čeprav kaže poskusni snopič v primerjavi s prvo obdelavo treh gesel, o kateri je spomladi 1963 razpravljal ožji krog strokovnjakov, velik napredek, bo najbrž vprašanje smotrne izbire citatov ob posameznih avtorjih eno izmed najtežjih vprašanj, ki jih bo morala rešiti slovarska delavnica slovenskega knjižnega jezika.

Obe osnovni zahtevi, zahteva po znanstveni informaciji, ki naj temelji na pomenu, in po dokumentaciji, ki naj bo prav tako znanstvena, najbrž ne bi bili v nasprotju s ciljem slovarja: praktično rabo. Saj je praktična le tista informacija, ki je čimbolj natančna in za vse uporabna.

II.

Po svoji funkciji bo slovar *informativno-normativen*. Tudi ta zahteva terja znanstveno obravnavo gradiva. Informacija je lahko norma samo takrat, kadar je tako izčrpna in natančna, kot je lahko glede na obstoječo stopnjo jezikoslovja določenega jezika.

Pri tem je osnovno, da je informacija zasnovana na *enotni jezikovni bazi* in na *enotnem jezikoslovnem konceptu* in ne na neorganskem skupku najrazličnejših kriterijev.

Ob uvodu v poskusni snopič in ob razporeditvi gradiva se je treba ustaviti prav ob teh vprašanjih. Pričakovali bi, da bo uvod v poskusni snopič razgrnil pred javnostjo jezikoslovni nazor slovarskega kolektiva in redakcije ob podrobni predstavitvi redakcijskih kriterijev, kot je to značilno za druge podobne slovarje (omenjeni nemški, zadnji češki slovar, poljski akademski slovar itd., celo Pleteršnik!), in bi ob tem pokazali, katere so tiste posebnosti, ki ločijo slovenski slovar od drugih podobnih del. Toda uvodne besede v poskusni snopič slovenskega slovarja so razmeroma skope in bolj poročajo o dosedanjem načinu pridobivanja gradiva, o notranjem ustroju posameznih člankov pa govorijo samo med vrsticami, ko naštevajo nekatere tehnične elemente označevanja. S tem žal samo od zunaj odpirajo vrata v slovarsko delavnico in se pripombe zaradi tega ne morejo globlje dotakniti osnovnih načel slovarja, ker bi bilo mogoče ta načela iz uvoda in iz navedenega gradiva pač na različne načine razlagati.

Prvi pomislek se vzbuja ob gradivu. Potrebno bi bilo, da bi izvedeli, od kod vse je zajeto gradivo in kako je zapisano v slovarski arhiv (na listke). Važno bi bilo tudi vedeti, koliko odstotkov gradiva je dokumentiranega in ali je v pretresu za slovar upoštevano tudi nedokumentirano gradivo, v kolikšni meri in zakaj. Ob navedbi popolnih izpisov v JiS IX, 6, s. — platnice 3 se sprašujemo, zakaj je izbor popolnih izpisov skoraj v enakem razmerju zajel starejša dela

kot avtorje po Cankarju (če štejemo Cankarja k novejšemu obdobju, sicer prevladuje število starejših del), in zakaj ni s popolno ekscerpcijo zajet niti en pisec mlajše, povojne generacije. Seveda bi bilo treba upoštevati Župančiča tudi s popolnim izpisom, če je bil upoštevan Finžgar! Prav tako bi bilo pričakovati popolni izpis kakega drugega strokovnega dela, in ne samo študij iz družboslovja. Razen tega bi bilo zanimivo vedeti, ali bo pri tej konceptiji slovarja ostala dokumentacija v listkovnem arhivu Inštituta za slovenski jezik v taki podobi, kot je prišla v slovar, da bi bilo mogoče citate vsaj v arhivu hitro preveriti.

Če podrobneje primerjamo stališča sestavljalcev slovarja v uvodu z realizacijo teh stališč ob posameznih geslih, se vzbuja pomislek o tem, ali je teoretično dovolj premišljeno vprašanje razmerja med semantično in sintaktično ravnino v jeziku. Ta občutljiva relacija namreč ne prenese mehaničnega naštevanja sintaktičnih zvez po abecednem redu, ker pride do podobnih nesmislov, kot je naslednji ob glagolu *biti*, *bijem*: zveza *toča bije* je verjetno iztržek, lahko je brez dopolnila, zato pa bi pričakovali ob tem nemara primer *dež bije ob okna* in morebitne druge zveze s podobnim pomenom. Tako pa so zveze razporejene po abecednem redu predlogov (!): *trušč bije na ušesa*, *dež bije ob okna*, *to bije zdravi pameti v obraz*, *ostra luč bije v oči*. Ne le da so zveze s podobnim pomenom kot *dež in toča* ločene, prav tako je brez reda abstraktno pomešano s konkretnim (uvrstitev fraze *to bije zdravi pameti v obraz* med same zveze s konkretnim pomenom glagola *biti*, *bijem*). O tem razporejanju bo še govora, zlasti v razpravi ob geslu *beseda*.

Morda bi morali na prvem mestu v tem prikazu problemov omeniti še potrebo po hierarhiji pomenov pri besedah z več pomeni. Težnja slovarja je, da pridejo na prvo mesto bolj splošni pomeni, ki so več rabljeni, na drugo in nadaljnja pa manj rabljeni pomeni (primer veznik *ako* itd.). Ob geslu *brada* se zdi, da princip, po katerem so na prvo mesto postavili *dlakava rast* in na drugo *del telesa*, ni bil najbolj premišljen. Če drugače ni mogoče, bi bilo v takem primeru najbrž najbolje kot v primeru *avto* uvesti različne številke za vsako pomensko zvezo posebej.

V zvezi z lingvističnim nazorom redakcije je treba na tem mestu omeniti tudi problem kvalifikatorjev. Uvod jih sicer omenja, in sicer podobno, kot smo vajeni v drugih uvodih, le da spet nekako naštevaje in ne dovolj razčlenjeno. Kaže, da zadostuje, da je določena zveza sestavljena po nekem modelu, in že je sintaktična. To je sicer v najširšem pomenu besede res, vendar je prav tako res, da so sintaktične glede na jezikovno zgradbo vse besede, ki jih slovar razlaga, z omejitvijo celo medmeti. Prepogosto uporabljanje pojma sintaktično postane lahko v taki, ne dovolj pojasnjeni rabi prazno, še posebej, ker ga uvod ne razlaga dovolj natančno. V zvezi s tem se je že Jakopin v JiS IX, 6 dotaknil vprašanja tako imenovanih »brezpomenskih« besed, ki imajo v jeziku samo sintaktično funkcijo, to je predlogov in veznikov. Toda ker so tako predlogi kot vezniki izraz ne le sintaktičnih odnosov, ampak tudi pomena teh odnosov, je njih »sintaktična funkcija« hkrati tudi »semantična funkcija«. Značilno zanje je predvsem to, da se rabijo z več pomeni, to pa je v bistvenem nasprotju z oznako brezpomenske besede, kakor jim pravi uvod v poskusni snopič.

Podobno so najbrž premalo premišljeno uporabljeni kvalifikatorji ob zvezah tipa *avtocesta*, češ da prvi del »nastopa tudi kot nesklonljiv pridevnik«

(kvalifikatorji za to ob samem geslu). Za vse je v jezikovnem občutku jasno, da je *avto* enako kot *kino* samostalniški tudi v zvezi *avto cesta* ali *kino dvorana* (enako *alfa* v zvezi *alfa žarki* ali *mož* v zvezi *mož beseda*), le da ima v zloženki drugačno funkcijo, kot jo ima kot samostojen stavčni člen (funkcija determinatorja, podobno, toda samo podobno, kot jo ima pridevnik). To pa še zdaleč ni dovolj, da bi zgolj po funkciji določali tudi besedno vrsto, posebej še, ker so tako sestavljene besede značilne za besedno tvorbo zadnjega časa v večji meri kakor prej, čeprav tudi že od prej poznamo besedne zveze tipa *žal beseda* ali *fejst fant* itd., kjer je v prvem primeru nesklonljiva beseda iz različnega besednega gradiva.

Naslednji kvalifikatorji sicer označujejo besede glede na čas nastanka, vendar so posredno tudi kvalifikatorji stilnih plasti. Poskusni snopič pravi, da so besede oziroma zveze (!), ki so nastale v novejšem času, neologizmi. Beseda neologizem pomeni na novo nastalo besedo. Ob rabi v poskusnem snopiču se je treba vprašati, glede na kaj je ta beseda nova. Zdi se nam, da bi bilo potrebno imenovati neologizme besede, ki jih jezik še čuti kot tuje, nenavadne, ki še niso docela prodrle. Morda bi bil boljši kvalifikator *novejše* ali kaj podobnega. Preden bo slovar izšel, bo takle neologizem, kolikor se bo prijel, že zdavnaj ustaljen in bo kvalifikator stilne plasti zgrešil svoj namen. Izraza neologizem pa bi ne smeli uporabljati za zveze: ob zvezi *dela na to*, da imamo namreč v oklepaju opombo, da je zveza *dela na tem*, da neologizem. Ne da bi se hoteli spuščati v upravičenost takega razporeda, se vendarle zdi, da bo kvalifikacija do izida slovarja že zdavnaj zastarela. Isto velja za zvezo *stol*, *čigar noga* — in morda še za katero.

Ker spada časovna opredelitev ne samo v označevanje plasti tako imenovane dinamične sinhronije jezika (istočasne pri sonavzočnosti jezika različnih generacij), ampak kot rečeno tudi v označevanje stilnih plasti jezika, bi bilo treba najbrž zelo natanko razložiti, kakšna je razlika med *zastarelo*, *starinsko* in *raba peša* ter morda še kakšnim kvalifikatorjem. Tudi o tem je bilo že precej govora ob veznikih: *akopram* je »*zastarelo*« (ta kvalifikator ne pove, v kateri stilni plasti jezika je to *zastarelo*, saj bi pojasnilo s te plati impliciralo tudi odgovor, zakaj je *zastarelo*, da je to neživa, papirnata beseda — toda takšnega kvalifikatorja v poskusnem snopiču ne najdemo), *akoprav* in *akotudi* je »*starinsko*«, pri *akoravno* pa enako kot pri *ako* »*raba peša*«. Na vsak način bi bilo treba v uvodu jasneje pojasniti, zakaj se pridaja besedam iste vrste različni kvalifikator. Na osnovi frekvence? Avtorjev? Občutka sestavljalcev? Prav tako ne vemo, zakaj je *brado si sliniti za čim* »*starinsko*«, za *brado viseti* pa »*zastarelo*«. Oba iztržka bi bila morala biti najbrž v citatu, tako sta brez drugih kvalifikatorjev ob nejasnih *starinsko* in *zastarelo* pravzaprav brez vrednosti.

Zelo verjetno je, da bi bilo treba bolj pazljivo izdelati kvalifikatorje tudi s področja modalnosti in ekspresivnosti. Poskusni snopič ima samo kvalifikator *ekspresivno* in razume pod njim dvoje: ekspresivno in s čustvenim poudarkom (!). Pri posameznih geslih so tudi opisi, kakor pri *bati se*: v *čustveni prizadetosti rada nastopa pleonastična nikalnica* (zanimivo je, da pri istem geslu ni kvalifikatorja ekspr. v tako nedvoumno ekspresivni rabi, kakor je *bojim se*, *da se motiš*). Res še ni slovenske študije, ki bi jasno razmejila plasti modalnosti od plasti ekspresivnosti, vendar bi lahko po drugih teoretičnih študijah (zlasti ruskih in čeških) slovar izdelal kategorije, ki bi jih bilo treba upoštevati. Ravna modalnega je na primer izražena v poskusnem snopiču na različnih mestih

z različnimi pomenskimi opisi (npr. pri vezniku če — za izražanje verjetnosti, ugibanja, želje, ukaza itd.). Za razčlenbo kvalifikatorja ekspresivno najbrž ne bodo zadostovale oznake, kakor *zasmehljivo*, *šaljivo*, *pokrajinsko*. Že Jakopin omenja v navedenem članku zvezo *delala sta kot nora*, ki je opremljena samo s kvalifikatorjem *ekspr.*, pri čemer pa ni prav nič povedanega, v kateri plasti jezika jo lahko uporabljamo. Sploh brez kvalifikatorja pa je na primer zveza *blazna cena* in še mnoge druge zveze in fraze, ki pa glede na jezikovno plast, v kateri jih uporabljamo, nikakor niso nevtralne. Kvalifikator ekspresivno bi torej nujno potreboval dopolnila, in to najmanj *evfemistično*, *pejorativno*, v *privzdignjenem stilu*, *vulgarno* itd. Navedena dopolnila navajam samo za primer, saj vseh odtenkov brez gradiva ni mogoče izčrpati. Zdi se, da bi morali ob gradivu slovenskega slovarja določiti, kateri kvalifikatorji so dovolj splošni in nujni za popolnejši prikaz slovenskega knjižnega izraza. Zelo verjetno bi bilo treba poskušati s kvalifikatorji te vrste opremiti tudi primere iz starejših tekstov, saj bi to marsikje povedalo tudi, zakaj je ta ali ona zveza ali fraza umrla. Zlasti pomembni so kvalifikatorji pri prenesenem pomenu in pesniškem izrazu. Morda bi namesto kvalifikatorja »pesniško« izbrali kak drug kvalifikator, da bi lahko objavili citate z drugih področij, saj se med seboj pobijata kvalifikator »zlasti pesniško«, ob njem pa citat iz znanstvene in poljudno znanstvene literature: *Metternich je spretno krmaril avstrijski brod* (Kardelj); *rešiti se s potapljajočega se broda*; *trhli brod absolutizma*. Nemara kvalifikator »preneseno« (metaforično).

Ne nazadnje pa bi bilo treba postaviti vprašanje, ali so kvalifikatorji pravilno uporabljeni. V zaglavju terminov je pod kvalifikatorjem »mitološko« naveden izraz za onstranstvo *kraljestvo bledih senc*, izraz, ki ga poznamo najbrž iz pesniškega jezika oziroma gre za preneseni pomen (verjetno bi moralo biti to označeno ob geslu *senca* ali *kraljestvo*), prav gotovo pa to ni termin! Zelo verjetno tudi ni termin »*Petrov blagor*« *ribiška sreča*.

Iz vsega tega je razvidno, da ob poskusnem snopiču ni dovolj jasno izraženo prizadevanje sestavljalcev za teoretično trdno zasnovo slovenskega slovarja. Jasna pa bi morala biti črta od besed, njihovih zvez, fraz in pomenov, ki so v standardnem knjižnem jeziku nevtralni, ki tvorijo nevtralno plast knjižnega jezika (osnova slovarja) do besed, ki kakorkoli niso nevtralne: najprej do tistih, ki izražajo določene pomenske odtenke emotivne narave na standardni ravni (ekspresivno z razvejanostjo pomenov), nato pa do tako imenovanega privzdignjenega jezika v eni smeri, v drugi smeri pa do stilno nižjih plasti (tudi vulgarno). Ob tem je plast pogovornega izraza, ki ima lahko vso navedeno vertikalo kot pisani jezik, kolikor je seveda pogovorni jezik zajet v gradivu za slovar. Tako pa pomanjkljivost v kvalifikatorjih povzroča, da so posamezni pomenski opisi mnogo bolj široki, kot bi bilo potrebno. Tudi je nevarnost, da nekateri kvalifikatorji ne pomenijo dosti: prav gotovo je prazna oznaka s *čustvenim poudarkom* za ekspresivno. Poudarek je lahko samo sredstvo za izražanje čustvenega, ne more pa biti samo čustveno.

Poleg kvalifikatorjev bodo trd oreh tudi termini, in sicer predvsem zaradi tega, ker jih ni mogoče natančneje razlagati, po drugi strani pa zaradi tega, ker zahtevajo silno natančnost. Mislili bi, da bodo sestavljalcem slovarja najbolj domači termini iz lastne stroke, iz jezikoslovja, in vendar so tudi tu možni spodrseljaji, da se navaja pod geslom gram. (ali je res vse jezikoslovno lahko zajeto pod enim kvalifikatorjem?) naslednja skupina terminov: *izposojena*,

knjižna, narečna, onomatopoetska, osebkova beseda; pregibna beseda, zložena beseda. V gramatiko spadajo pravzaprav samo zadnji trije termini, med njimi pa je naslednja razlika: kot drugi adjektivi te skupine so adjektivi pri vseh primerih razen pri tipu *osebkova beseda* aktualizatorji izraza, pri terminu *osebkova beseda* pa je drugače, oba izraza tvorita en pojem, en leksem, sinonimen z *osebek*, *subjekt*. V primerih izposojena beseda in zložena beseda sicer lahko izrazimo isto z izrazoma *izposojenka*, *zloženka*, vendar sta oba ta substantiva samo substantivizirana (s končnico) pridevnika. V primeru *osebkova beseda* pa gre za zvezo dveh izrazov, ki v sami zvezi nimata več svojega prvotnega pomena, ampak predstavljata nov, skupen pojem. Natančna zabeležba terminov bi morala to upoštevati in ločiti izraze vsaj s ponovitvijo izraza *beseda* ob adj. *onomatopoetska*, lahko pa tudi s tem, da bi termin *osebkova beseda* izvzeli in ga navedli posebej. Spet vidimo, kako malo zanesljiv je za natančno podajanje pomenov je abecedni kriterij. Uvod v poskusni snopič bi moral razen tega natančno povedati, kako daleč bodo posamezne stroke v slovarju zajete in koliko snovi bo, da bodo stroke enakomerno zastopane.

Ob teh vprašanjih bi se morali dotakniti tudi problema, po kakšnih kriterijih je sestavljeno gnezdo na koncu gesla. Uvod pravi, da so v gnezdo uvrščene zveze, ki so kakorkoli posebne. Pri besedi *blato* imamo v gnezdu tudi frazo *metati bisere v blato*. Pomen besede *blato* je isti kot pomen pod 1. — *razmočena zemlja*, seveda s kvalifikatorjem »preneseno«. Fraza je sorodna z latinsko frazo *metati bisere prašičem* (tudi bibl.). Prav zaradi tega bi moral biti navedeni iztržek dokumentiran in opremljen s kvalifikatorjem »pren.« ali podobno na koncu pomenskega kroga besede *blato*, tam kjer so druge podobne fraze, kakor: *metati blato na poštenjake* itd. V isto vrsto bi spadala tudi druga fraza *brskati po tujem blatu*, medtem ko je *mešati blato* konkretna fraza, ki bi zahtevala samo pojasnilo in kvalifikator, saj najbrž ne gre za prepogosto rabljeno frazo. Kolikor gre za vmesni pomen med 1 in 2, bi ga bilo treba vpeljati. Na ta način bi prišlo v gnezdo samo tisto, česar res ni mogoče drugače in drugje pojasniti, uporabnika pa bi bilo mogoče s tem pravilno informirati o pomenu besede in mu olajšati iskanje.

Iz vsega tega sledi, da bi morali pred redakcijo prvega zvezka temeljito pretresti teorijo, ki naj delu botruje. Vsa navodila naj bodo tem ugotovitvam podrejena, prav tako temeljita redakcija gesel. Pretehtanje redakcije glede na vprašanja pomena bo najbrž na prvem mestu ovrglo kriterij ureditve po abecedi, saj to ni nič drugega kakor nov dodatek že precej širokemu spisku formalističnih kriterijev, kakor so omenjeni »sintaktični« kriteriji itd. Seveda bi bilo treba tudi o tem teoretičnem uvodnem delu širše razpravljati, vendar vedno s stališča, da mora biti koncept slovarja jezikoslovno enotno zasnovan, ne pa tako, da se nekaj sprejme od kritike strokovnjakov, nekaj od kritike laikov, nekaj iz slovarske delavnice in da se tako poskuša napraviti izdelek, ki bo vsem všeč. Mislim, da bo lahko uporaben le tisti slovar, ki bo čimbolj ustrezal jezikoslovnim načelom. Ne le za strokovnjake, ampak za vse uporabnike.

III.

Nekaj pripomb ob ureditvi gesla *beseda*. Osnovni pomislek je ob razporeditvi pomenov. Prvi pomen namreč trdi, da je *beseda* »pomenska govorna enota«, drugi, da je *stavčna govorna enota*, vsebina govornenega, tretji, da je to *govor*,

pogovor, način govorjenja, četrti pomen je možnost govorjenja, pravica do govorjenja, 5. jezik, 6. obljuba, dogovor, 7. odločanje, veljava. Poleg teh oznak so ob besedi še naslednji kvalifikatorji: pri pomenu 2 nav. množina, pri pomenu 3 — navadno ednina, pri 4 in 5 samo ednina, pri 6 nav. ednina in pri 7 samo ednina. Iz pomenskih oznak, od katerih so v primerjavi z drugimi slovarji nenavadni vsaj prvi pomeni, je razvidno, da gre za osnovni pomen in za pomenske preskoke. Če je pri takšni besedi, kot je *beseda*, sploh mogoče govoriti o konkretnem in abstraktnem, bi rekli, da je v prvih pomenih konkretno, v drugih pa prenos v sfero abstraktnega. Oziroma bolje: *beseda* ima več pomenskih planov abstraktnega, prvi, drugi plan, iz tega pa različne prenesene pomene. Možnosti ureditve sta prav gotovo najmanj dve: ali navedena po planih, ki pa vendar ne nakazuje pomenskih zvez med pomenom 1, pomenom 2 itd., ali pa takšna, ki poskuša najprej definirati abstraktni plan 1, nato prenesene pomene s tega plana, plan 2 itd. Takšna porazdelitev gradiva bi preprečila morebitno navajanje istih pomenov pod različnimi gesli, zlasti pa bi koristila razbitju gnezda, kjer je marsikateri pomen še enkrat obravnavan.

Poglejmo, kako je s samimi pomeni! Prvi pomen — *posamezna pomenska govorna enota* hoče povedati, da gre za določen jezikovni znak, za katerega je značilna govorna baza, ki je materialni izraz pomena, in sicer za posamezen znak. Poudarek je predvsem na samem znaku, kakor ga poznamo iz slovnice, in ne na njegovem konkretnem pomenu. Osnovni pomen bi se dal povedati z eno samo sinonimno besedo *izraz*. Razlago smo namenoma razširili: hoteli smo opozoriti, da je zelo težko v definiciji ob geslu opozarjati na način, ki implicira poznavanje različnih teoretičnih razprav iz jezikoslovja, da bi razumeli preprost pomen slovenskega *izraza*. V taki obliki, kot je ta pomen prikazan v poskusnem snopiču, je razlaga za uporabnika prav gotovo prazna. V vsem pomenskem razdelku 1 je mogoče v vseh primerih nadomestiti besedo z izrazom, ne da bi se pomen spremenil, le iztržek: iskati *izrazov* in *besed* bi postal ob taki zamenjavi tautologija. Sinonimika je seveda okvirna, toda to velja za sleherno sinonimiko, če upoštevamo, da so sinonimi pač samo besede s podobnim in ne istim pomenom.

Pomen *izraz* se v pomenu 1 prepleta s pomenom *pojem*: zlasti v drugem citatu, o katerem je bilo že govora, da ni najprimernejši.

Zveze in iztržke ter fraze, ki sledijo citatom, bi morali ločiti glede na ta dva pomena, razen tega bi se morali izogniti abecedni razporeditvi in predvsem ločiti zveze, kakor so *ostra beseda, huda beseda* od zvez, kjer je zveza z izrazom *beseda* brez dopolnila, ki bi prekvalificiral pomen. Tako pa sta brez podpičja ločena iztržka: *kaj pomeni ta beseda? ušla mu je ostra beseda*; sledi — čeprav za podpičjem — *nobena govornikova beseda mu ni ušla; huda beseda speče, zbode, žge* itd. Zdi se, da bi morali pri takšnem nizanju iztržkov in različnih pomenskih zvez presoditi, ali pomeni pridevnik bistveno kvalifikacijo samostalnika ali je zgolj prigodne vrednosti v aktualnem tekstu, iz katerega je iztržek izvzet. V drugem primeru bi zadoščal morda en sam pridevnik, da bi pokazal, kako se izraz veže z drugim izrazom. Za ilustracijo rabe *nobena beseda mu ni ušla* je tako na primer docela odveč še pridevnik *govornikova*, ker je to pač aktualizacija, ki je smiselna samo v citatu; v iztržku pa gre za smotrnost zapisa in za gospodarno porabo prostora, zato bi bilo treba premisliti, kaj se navede zgolj za ilustracijo rabe, take navedbe bi bilo treba v uvodu posebej pojasniti in jih tudi v tekstu kako označiti.

V zvezi z željo po zaporedju konkretnega proti abstraktnemu (abstraktnega I : abstraktnemu II) bi pričakovali tudi, da bodo pomeni razporejeni tako, da bodo na prvem mestu zveze s konkretnim pomenom: *delati, kovati besede*, nato z drugim konkretnim pomenom: *razumeti besede*, šele nato pa bi prišla tretja zveza *iskati besedo, beseda mi uide*. Drug pomen, ki bi spadal v ta razdelek, je pomen *pojem*. Do neke mere je obsežen v sinonimiki prvega citata in v drugem citatu, zlasti v zelo dobrem iztržku *za ta pojem nimamo domače besede*, ki opozarja na razmerje med obema pomenoma, točneje med pomenom *beseda* kot *izraz* in *beseda* kot *pomen besede*. S celotno definicijo, ki skuša brez razlikovanja objeti vse te pomene, različnost pomenov ni dovolj zadovoljivo pokazana. Ta drugi pomen bi bil spet preprost logični most k tisti skupini pomenov, ki je sedaj obravnavana pod 2, in pomeni vsebino govorjenega. Verjetno pa bi bilo bolj smotrno na drugem mestu obravnavati pomene, ki sodijo pod skupni pojem *govor*, ker pomeni tudi to konkretum (pri tej besedi abstraktni plan 1), na tretjem mestu pomen *jezik*, na četrtem omenjeni *pojem* (kolikor ni to razvijanje prvega pomena), na petem mestu *vsebino govorjenega* in na šestem mestu in na vseh nadaljnjih prenesene pomene na drugi ravnini, npr. na modalni ravnini: *možnost, pravico do govorjenja* itd. Pri tem bi bilo treba povedati, ali je v kurzivi na začetku razlage gesla in zvez definicija ali sinonimika ali opis pomena, zlasti ob možnem dvoumju, kakor je *odločanje, veljava*.

Gnezdo, ki sledi pomenskim krogom, bi bilo mogoče in smotrno kar se da zmanjšati na ta način, da bi primere obravnavali ob vsakem konkretnem pomenu. Tako na primer pri primeru 1 biblijsko metaforo *beseda je meso postala*. Izraz *beseda* (iz evang. po Janezu) pomeni namreč tu isto kar gr. *logos* (*ideja, beseda*). Metafora *beseda je meso postala* se uporablja danes že brez biblijske motiviranosti in pomeni nekako: *beseda je postala (se je spremenila) dejanje*. Pojasnilo poskusnega snopiča *se je uresničila* je tako premalo povedno, obenem pa vezano na biblijsko motiviranost. To pojasnilo je na tem mestu prav gotovo drugotnega pomena, saj razlaga prej aktualno mesto iz biblije kot pa uporabljamo metaforo. (Kvalifikator biblično bi bilo treba morda bolj pazljivo uporabljati: z njim je nakazan predvsem izvor literarnega teksta, iz katerega so se razširile nekatere standardne, ponarodele metafore, ni pa to označevanje stilne plasti, in bi bilo treba to vsekakor pojasniti glede na gradivo.) — V pomenski razdelek 1 spada tudi fraza *ne najdem besed* (tam je že *iskati besede!*), *ne izgubljava besed* itd. V gnezdu bi potem ostali morda samo izrazi, kakor *krilate besede, zadnja beseda mode* itd., seveda s pripombo, da je to slikovito izražanje, to se pravi iznad ravni nevtralnega.

Ob vseh ostalih pomenih velja glede razporeda isto, kar smo povedali za razpored 1.

Najbolj pereča naloga sestavljalcev redakcije je vseskozi razlikovanje pomenov. *Ubogati na besedo* pomeni na primer *ubogati na prvo izrečeno besedo*, pa je zaradi tega naravnost nerazumljivo, kako da je ta fraza uvrščena v razdelek s pomenom *odločanje, veljava*. Ko tako sledimo razvrstitvi pomenov, se namreč nenehno vsiljuje vprašanje, koliko je opisovanje enotno premišljeno. Uporabniku mora biti namreč jasno, ali je v zaglavju pomenske skupine aluzija na skupno pomensko sfero, bolj ali manj široko, ali je tu definicija in se mora glede neposrednega pomena zveze sam nekako znajti. Najbrž bi morala biti sinonimika bolj prikazana, saj že bežen poskus premetavanja pomenov kaže, da bi bil potreben globlji pretres pomenske sfere posameznih zvez in fraz, kot ga je

slutiti iz poskusnega snopiča, Gramatični kvalifikatorji za ednino ali množino so upravičeni samo takrat, kadar gre jasno za ednino ali množino, tudi je kvalifikator *navadno* preohlapen. Zlasti odveč pa je ta kvalifikator v primeru, ko je vseeno, ali je zveza v singularu ali pluralu, ker se njen pomen ne spremeni: pomen ostane v isti sferi v ednini in množini v iztržku: *kaj pomenijo te čudne besede* (enako, z razliko števila: *kaj pomeni ta čudna beseda*); prav tako: *besede silijo na jezik, veljajo dekletu, nič ne zaležejo*. Nekaj drugega je seveda primer *besede merit* itd., ki je res samo v pluralu. Tudi je pomensko povsem enakovredno *izbrana beseda* ali *izbrane besede* (morda z rahlim pomenskim odtenkom, ki bi pa zahteval zabeležbe! Izbrana beseda — izbran jezik, govor!) Enako je v naslednjem pomenskem razdelku 3 prvi iztržek *beseda je okorna, misel pa je dobra*. Tudi tu bi lahko plural povedal docela isto kot singular, pa se človek ne more iznebiti občutka, da je singular tu pač samo zaradi kvalifikatorja. Enako sta povsem enakovredni frazi *izmenjati s kom besedo* ali *izmenjati s kom nekaj besed*, morebitni pomenski odtenek bi potreboval obravnave.

Opozoriti bi bilo treba še na vprašanje druge oblike, ki je navedena za geslom: *beséd, besedi*. Povprečen slovenski uporabnik morda na to ne bo niti pozoren, pač pa ne bo ušla oblika raziskovalcu, slovenskemu in tujemu. Ker gre za redko in praktično nerabljeno obliko, bi bilo treba povedati, odkod jo slovar ima. Prav gotovo to ni informacija o *sodobnem knjižnem jeziku* in bi bilo zaradi tega v takih primerih potrebno jasnejše opozorilo.

Med pomeni pa zastonj iščemo zveze, kjer ima *beseda* širši pomen izraza (ne glede na to, ali gre za govorjeno ali za pisano obliko *besede*) ob glagolih, ki pomenijo dotikanje: *z besedo se dotakniti česa* itd. (od konkretnega do abstraktnega). Zvezo večkrat beremo v klasični in novejši literaturi, prim. *z besedami otipavajo lep izrez na obleki* (Javoršek, Temperaturni listi, s. 15) in bi spadala v slovar prav zaradi navideznega nasprotja med pomenoma (abstrakten samostalni in glagol s konkretnim pomenom!). Prav tako zastonj iščemo možne zveze: *Francoski pisci so v resnici mojstri za besede* (isti avtor, str. 24). Ta zveza pomeni nekaj drugega kot stalna zveza *mojstri besede*, predlog za pomeni, da gre za obrtništvo, kar je iz teksta tudi razvidno (*mojstri za čevlje* itd.). Morda je ta zveza izpadla, ker je pred Javorškom ni nihče rabil, toda če bi še iskali, bi prav gotovo še našli zvez, ki bi jih bilo treba upoštevati zaradi njih današnje rabe, pa tudi zaradi izraznih možnosti, ki jih v jeziku predstavljajo. Tako pa smo imeli ob prebiranju poskusnega snopiča vtis, da so prišle v slovar v velikem številu zveze, ki bi jih že težko zapisali, čeprav nimajo kvalifikatorja. Zato se nujno sprašujemo, ali je ta slovar v prvi vrsti namenjen preteklosti ali je usmerjen v prihodnost (prim. ne toliko pri geslu *beseda*, kolikor npr. pri geslu *bati se*: *boji se ga kakor hudič križa, kokoš lisice, kot kuge, živega ognja, živega vraga*, vse brez kvalifikatorja, in vendar so to danes že zlizane fraze, ki se vse manj uporabljajo že v govorjeni besedi, v pisani pa manjšajo stilno vrednost tekstu, v katerem jih avtorji uporabljajo; *tu bije prava komična žila* — z oznako Stritar; *biti po grbi, kap bije na prag spet brez kvalifikatorja; na nosu se ti bere* itd.). S temi primeri, v poskusnem snopiču jih je mnogo več, ne bi hoteli trditi, da se ti izrazi, zveze, fraze, pregovori v celoti danes ne uporabljajo več, vendar bi želeli pripomniti, da morajo biti poleg teh izrazov zajete tudi novejšje zveze in

podobe, podobe iz kultiviranega slovenskega jezika, saj se zdi, da teži slovenski jezik na današnji stopnji razvoja prav h kultiviranju besede. Slovar mora vsekakor temu pomagati.

Iz misli ob prebiranju gesla *beseda* — še daleč nismo izčrpali vsega, kar bi bilo treba ob poskusnem snopiču povedati — je tako kot tudi na podlagi ostalega gradiva poskusnega snopiča videti, da je treba temeljito pregledati, kakšna so jezikoslovna načela, po katerih je slovar delan in sestavljen. Hierarhija, ki bi se iz tega izluščila, bi vsekakor pomagala ustvariti porabnejši slovar od obljubljenega.

IV.

Z vsem tem smo vsaj približno odgovorili na vprašanja, ki so bila zastavljena s poskusnim snopičem in v JiS IX, 6. Osnovno, kar je treba poudariti, je vprašanje enotnosti slovarskega dela. Uvesti je treba zlasti bolj natančno diferenciranje pomenov, zlasti pa hierarhijo med njimi v današnjem leksikalnem sistemu.

Veliko vprašanje je na primer, ali je pri geslu *čas* pomen besede ustrezno izražen z razliko med *neomejenim* (neskončnim?) in *omejenim trajanjem*, ko gre predvsem za *določeno* in *nedoločeno dobo trajanja*. In tako naprej.

Glede frekvence (vprašanje 5) je bilo že veliko povedanega in napisanega. Kritikom te vrste frekvence se pridružujem tudi jaz. Gradivo za slovar ni bilo v začetku zbirano z namenom popisati tudi frekvenco, zato ne more biti osnova za ugotavljanje frekvence. Pojavljata pa se še dva problema: frekvenca je sinhrona kategorija, gradivo pa obsega različne dobe; pri različnih pomenih je upoštevana ena sama frekvenca. Za ilustracijo tega ugovora navajamo frekvenco pri besedi *diven* — 3. To ne priča o pogosti rabi, zgledi so iz preteklosti — ali pomeni potem, da je bila takrat frekvenca 3? Toda takrat, to pomeni verjetno na listkih, ki so iz tega obdobja na razpolago. Zaradi tega se zdi, da bi morali ta podatek — vsekakor je sama ideja o frekvenci zelo pozitivna — natančneje premisliti in ga ustrezno obdelati.

Še enkrat bi želeli na tem mestu poudariti, da je treba povedati, kdo je izbiral avtorje za izpis in po kakšnih kriterijih.

Na rob vsemu pa še ugotovitev, da bi bilo treba pri izbiri načina redaksijske obdelave stvarno posnemati najboljše in najmodernejše tuje obdelave, vendar s samostojno aplikacijo na slovenskem gradivu. Pri našem počasnem tempu in pomanjkanju strokovnjakov se namreč utegne zgoditi, da bo delo v času izdaje zastarelo, pa če bo še tako sodobno zasnovano. Težiti je treba k temu, da bo zaostanek kar se da majhen.

Te pripombe so bežne in še daleč nismo z njimi izčrpali vse konkretne problematike, ki se ponuja ob posameznih geslih. Naša želja je bila vzbuditi razpravljanje o vprašanjih, ki naj pomagajo ustvariti slovar *sodobnega slovenskega knjižnega jezika*.

LIRIK IN DRAMATIK MIROSLAV FELDMAN

Miroslav Feldman pripada starejši generaciji hrvatskih književnikov, ki se je po večini rodila v devetdesetih letih XIX. in v začetku XX. stoletja, a se je v književnosti pojavila v času prve svetovne vojne ali neposredno po njej. To je generacija Tina Ujevića (1891—1955), Slavka Kolara (1891—1963), Miroslava Krleže (1893), Augusta Cesarca (1893—1941), Antuna Barca (1894—1955), Antuna Branka Šimića (1898—1925), Gustava Krkleca (1899), Dobriše Cesarića (1902), Dragutina Tadijanovića (1905) in drugih.

Tako je Feldman, ki se je rodil 1899 v slavonskem mestu Virovitici, stopil v književnost v izbrani družbi najmočnejše književne generacije v hrvatski književnosti sploh. Taka atmosfera lahko ugodno vpliva na razvoj lastnih dispozicij. Hkrati je prejšnja grupa književnikov iz »moderne« približala hrvatsko književnost evropski ravni in koristno delovala na bodoče književnike. Čeprav je bil Feldman mlajši od večine omenjenih pisateljev, je dobil v začetku več spodbud od modernistov kot od svojih sodobnikov.

Za književnost, zlasti za liriko se je zanimal že v gimnaziji, ki jo je moral končati v skrajšanem roku v Zagrebu, da bi lahko njegovo mladost izročili klavnici svetovne vojne, na italijanski fronti. Vendar ni vojna s svojo krutostjo v tem času neposredno vplivala na mladega lirika pri izbiri tematike, temveč pozneje.

Njegovi *Dvije pjesme*, s katerima sta ga urednika Savremenika Branimir Livadić in Julije Benešić uvedla v književnost, govorita o intimnih nemirih simboliziranih s paralelizmom dogajanj v naravi. V kratkem: velika ljubezenska sreča iz pesmi *Proljeće* prehaja v agonijo v pesmi *Jesen*, kakor umira vsa narava v tem letnem obdobju. Torej v stilu modernistov Nazorja, Begovića in Domjanića, ki so v rani mladosti v svojih prvencih zaskrbljeno premišljevali o starosti in o minljivosti sveta!

Od tega časa naprej je Feldman redno objavljial pesmi v Savremenu, Krleževem Plamenu, Vijencu, Srpskem književnem glasniku, Hrvatski reviji, sarajevskem Pregledu, Hrvatskem kolu in po drugi svetovni vojni v Kulturnem radniku, Republici in drugje. Posamezne skupine pesmi je izdal v posebnih knjigah lirike: *Iza sunca* (1920), *Arhipelag snova* (1927), *Ratna lirika* (1936); izbori pa iz prejšnjih zbirk, dopolnjeni s pesmimi partizanskih motivov, so izšli v zbirkah *Pjesme* (1954) in *Pitat će kako je bilo* (1959).

Tako je pravzaprav lirika vse življenje trajno zaposlovala Feldmanove ustvarjalne ambicije. Vendar ni ostala osamljena. Mladi zdravnik, internist je imel mimo lirike še eno književno ljubezen, ki je paralelno živela v njegovem ustvarjalnem srcu. To je bila njegova simpatija za dramo in gledališče. Čeprav se je ta nova mikavnost rodila kasneje, je bila v periodi po 1927. letu tako intenzivna, da je včasih močno potisnila liriko na periferijo. Zato so posamezni kritiki ob izdajah njegovih knjig postavljali vprašanje: ali je osnovni interes Feldmanov lirski ali dramski in so s te strani dajali različne prognoze. Kvanti-tetno na vsak način njegovo dramsko delo prekaša lirski opus. Nasproti večji knjigi zbranih lirskih pesmi lahko Feldman dramatik predstavi osem uprizorje-

nih dram: *Vožnja* (Zagreb 1927), *Zec* (1932), *Profesor Žič* (1934), *Na uglu* (1935), *Srna* (1936), *U pozadini* (1939), *Iz mraka* (1946) in *Doči će dan* (Karlovac 1951). Od teh so druga in zadnje tri natisnjene (1933, 1951, 1946, 1947). Tudi Matica hrvatska je 1955 izdala *Tri drame*. V knjigi je predstavila Feldmanovo dramsko delo z igrami: *Zec*, *U pozadini* in *Iz mraka*.

Kot je razvidno, je njegova dramatika precej obilna. Feldman mimo Krleže, Begovića in Josipa Kulundžića vidno zastopa dramsko dejavnost hrvatske književnosti med obema vojnama.

Vendar se zdi, da je pesnik bolj intimno povezan z liriko, saj je z njo začel in se za njo zanima tudi v zadnjem deceniju. V začetku ga največ privlačijo erotični motivi. Eden izmed ciklov celo nosi naslov *Erotika*. Vendar to ni lirika močno poantiranih čustev, tu ni velikih doživetij, ker je vse pridušeno z žalostjo, bolečino, z resignacijo in minljivostjo. Ljubezenski občutki, ki prodirajo tudi v čutnost, so diskretno ublaženi in nekateri postavljeni celo v salon »moderne«. Kritiki so upravičeno ugotovili, da je v prvih zbirkah dosti ritmičnih razpoloženj in izbire slik sorodnih s pesmimi Vladimira Vidriča in Dragutina Domjanica.

Počasi so se oglasili bolj osebni toni. V njih se čuti v ozadju glavni režiser vojna, ki mu je porušila mnoge iluzije mladosti. In ker mu je življenje večkrat zameglilo perspektivo, se je Feldman vse bolj zapiral v sebe družec se s svojo žalostjo in osamljenostjo. Mladenič, ki je štirinajst mesecev gledal smrti v oči in ji je pobegnil, se ni mogel znebiti spremstva njene duhamorne navzočnosti. Celo pesem *Ljubav* z močnejšim emocionalnim zaletom ni mogla biti brez slike pokopališča!

Feldman je pesnik zlomljene, utrujene mladosti, ki jo redko razvedri kak svetlejši aspekt ali lepota narave, toda je njegova trajna zastava — žalost (*Konac stoljeća*). Pesnik obupuje in zaradi disharmonije s sredino, ki v njej živi, beži s svojo obupano egocentričnostjo »v arhipelag sanj«. Nad pesmimi lebdi toga mračnost, toda kljub temu so ritmično razgibane. Faktura stiha, kitice, rime, poraba enjambementa odkriva že bolj sigurno roko in bolj osebni pečat pisatelja. Pojavljajo se ironični, avtoironični in včasih sarkastični toni. Zdaj pesniku prija sorodna lirska razpoloženja Tina Ujevića, Gustava Krkleca in sumatrizem Miloša Crnjanskega. V izrazna sredstva se počasi prikradejo elementi ekspresionizma, vendar ne tako izrazito kot v Cesarčevi in v Krležovi vojni liriki, ki je polna ostrin in paradoksov in je zato njen izraz bolj dinamičen in hiperboličen.

Vendar je bilo težko ostati v tridesetih letih v samotnem »arhipelagu sanj«! Feldmanove pesmi *Poziv* (1930) in *Stoljeće* (1931) odkrivata, da je pesnik občutil bližajočo se vojno nevihto in da se z begom iz družbe ne morejo reševati tako odločilna vprašanja. Vojne fanfare iz Španije in Etiopije zbudijo v pesniku strašne spomine na preživelo vojno. Zdaj v ciklu *Ratna lirika*, ki ga prešinja močna humana nota, ogorčeno protestira proti vojni in novem pokolju človeštva. Feldman ni več miren, temveč je temperamentno razgiban in ritmično raznovrsten, vse bolj se giblje v svobodnih ritmih, ki mu dajejo večjo svobodo formalnih možnosti. Ironija, satira, sarkastično poantiranje, močni kontrasti, svobodno zgrajene kitice postanejo zdaj pogosta in priljubljena sredstva njegove praktične poetike.

Postal je bolj aktiven. Čuteč se vezanega v *Pjesmi 1940* ostro reagira na pasivno podleganje zlu:

*Smijemo koliko hoćemo
kovati srok i rime.
Po redu možemo opjevati
proljeća, ljeta i zime!*

*Smijemo sve!
Tek ono, što nas tišti
i što za stihom vrišti,
ne!*

Tako je življenje pesnika s svojimi zaostrenimi nasprotji priklicalo iz sanj med ljudi, ga aktiviziralo v borbi proti fašizmu, privedlo ga v NOB, ki ga je inspirirala za partizanski cikel pesmi. Vrsta borbenih slik in razpoloženj z optimističnimi perspektivami je očitno našla svojo končno pesniško obliko po daljši kristalizaciji izraza, tako da ni v teh pesmih prevelikih patetičnih gest. Samo pesem *Pilat će kako je bilo* je izrazito deklarativna. Ostale so več ali manj zajete v sintezi splošne atmosfere vojne in intimnega doživetja, splošne človečnosti in nežne ljubkosti, iskrene izraznosti in diskretne ritmike. Odlika teh pesmi je občutljiva, nevsiljiva preprostost in humanizirana lepota.

Razvojni poti v liriki je podobna s tematsko-idejne in oblikovne strani Feldmanova dramska dejavnost. V prvi dramski fazi reagira na disharmonije v družbi s »sentimentalno grotesko« (Vožnja) ali s »tragikomedijami« (Profesor Žič, Na uglu, Srna). Kasneje problematiko secira z metodo psihološkega realizma in piše »drame« (U pozadini, Iz mraka). V edini drami s problematiko iz okupacije *Doći će dan* (1947) ni uspelo Feldmanu, da bi se izognil tehniki šablonskega realizma s kontrasti črno-belih barv.

V njegovih groteskah tudi ni neposredne svežine, temveč se po večini občuti umetno konstruiranje in te pomanjkljivosti se še bolj odkrivajo, ko se spremeni književna atmosfera. Zdi se, da je pravilna s te strani sodba Josipa Bognera: »V Feldmanovem teatru groteske se da bolj slutiti dramska žila kot pa se realno odraža. Ves poznejši razvoj Feldmanov pokaže, da teater groteske ni ustrezal njegovemu ustvarjalnemu temperamentu in da okvir tega teatra ni dovolil Feldmanu, da bi se v njem popolnoma in iskreno izživel. Bilo je potrebno, da je najprej napisal Zeca in da je šele nato našel sebe in svoj teater.«

Zares drama Zec, ki je nastala med slovesom z grotesko in nastopanjem v smeri realizma, pomeni lepo afirmacijo Feldmanovega dramskega vzpona. Njegovo razgaljevanje zverinskega militarizma, humano sočustvovanje z nemočnimi žrtvami vojne v izrazito modeliranih likih, spreten dialog — vse to so pozitivne lastnosti, ki se bodo še v kvalitetnejši obliki stopnjevale v drami *U pozadini* in do neke mere v drami *Iz mraka*, kjer je osrednje nasprotje med demokratskimi množicami in državnim policijskim aparatom. Razumljivo je, da je državna cenzura onemogočila uprizoritev te drame.

Največ ustvarjalne moči je pokazal v kritični analizi družbenih posledic vojne: žrtve vojne za drugega, obogatitev neskrupuloznih špekulantov, omejenost in togost podeželskih razmer v drami *U pozadini*. Tu je razvil tudi največ invencioznosti v kompoziciji, v poantiranju dramskega dejanja in v psihološko-realističnem oblikovanju glavnih likov. Ta drama je kljub nekaterim manjšim

pomanjkljivostim vrh njegovega dramskega ustvarjanja. Doživela je veliko uprizoritev in ugodne ocene gledaliških kritikov Ranka Marinkovića, Slavka Batušića in Vlade Mađarevića.

Feldman ima svoje mesto v razvoju hrvatske književnosti. Mimo pisateljev kot so Tin Ujević in Miroslav Krleža ni mogel biti niti revolucionar idejne vizionarnosti niti iznajditelj novih originalnih oblik. Vendar se je v splošnem korakanju naprej jasno slišal tudi njegov glas ljubezni, tople humanosti in mržnje zoper vojno in nasilje. Zato je imel več težav s cenzuro.

V ozki izbiri njegovih pesmi in dram so ti glasovi odjeknili živo, tako da je v njih lahko občutili intimno rezonanco Feldmanovega ustvarjalnega timbra. Zato so nekatere njegove pesmi prevedene v nemščino, francoščino, poljščino in češično ter so našle svoje mesto tudi v antologijah hrvatske lirike (*Svitanje, Moja pjesma, Veče*). Med dramami sta zlasti *Zec* in *U pozadini* bili često uprizorjeni v mnogih mestih naše države in sta prodrli tudi v inozemstvo (Dunaj, Praga). Dobili sta Demeterovo nagrado. Drama *Iz mraka* je adaptirana za radio. Kot zašlužni pisatelj je bil predsednik Društva hrvatskih književnikov.

Feldman je občutljiv lirik in viden reprezentant hrvatske in jugoslovanske dramatike.

Jan Petr

MIKLOŠIČ IN ČEŠKA FILOLOGIJA

Fran Miklošič je navezal na slavistično raziskovalno delo J. Dobrovskega in P. J. Šafaříka in ga nadaljeval v skladu z novimi metodičnimi tokovi v indoevropskem jezikoslovju. Cenil je delo svojih čeških vrstnikov in vzdrževal z njimi pismene ali osebne stike. Za podporo, ki jo je našel na začetku pri čeških znanstvenikih (Šafaříku in Palackem), se je oddolžil njihovim naslednikom, kadar je bilo to potrebno za razvoj češke znanosti. Če je bilo treba, se tudi ni pomišljal posredovati pri dunajskih vladnih činiteljih. Kot profesor slavistike v glavnem mestu monarhije in nosilec mnogih državnih in znanstvenih odlikovanj je imel za to dokaj možnosti. Nemajhne zasluge ima za to, da je Gebauer dosegel na praški univerzi položaj, ki mu je po pravici pripadel.

Med njegovimi prvimi češkimi prijatelji so bili V. Hanka, P. J. Šafařík in Fr. Palacký. Hanki je pisal Miklošič 1. 1844 dve pismi¹ s prošnjo, da bi mu poslal Ostromirov evangelij, ki ga je tedaj potreboval pri svojem delu (*Radices*). Hanka mu je rad ustregel in se obenem zelo pohvalno izrazil o njegovi recenziji Boppove primerjalne slovnice. Spočetka sta bila v prav dobrih odnosih, ki pa so se žal kmalu sprevrgli v sovraštvo.

Kot je videti iz Miklošičevega pisma Hanki z dne 7. 9. 1844, je že tedaj poznal Šafaříka in Palackega ali pa je imel z njima vsaj pismene zveze, ker je prosil Hanka, naj jima sporoči njegove pozdrave.

¹ Prim. V. A. Francev, Pis'ma k Vjačeslavu Ganke iz slavjanskih zemelj. Varšava 1905, 801-802.

Palackému je pisal 29. 5. 1848² in se opravičeval, da se zaradi bolezni ni mogel udeležiti Slovanskega kongresa v Pragi. (»Ich bedauere unendlich durch eine Krankheit verhindert zu sein, am slavischen Volkstage Theil zu nehmen«.)

Globoko prijateljstvo ga je vezalo z našim Šafaříkom, kar najbolj izpričuje deset ohranjenih pisem iz let 1846 do 1853³. Šafařík je bil med prvimi slavisti, ki so navdušeno pozdravili in ocenili Miklošičeva dela o stari cerkveni slovanščini. V recenziji slovarja Radices (Časopis českého museum XIX, 1845, 505—508) je opozoril na pomen tega dela za slavistiko in izrazil globoko zadovoljstvo, da se bo po smrti prve generacije slavistika v Avstriji še dalje razvijala. Kmalu nato sta si Miklošič in Šafařík začela dopisovati. V korespondenci sta se dotikala strokovnih problemov, starocerkvenoslovanskih etimologij, nameravanega slovarja in tekstov. V njunih pismih tudi ni manjkalo vprašanj, ki jih najdemo potem obdelana pri drugem. Njuni stiki so bili za oba koristni in plodni, kar bo nazorno pokazala izdaja njune medsebojne korespondence s komentarjem.

Leta 1850 je izdal Miklošič nadaljnja pomembna dela o stari cerkveni slovanščini, slovar (*Lexicon*), glasoslovje (*Lautlehre*) in oblikoslovje (*Formenlehre*). Ta dela so silno povečala njegovo znanstveno avtoriteto in omajala položaj V. Hanke, ki je do tedaj veljal za najboljšega poznavalca stare cerkvene slovanščine. V praških znanstvenih krogih in v javnosti je bil Hanka priznan kot najditelj Rokopisov. Toda leta 1849 je javnost že hladno sprejela njegovo novo »odkritje«, tako imenovano Libušino prerokovanje. Šafařík je tedaj izrazil sum, da gre za potvorbo.

V takih okoliščinah je moral Hanka braniti svoj položaj. Tudi znanstveni krogi na Češkem so bili radovedni, kakšen bo njegov odnos do novega dunajskega slavista in kako bo ocenil njegova dela. Iz hudobije ali megalomanije, hoteč morda ubraniti primat praške slavistike, se je odločil za odkrit napad na Miklošiča. V filološki sekciji Kraljevskega češkega znanstvenega društva je bral 26. 4. in 24. 5. 1850 svojo oceno Miklošičevih del *Formenlehre*, *Lautlehre* in *Lexicon*, pri čemer je upošteval tudi prejšnje razprave⁴. Hanka mu je očital vrsto dozdevnih pomanjkljivosti, ki so v resnici pričale o Hankovem nezadostnem poznavanju tekstov in jezika. Na koncu je celo izrazil mišljenje, podprto baje s pričevanjem ohranjenih Kopitarjevih pisem Dobrovskemu in Hanki, da so *Radices* (1845), *Homilia* (1845) in *Vitae sanctorum* (1847), »nedokončana dela pokojnega mojstra, preprežena s preučeno znanstvenostjo njegovega prehvaležnega učenca«. S tem je hotel reči, da je Miklošič pod svojim imenom izdal nedokončana Kopitarjeva dela, ki jih je sam dopolnil. Ironično dostavlja o Miklošiču: »Dokler je bil mojster še med živimi, se učenec ni imel s čim postaviti.«

Miklošič je bil zaradi teh podtikanj skrajno ogorčen in je bil prisiljen braniti ne le svojo osebno čast, ampak tudi svojo metodo znanstvenega dela. V svojem odgovoru *Entgegnung auf Herrn Wenzel Hanka's Alberheiten und Lügen* (Slavische Bibliothek I. Wien, 1851, 267—321), ki ga je razdelil v dva dela: 1. Ali je Hanka sploh slavist, in 2. Ali je Hanka poštenjak, je prepričljivo pokazal, da Hanka ne pozna dovolj stare cerkvene slovanščine in grščine in da ni sposoben samostojno proučevati stosl. tekste. Ne smatra ga za resničnega slavista in ga ogorčeno imenuje začetnika, šarlatana in idiota. V drugem delu od-

² Ohranilo se nam je samo to pismo, čeprav jih je moralo biti več. Hrani ga Literarni arhiv Narodnega muzeja v Pragi (V nadaljnjem skrajšano LA-Praga).

³ Pismo z dne 2. 10. 1848 je objavil A. Kotschubinski, Miklosich und Šafařík. Afsl. h. XXV, 1903, 626-672.

⁴ Prim. Hanka, Slovanská mluvověda. CCM XXIV, 1850 (II), 297-311.

klanja Hankovo obdolžitev, da se okorišča s Kopitarjevimi deli, in ga poziva, naj to javno prekliche v tisku ali pa naj objavi dokaze na osnovi Kopitarjeve korespondence.

Iz te velike polemike je izšel Miklošič kot zmagovalec. Ni ubranil samo svojega moralnega profila znanstvenega delavca, ampak tudi svoj položaj odličnega poznavalca stare cerkvene slovanščine. Hanka ni mogel napisati kaj več kot kratek odgovor Miklošiču.⁵ V njem je skušal dokazati, da je zmožen strokovno ocenjevati njegove spise in da mu ni podtikal plagiatorstva, ampak je izrekel o tem samo domnevo; to pa po Hankovem mnenju ne pomeni direktne obdolžitve. Vendar Hankov zagovor ni bil prepričljiv. Na obširen Miklošičev odgovor v Slav. Bibl. Hanka že ni več odgovoril. Njegova avtoriteta v slavistiki je bila nevarno omajana.⁶ Tega dejstva ni spremenil niti kratek odstavek v Hankovem življenjepisu l. 1852⁷ niti recenzija Miklošičevih *Monumenta* (1851) in *Lexicon* (1850), podpisana »Od njegovega rojaka O. z dodatki od B.«⁸, ki jo je verjetno on naročil. Na to recenzijo, ki je domiselno usmerjena na dokazovanje pomanjkljivosti in napak predvsem v slovarju, Miklošič sploh ni reagiral.

Po polemiki s Hanko je dobil priznanje ravno od čeških slavistov. Dunajska Akademija znanosti je po svoji ustanovitvi 28. 1. 1848 sprejela predlog, da se razpiše nagrada 1000 goldinarjev za primerjalno slovansko slovnico. Podelili so jo Miklošiču in to na osnovi ocene Šafaříka (rokopis ocene hrani LA-Praga) in Palackega za *Vergleichende Lautlehre* (1852).

Zanimivo se je razvijal Miklošičev odnos do češke slavistike, ko je zasedel katedro slovanske filologije na praški univerzi M. Hattala. Prvotno navdušenje za znanstveno delo le-tega (posebno na področju glasoslovja in sintakse) je kmalu splahnelo, ker je začel Hattala ironizirati dela drugih in nebrzdano hvalisati svoja, namesto da bi se sistematično lotil znanstvenih nalog.

V zvezi z Miklošičem je igral Hattala dvolično vlogo. Njegovega slovesa v znanstvenem svetu ni mogel zanikati, zato ga je imenoval »znamenitega slavista našega časa«⁹ in ga hvalil, češ da priznava izvirnost *Libušine sodbe*¹⁰. Po drugi strani pa se je posmehljivo izražal o njem v svojem delu o prvotnih skupinah slovanskih konzonantov¹¹ in na predavanjih Miklošiča imenoval viteza, ki ni pobral rokavice, katero mu je vrgel Hattala.¹² Miklošičeva slovnica mu je »samo toliko primerjalna, kolikor je knjigovez posamezne slovanske jezike v nji zvezal skupaj«¹³. Očitki glede primerjalne slovnice so bili upravičeni, vendar so se izgubljali v poplavi omalovažujočih napadov na Miklošiča med predavanji.¹⁴ Ob raznih priložnostih je v tisku in pri predavanjih napadal Miklošiča, ker se ni določno izrazil o *Kraljedvorskem* in *Zelenogorskem rokopisu*.¹⁵ V svojem *Brusu* (gl. op. 9) pravi dobesedno, da je za Miklošiča cigansščina najbrž pomembnejša kakor pa ti staročeški spomeniki (str. 169).

⁵ Prejšnji Miklošičev odgovor Hanki je izšel v časopisu *Videňský deník*, 20. 4. 1850, št. 11; Hankov odgovor ibid. 29. 7. 1850, št. 18.

⁶ Šafařík je bil tedaj na strani Miklošiča. V zvezi s tem je pisal J. Jirečku 30. 7. 1850: »Hanka je kot vedno in povsod tudi tukaj ravnal zvito, preišljeno in zlobno.« (Osvěta XVI, Praha 1886, 375).

⁷ Prim. G. T. Legis — Glückselig, *Wenzeslaw Hanka*, almanah Libussa, 1852. To je pravzaprav Hankova avtobiografija, ker jo je Hanka avtorju sam narekoval.

⁸ ČCM XXXI 1852, (I) 169-176, (II) 160-176.

⁹ Prim. M. Hattala, *Brus jazyka českého*. Praha 1877, 59.

¹⁰ Prim. M. Hattala, *Obrana Libušina soudu ze stanoviska filologického*. ČCM XXXII, 1858, 600-611. Miklošič namreč v *Formenlehre* navaja primere iz nje.

¹¹ Na to je opozoril tudi A. Leskien, *Zur neuesten Geschichte der slavischen Sprachforschung. Beiträge zur verglichenen Sprachforschung* V. Berlin 1868, 444.

¹² Prim. Vlček, *Hattaliana*. Listy filologické XXXI, 1904, 119-120.

¹³ Ibid., str. 442.

¹⁴ Pričevanje o tem prinaša Fr. Bily, *Z mých vzpomínek na Jana Gebauera*. Naše řeč III, 1919, 170.

¹⁵ Vlček, ibid. 441.

Oglejmo si pobliže to vprašanje. Miklošič se v tisku res nikoli ni *expressis verbis* izrazil o tem tako burno obravnavanem vprašanju na Češkem v 80-ih letih prejšnjega stoletja. Na to je verjetno vplivala določena zadržanost dunajskih vladnih krogov v rokopisnih bojih in to so zagovorniki originalnosti Rokopisov Miklošiču zamerili; molčanje so si namreč razlagali kot omalovaževanje stvari. Po njihovem mnenju naj bi se vsaj potrudil dokazati neizvirnost Rokopisov, ne pa molče stati ob strani.

Svoje mnenje je Miklošič posredno izrazil v spisu *Die Bildung der slavischen Personennamen* (Dunaj 1860), ko je v dodatkih na strani 330 opozoril, naj se pri besedah, ki so tvorjene s pripono *rb*, izpusti ime Lubor, in dalje, naj se izpustita imeni Záboj in Ludiše kot »nicht hinlänglich verbürgt.« Ker so ta imena iz *Kraljedvorskega rokopisa*, so nekateri, kot npr. A. Schleicher in pri nas V. Nebeský (ČČM XXXV, 1861, 85), videli v tem dokaz Miklošičevega prepričanja o nepristnosti Rokopisov. J. Gebauer, tedaj še navdušen zagovornik izvirnosti teh spomenikov, je prav tako menil, da Miklošič »v tej stvari ni imel svojega trdnega prepričanja.«¹⁶ Iz drugih virov pa vemo, da se je Miklošič pripravljaj, da ovrže legendo o Rokopisih. Sestavil si je natančen slovar vseh besed in mest, kjer se nahajajo, nadaljevanje pa je odložil na kasnejši čas, ker je bilo do tedaj izdanih še premalo nedvomljivih staročeških spomenikov, na katere bi se mogel opreti.¹⁷ Delo je dokončal šele v 80-ih letih, ko so Gebauer in drugi že prepričljivo dokazali nepristnost Rokopisov. Z. Nejedlý piše v monografiji o T. G. Masaryku (II. del, Praga 1932), da je Miklošič v predavanjih o slovanskih starožitnostih govoril o staroslovanskem življenju, ne da bi se naslanjal na Rokopise in celo drugače kakor oni (str. 213). Na drugem mestu omenja, da je dobil Karel Šmídek, Šemberov prijatelj, pri Miklošiču izpitno vprašanje, kako razložiti iz Rokopisov mesto *ze vsia lesa*, ki po njegovem že samo dokazuje, da gre za potvorbo.

Iz korespondence med njim in Gebauerjem lahko vidimo, kako zelo se je Miklošič zanimal za rokopisne boje na Češkem. Pri tem je stal na strani ugotovljene resnice in je bil trdno prepričan o njihovi nepristnosti. V pismu Gebauerju 19. 4. 1888 ga pomiluje, ker ima zaradi znanstvene resnice toliko neprijetnosti: »Es tut mir aufrichtig leid, dass Sie sich den Blödsinn eines bösen Menschen wie Hattala zu Herzen nehmen ... Trösten Sie sich mit der immer wachsenden Anzahl Ihrer Anhänger: schon die nächste Zukunft gehört Ihnen ... Lesen Sie kein Ihnen feindliches Blatt. Sie werden dabei nichts verlieren, Sie werden Ihre Ruhe gewinnen«, očetovsko svetuje Gebauerju. Že na začetku rokopisnih bojev je Gebauerju zagotovil svojo podporo in ga vprašal, kako bi mu lahko pomagal. Viharja okrog Rokopisov ni jemal tragično, češ »man wird einsehen, dass die Bedeutung des böhmischen Volkes nicht von ein paar Pergamentfetzgerm, sondern von seiner Geschichte abhängt« (pismo z dne 31. 3. 1886).

Hattalovo kritično stališče do Miklošičevega pojmovanja sintakse kot nauka o pomenu besednih vrst in oblik¹⁸ je imelo določeno upravičenost. Hattala je dokazoval, da ves pomen besed prirodno zaživi v stavku, to se pravi, da je stavek naravna osnova celotnega pomena besed (ibid. 353). Skladnja naj bo usmerjena v študij stavkov (prostih in zloženih), kajti besede služijo izražanju

¹⁶ Prim. Gebauer, geslo *Fr. Miklošič*, Riegrův slovník naučný V, 314.

¹⁷ Prim. M. Murko, *Rozprawy z zboru slovanské filologie*. Praha 1937, 159-160.

¹⁸ Prim. M. Hattala, *O jazykozpytě a přírodopytě*. ČČM XLIII, 1869, 350-357, in *Brus ...*, 3442.

misli in se nizajo v stavke. Hattala je v tej polemiki, na katero Miklošič seveda ni odgovarjal, pravilno pokazal, da bi morala biti usmeritev skladnje na proučevanje stavka nujna logična posledica Miklošičeve razdelitve slovnice, ki je podana v uvodu h knjigi *Vergleichende Syntax*. Miklošič je na začetku svoje znanstvene poti imenoval sintakso tudi *Wortfügungslehre* (Vergl. Lautlehre, str. XVI), vendar je kasneje to opustil, mogoče iz nasprotovanja Beckerjevemu logičnemu pojmovanju sintakse stavkov.

Po drugi strani pa Hattala ni bil zmožen razumeti pionirskega dela Miklošičeve razprave o brezosebkih stavkih (*Subjectlose Sätze*, v samostojni knjigi 1883) in ga oceniti ravno v zvezi s psihološkim pojmovanjem mišljenja. Na to zvezo je opozoril Gebauerjev sobojevnik proti avtentičnosti Rokopisov T. G. Masaryk (prim. njegovo recenzijo v reviji *Athenaeum* I, Praga 1884, 79—80) in pokazal, kako lahko jezikoslovje potrjuje filozofske pojme. Izhajal je seveda iz modernega Brentanovega (1874) pojmovanja mišljenja, ki da ni nujno sestavljeno iz predstav, ampak je popolnoma samostojna vrsta duševne dejavnosti.

Miklošič je nekajkrat posegel v češko znanstveno življenje. Dne 26. 4. 1960 se je s pismom obrnil na V. A. Šembero s prošnjo, naj mu pošlje spisek najvažnejših del K. L. Erben, ki ga je hotel predlagati za dopisnega člana dunajske Akademije znanosti.

Gebauerju je bil v veliko pomoč, ko ga je začel njegov bivši učitelj Hattala preganjati. Ko je mladi Gebauer pisal o Miklošiču članek za Riegerjev enciklopedični slovar, ni mogel slutiti, da brez njegove pomoči ne bi dosegel na praški univerzi mesta, ki mu je pripadalo, in da ne bi mogel opravičiti za češko znanost toliko zaslužnega dela. Hattala se je iz osebnega sovraštva na vso moč trudil, da bi preprečil Gebauerjevo habilitacijo. Miklošič je situacijo razumel, ko je v pismu 12. 6. 1872 pisal Gebauerju: »Ich bedaure, dass Ihnen von dem Manne (tj. Hattale — op. J. P.), der Sie fördern solltem Hindernisse in den Weg gelegt werden. Machte animo! arbeiten Sie und Sie werden Ihr Ziel erreichen« (La-Praga). Da bi zlomil Hattalov odpor v profesorskem zboru, je prof. Kvičala prosil Miklošiča za oceno Gebauerjevih del. Vedel je namreč, da je Hattala proti njemu brez moči. Miklošič je poslal 3. 3. 1873 zelo ugodno oceno, v kateri je med drugim pisal: »... wenn er sich in Wien zu habilitieren gedächte, ich ihn dabei auf da kräftigste unterstützen würde.«¹⁹

Miklošič je po pravici cenil Gebauerjeva dela o stari češčini in je v njihovem avtorju videl jamstvo za nadaljnji razvoj češke slavistike. Jasno pa mu je bilo tudi, da je Hattala cokla za znanstveni razvoj in da ni zmožen samostojnega ustvarjalnega dela. Ker ni hotel, da bi bil Gebauer odvisen od Hattalove volje, je predlagal hrvatski vladi, da mu ponudi izpraznjeno stolico slovanske filologije na zagrebški univerzi. Vendar Gebauer profesure ni sprejel. Miklošič si je potem znova prizadeval, da bi bil Gebauer imenovan za izrednega profesorja češkega jezika in literature in kasneje tudi za rednega profesorja slovanskih jezikov in literatur na praški univerzi. S svojim vplivom in priporočili na ministrstvu je paraliziral škodljiv vpliv, ki ga je imel Hattala na del profesorskega zbora na filozofski fakulteti v Pragi. S tem si je nakopal sovraštvo nekaterih profesorjev, zlasti potem ko je bil Gebauer imenovan za predstojnika slovanskega seminarja na fakulteti. Reakcionarnemu krogu okrog Hattale se je posrečilo pridobiti dopisnika iz študentskih vrst, da je v časopisu *Akademické listy*

¹⁹ Priporočilo je v celoti objavljeno v knjigi: M. Gebauerová, *Rodinné vzpomínky na Jana Gebauera*, I, Kladno 1926, 120.

(1880, 52) ostro napadel Miklošiča in ga sramotilno imenoval »liberalca«, ki ne mara »rodoljuba« Hattale in je zato izsilil to mesto za Gebauerja. Šele po časovnem odmiku lahko v celoti presodimo Miklošičevo bistrovidno ravnanje in pravilno ocenimo zasluge, ki jih ima za uspešen razvoj naše bohemistike.

Miklošič se je za Gebauerja zavzel tudi v njegovi polemiki s Fr. Prusíkom. V pismu 26. 2. 1878 je Gebauerju takoj sporočil, da je osebno informiral kompetentne urednike o bistvu spora.²⁰

Miklošič je spremljal tudi politična dogajanja na Češkem in se jih je v nekaj primerih posredno udeležil. Ne mislim tukaj njegovega sodelovanja v Kroměříškem parlamentu 1848. leta, ampak njegovo delovanje v dunajski prvi komori, tako imenovani gosposki zbornici (od 9. 2. 1862). Kot poslanec je pogosto referiral o vprašanih znanstvenega življenja. Skrbno je študiral usode vseh slovanskih narodov, predvsem Čehov. Bil je član sredinske liberalne stranke (Mittelpartei) s primesjo konservativizma. Njegov ideal je bil utrakvizem v visokem šolstvu. To nam tudi pojasnjuje, zakaj je glasoval za razdelitev praške univerze na češko in nemško (1882), čeprav je s svojim govorom v zbornici nastopil proti temu.²¹ Odločno pa se je uprl predlogu nemških konservativcev, da naj bi se od vsakega avstrijskega uradnika in študenta zahtevalo spričevalo o znanju nemščine. S tem se je zavzel za pravice vseh nenemških narodov v Avstriji.

K Miklošičevim učencem se je prištevala cela vrsta Čehov, ki so bodisi obiskovali njegova predavanja ali pa so se znanstveno izsolali ob njegovih delih. Nedvomen dokaz hvaležnosti njegovih čeških učenjakov najdemo v albumu 132 fotografij učencev, ki ga je dobil Miklošič ob svoji 70-letnici, in številnih brzojavnih čestitkah iz Češke in Moravske.²² Med njimi so bili J. Gebauer, A. Matzenauer, Fr. Bartoš, Fr. Vymazal, F. X. Prusík, L. Geitler, T. G. Masaryk, Fr. Pastrnek in drugi.

Miklošičev vpliv se vidi zlasti v znanstvenem delu Gebauerja. Ta sicer ni bil njegov slušatelj na univerzi, toda vse njegovo znanstveno delo priča, da je prevzel Miklošičevo znanstveno metodo in njegove nazore: globoko poznavanje konkretnega gradiva, zanesljivost citiranih primerov iz tekstov, ki jih je sam ekscerpiral, jasne razlage brez nepotrebnih hipotez. Nekateri njegovi spisi o stari češčini pomenijo vis-à-vis in češko dopolnilo k Miklošičevim študijam (npr. o zloženi pridevniški sklanjatvi). Vendar to ni bilo posnemanje vzorov, ampak ustvarjalno razvijanje učiteljevih idej.

Gebauer je podobno kot Miklošič razdelil svojo slovnico na štiri dele: glasoslovje, besedotvorje (Stammbildungslehre), oblikoslovje in skladnjo. To v uvodu k prvemu delu tudi odkrito pove. Med razlago se večkrat sklicuje na Miklošičeva dela, iz katerih je črpal razlage pojavov. Zanimivo je na primer, da je tako imenovana gebauerjevska klasifikacija češkega glagola (prim. Hist. mluvnice III, 2. izdaja, Praha 1909, 110—119) po infinitivni osnovi, kombinirana v podskupinah z razdelitvijo po znakih sedanjske osnove, kar je prišlo v večino čeških šolskih in strokovnih slovníc, pravzaprav klasifikacija glagola po Miklošiču (prim. Vergl. Gramm. III, 1856, 105 sl.). Gebauer na str. 119 izrecno pravi, da je iz praktičnih razlogov obdržal Miklošičevo delitev glagolov. Ob primerjavi njegove in Gebauerjeve klasifikacije ugotovimo nekatere spremembe, lahko bi

²⁰ Prusíkov članek v AfslPh II, 1877, 694-711, in Gebauerjev odgovor istotam, III, 1879, 203-210.

²¹ Prim. Sitzungsprotokolle des Herrenhauses. Wien, 9. 2. 1882.

²² Prim. (Karel) Š(trekelj), **Kako se je praznoval sedemdeseti god Miklošičev.** LZ 1883, 802-807.

rekli izpopolnitve. To velja predvsem za bolj dosledno razvrstitev podskupin pri glagolih V. vrste in za nekatere spremembe pri delitvi glagolov v vrste po njihovem izvoru (ibid. 117).

V pojmovanju sintakse pa se Gebauer razhaja z Miklošičem in jo razume kot nauk o stavku in o pomenu besednih vrst in oblik. Miklošičevo neobičajno pojmovanje sintakse, zaradi katerega je izločil stavek, razlaga Gebauer z njegovim odporom do pretiranosti predvsem nemških sintaks K. F. Becherja, vendar z njim ne polemizira. Priznava ga samo kot eno od možnih ureditev skladnje.

Od Miklošiča ima Gebauer tudi zanimanje za izdajanje starih spomenikov in filološko skrbnost pri proučevanju tekstov.

Miklošičev učenec je bil A. Matzenauer, avtor knjige *Cizí slova ve slovan-ských řečech* (Brno 1870). To je pravzaprav kritična ocena Miklošičevega spisa *Fremdwörter* (1867) z dodatkom velikega števila novih tujk. Miklošič je cenil to delo in prevzel iz njega vrsto etimoloških razlag v svoja dela, čeprav so drugačne od njegovih prejšnjih razlag. Miklošič je tudi pridobil Matzenauerja, da napiše češki del šestjezičnega slovarja (*Dictionnaire* 1885).

Miklošičev učenec je bil L. Geitler, kasnejši profesor slavistike na zagrebški univerzi. Od svojega učitelja je imel poleg široke slavistične izobrazbe tudi zanimanje za vprašanje, kakšnega narečnega izvora je jezik starocerkvenoslovanske literature, in za študij in izdajanje stsl. tekstov. Dopolnilo Miklošičeve primerjalne slovnice bi morala biti Geitlerjeva primerjalna litavsko-slovanska slovnica (izšla je samo delno, v obliki časopisnih člankov). Omembe vredno je tudi to, da se je v profesorskem zboru dunajske univerze mislilo na Geitlerja kot na Miklošičevega naslednika, ko je ta odhajal v pokoj. Uresničenje tega pa je preprečila Geitlerjeva smrt.

Fr. Bartoš, avtor pomembne češke sintakse (1878) in moravske dialektologije (1886 in 1895) je spoznal Miklošiča kot študent na dunajski univerzi. Njuni prijateljski stiki so trajali do smrti: Bartoš je imel od svojega učitelja živo zanimanje za ljudsko slovstvo in narodopisje. S svojo študijo o moravskih narečjih je dopolnjeval jezikovno področje, s katerim se Miklošič ni posebej ukvarjal. V sintaksi se ni niti v pojmovanju niti v obdelavi zgledoval po Miklošiču. Kot navaja v svojem delu, pa se je nanjo kljub temu opiral; to se vidi pri obravnavanju pomena glagolskih oblik.

Podrobnejšo osvetlitev zahteva še odnos moravskega poliglota Fr. Vymazala do Miklošiča. Zdi se, da je iz sovraštva do Hattale (napisal je o njem pamflet *Původ slova lat'*, Brno 1873) sestavil *Miklošičovo hláskosloví jazyka českého* (Brno 1879), v katerem je skušal propagirati njegovo pojmovanje razvoja glasoslovja. Vendar je prezrl, da je bilo ravno Miklošičevo pojmovanje stopnjevanja in daljšanja vokalov kmalu premagano in da je zastarelo.²³ S tem je Vymazalovo delo tudi zgubilo svojo aktualnost. Okrog l. 1880 pa se je Vymazalov odnos do Hattale spremenil. Postal je njegov privrženec v času, ko Hattale že nihče več ni resno jemal (še le med rokopisnimi boji je češka žurnalistika naredila iz njega malone velikana češke znanosti). Ko pa se je Vymazal po Šemberovi smrti l. 1882 potegoval za profesuro na Dunaju, ga ni podprl niti Hattala niti Miklošič. Tako je ostal vse do konca življenja korektor v tiskarni.

Miklošičevih čeških učencev in slušateljev je bilo dosti več, kot pa smo jih navedli tukaj. Zadovoljili smo se samo z omembo nekaterih pomembnih osebnosti, podrobnosti pa so naloga posebnih monografij. Za to bo potrebno natanč-

²³ Prim. Leskien, rec. AfslPh III, 1879, 705-713.

no preštudirati ohranjeno korespondenco v raznih čeških in tujih arhivih. Nemara se bo dalo raziskati tudi odnos A. V. Šembere, ki je bil od 1849 profesor češkega jezika in literature na dunajski univerzi, do Miklošiča.

Miklošič je sistematično in z občudovanja vredno temeljitostjo sledil razvoju češkega jezikoslovja in filologije. Visoko je cenil dela Dobrovskega in Šafaříka o stari cerkveni slovanščini in češčini, folkloristične izdaje Erbena, Jungmannov slovar, Čelakovskega *Čtení* in ciganološka dela Puchmajerja (eksemplar redkega *Románi Čib* mu je priskrbel Gebauer iz Prage — gl. korespondenco v LA-Praga). V svojih primerjalnih študijah je vedno upošteval češčino in razlagal njene jezikovne pojave. Slovaščine ni imel za samostojen jezik, ampak le za dialekt češčine. V njenem okviru je podajal slovaški jezikovni material.

Svoje zanimanje za češko preteklost in željo, da bi z njo seznanil slovensko šolsko mladino, je med drugim pokazal s tem, da je v *Slovenskem berilu za peti gimnazijalni razred* (Dunaj 1853) prinesel sestavek o Čehu, Lehu, Kroku in njegovih treh hčerah. Miklošič je napisal nekaj važnih del o slovanskih krajevnih in osebnih imenih. Pri razdelitvi krajevnih imen se je z nekaterimi spremembami naslonil na klasifikacijo Palackega.²⁴ Po njem je prevzel prvi dve skupini: 1. krajevna imena, katerih osnovo tvorijo osebna imena, in 2. krajevna imena, katerih osnovo tvorijo apelativa. Ti dve skupini je razdelil v podskupine po morfološkem in semantičnem vidiku. Miklošič je namreč menil, da sta 3. in 4. skupina pri Palackem odveč (3. zložena krajevna imena in 4. nejasna imena) in jih je vključil v 1. oziroma 2. skupino. Vendar je treba reči, da je klasifikacija Palackega do neke mere doslednejša kakor Miklošičeva, čeprav je le-ta izdelana z lingvistično erudicijo pri razlagi posameznih imen. Palacký je namreč pri obeh skupinah izvedel razdelitev na podskupine po istem načelu (po priponah), medtem ko Miklošič ni imel enotnega načela.

Miklošičeva dela o krajevnih imenih so dolgo tvorila podlago za razvoj slovanške onomastike. Njegova klasifikacija je dala zgled in spodbudo za delo čeških onomastikov. Kot primer lahko navedemo *Moravská jména místní* (Brno 1907) F. Černega in P. Váše. Oba avtorja sta v svoji študiji uporabila Miklošičevo delitev imen in se pri razlagi razvoja in pomena vrste imen naslanjala na njegovo delo.

Pomen Miklošiča za češko filologijo je zlasti v tem, da se je na osnovi njegovega dela (event. predavanj) slavistično izšolalo nekaj generacij naših filologov, ki so poučevali na čeških srednjih in visokih šolah. Vendar so dela svojega učitelja sprejemali kritično in ga v posameznostih dopolnjevali, popravljali in dalje razvijali (zlasti kadar gre za češčino). V tem odnosu se je manifestiral kritični Miklošičev duh in v delih njegovih učencev so se izpolnile besede, s katerimi je l. 1850 na začetku svoje znanstvene poti odgovoril na Hankov očitek, češ da popravlja in kritizira dela Dobrovskega in Kopitarja: »Ne spadam k množici udobnih suženjskih posnemovalcev, na katerih prapor ste vi prisegli, hodim po poti, za katero mislim, da je prava, in prepričan sem, da bi se tadva slavna moža, če bi vstala iz groba, bolj razveselila tistega, ki bi napravil vsaj nekaj korakov naprej, kot pa tistega, ki v najboljšem primeru stoji še zdaj tam, kjer sta ga pustila.«²⁵

Temu principu je ostal zvest vse do konca življenja in k temu je vedno navajal tudi svoje učence.

²⁴ Gl. njegov *Rozbor etymologický místních jmen českoslovanských*. ČCM VIII, 1834, 404-419.

²⁵ *Videňský deník*, 20. 7. 1850, št. 11.

PRIPOMBE K POSKUSNEMU SNOPIČU SLOVARJA SLOVENSKEGA KNJIŽNEGA JEZIKA

Pred izdajo Slovarja slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) preverja njegov redakcijski in avtorski kolektiv — kot so storili tudi drugi kolektivi podobnih slovarjev — metode, principe in delno izsledke obdelave zbranega leksikalnega materiala. Tako so storili tudi sodelavci Inštituta za slovenski jezik z izdajo Poskusnega snopiča (PS Ljubljana 1964). Ta obsega na dvajsetih straneh poleg uvoda, ki informira o materialni podlagi (okoli 2 milijona listkov), o cilju, tipu in obsegu slovarja (okoli 120.000 gesel), tudi primere obdelave izbranih gesel in krajši, abecedno strnjen izsek gesel od *bled* do *bledoten*, ki ilustrira tudi mero izbora: od 67 gesel, ki tvorijo ta izsek v arhivu, je bilo za obdelavo sprejetih 23. Dalje seznanja uvod z ureditvijo gesla, z načinom in mero eksemplifikacije, z upoštevanjem frazeologije in terminologije, sinonimov in antonimov, z načini razlaganja pomena in stilističnega vrednotenja besed, posebno še glede na frekvenco.

Posamezni problemi leksikografskega dela, ki so omenjeni v uvodu k Poskusnemu snopiču, ter njih rešitev in realizacija v slovarskih geslih zbuja pri nas tele pomisleke in pripombe:

Vprašanje ekscerpiranja in izbire za SSKJ ne moremo presojati. Dodajamo le nekaj splošnih pripomb, ki izhajajo iz izkušenj pri delu za Slovar češkega knjižnega jezika.

Redakcija SSKJ se sama dobro zaveda, da 2 milijona izpiskov ne pomeni ravno velike materialne osnove za nameravani slovar (»To res ni veliko...«); zato pravilno menijo, da se je treba pri izbiri gesel ozirati na dosedanje starejše slovarje (tudi dvojezične).

Pri tem opozarjamo na dve izkušnji:

1. Naš leksikalni arhiv, ki obsega izpiske iz leposlovja, strokovne literature in periodike (od leta 1770 do današnjega časa), šteje sedaj več kot 11 milijonov listkov. Kljub temu pa pri delu za slovar čutimo njegove vrzeli in pomanjkljivosti, posebno pa to, da ne zajema govornega knjižnega jezika (oziroma ga zajema le s posredovanjem literature), in dalje, da ne zajema v zadovoljivi meri najbolj vsakdanjih (tipičnih) kontekstov in zvez, v katerih se posamezne besede pojavljajo in realizirajo. To je odvisno od namena, globine prijema in reprezentativnosti ekscerpiranja. Zato je zelo prav, da tudi še med samim delom za SSKJ vaše ekscerpiranje teče dalje; večja pozornost naj bi bila posvečena tudi njegovi metodiki. Pripominjamo, da je nepogrešljiv vir pri nabiranju za slovar našega tipa poleg leposlovja in strokovne literature tudi dnevni tisk in publicistika v najširšem pomenu besede. Ekscerpiranje te vrste je v znatni meri tudi opora pri izbiri strokovne terminologije, ker se prav tu velikokrat pojavljajo strokovni termini, ki so prestopili meje ozko strokovnega izražanja in postali ali postajajo del vsakdanjega besednega zaklada.

2. Gesla starejših slovarjev same ekscerprije ne morejo nadomestiti. Pri nabiranju so lahko le opora, pripomoček, ki izpolni morebitne vrzeli v ekscerpiranem gradivu. Pri sprejemanju neizkazanih besed iz drugih, starejših slovarjev

— posebno še dvojezičnih — je potrebna največja previdnost. Pri nekritičnem postopku se zgodi, da se nekatere besede ohranjajo pri »življenju« le v slovarjih in se prevzemajo iz enega dela v drugo brez ozira na živo jezikovno rabo.

Kolikor gre za lastna imena, je meja za izbiro le težko natančno postaviti. Menimo pa, da bi se njihova popolna izločitev v slovarju našega tipa čutila kot pomanjkljivost, in to s teoretičnega in praktičnega gledišča. Lastna imena so (prav tako kot strokovna terminologija) poseben, specifičen, toda hkrati nerazdružljiv del jezikovnega besednega zaklada, in njihov osnovni fond, to je vsakdanja osebna, narodna in krajevna imena (vštevši ustaljena hipokoristika), spada v slovar našega tipa. To je nesporno posebno v takšnih primerih, kjer se izvirna lastna imena rabijo (praviloma metaforično ali metonimično) kot apelativa (pri tem meja med rabo v izvirnem in prenesenem pomenu ni vedno jasna). Praktični ozir (pravopisni, oblikoslovni, pravorečni idr.) naravnost zahteva upoštevanje lastnih imen in po predgovoru v Poskusnem snopiču (PS) hoče biti SSKJ mnogostranski, mnogonamenski jezikovni priročnik. Zato so bila očitvidno sprejeta tudi večbesedna poimenovanja tipa Bela krajina.

SSKJ je v bistvu slovar iz tržkov, toda v znatni meri navaja tudi citate. Kot se zdi po PS mera literarnih citatov daleč presega običajno načelo, da takšen enojezični slovar sodobnega knjižnega jezika opremlja s citati le to, kar z vidika sodobnega besednega zaklada nastopa kot posebnost (individualna raba, arhaizmi, dialektizmi ipd.). Taka praksa je umevna pri gramatičnih besedah, kjer bi bile lahko konstrukcije primerov nasilne (tudi tu pa je praksa različna; prim. predlog čez z veznikom *a, ako*), toda pri čisto vsakdanjih glagolih (*bati se*) ali samostalnikih (*bit*) je vrsta citatov — glede na karakter slovarja — odvečnih, obdelava eksemplifikacije pa se brez vzroka loči (prim. *blato, blagor, cena; bit, beseda*).

Vendar pa jedro primerov v SSKJ tvorijo vsakdanje (tipične) besedne zveze, primeri kontekstov, v katerih se obravnavana beseda navadno pojavlja. Hvalevredno je, da se SSKJ trudi uvesti pri navajanju primerov določen sistem in da skuša izčrpati razne sintagmatske tipe teh prostih besednih zvez. Združevanje besednih zvez v skupine po formalnem vidiku ima gotovo svoj smisel in svojo upravičenost, po našem mnenju pa bi ne bilo prav, če bi se tega postopka držali dogmatično.

Pri delu za Slovar češkega knjižnega jezika izhajamo iz tega, da je namen eksemplifikacijskih zvez predvsem »ilustrirati in konkretizirati pomen geselne besede...« in »podati sliko o tem, v kakšnih situacijah in jezikovnih kontekstih se beseda ali pomen pojavlja in tudi v kakšen pomenski krog in jezikovno okolje spada« (citirano po predgovoru k SČKJ, str. XIII). Vredno je premisleka, ali je npr. prav, da so v SSKJ pri eksemplifikaciji samostalnikov dosledno na prvem mestu navedene glagolske konstrukcije — prim. *breg*: voda melje, odnaša breg, prestopi bregove; ... *cena*: cena naraste, pade, poskoči; ... — v navedenih primerih naj bi bile po našem mnenju na prvem mestu atributivne zveze: *breg reke, jezera, morski breg* itd., *cena lesa, živil, visoka, nizka, ... cena* itd., ker te zveze pravyzprav dopolnjujejo razlago osnovnih pomenov obeh besed. V drugih primerih pa seveda več prispevajo k osvetlitvi pomena prav glagolske konstrukcije, prim. tudi v SSKJ npr. geslo *čas 1*; č. *beži, leze, teče* ... Dajemo torej prednost semantičnemu principu pred formalno gramatičnim (sintaktičnim) vidikom, skladno z značajem leksikografskega dela že zaradi tega, ker je npr. tudi ureditev po sklonih popolnoma stvar konvencije in je v različnih jezikih različno. Tembolj ne smatramo za srečno rešitev, da se vrstni red posameznih zvez zno-

traj teh skupin formalno podobnih sintagem ravna po abecedi. S tem je semantični vidik čisto zabrisan. Abecedni mehanizem ne dá do veljave pomembnemu leksikografskemu principu, namreč razvrščanju od splošnega k posebnemu, od vsakdanjega, uzualnega k individualnemu; z doslednim uveljavljanjem tega formalnega postopka in mehničnega abecednega zaporedja se ločijo pomensko sorodne zveze ali zveze, ki spadajo v isti pomenski krog; prim. npr. vrsto prilastkovih (adjektivnih) zvez v geslu *cena* (tako se je tudi zgodilo, da v tej vrsti manjkajo osnovne, najtipičnejše zveze *nizka*, *visoka cena*, uporabljene pa so — seveda na nepravem mestu — pri razlagi specialnih zvez *astronomska*, *slepa cena*). O eksemplifikaciji glagolov govorimo nižje na (str. 260). Pri frazeologiji je razvrščanje po abecedi zelo nerodno zaradi tega, ker ne upošteva razmerja med pomenom geselne besede v posameznih frazah in osnovnim pomenom. To razmerje je različno in se stopnjuje od istovetnosti pa do različno močne prenesenosti, npr. metaforičnosti.

Ta naša pripomba velja v splošnem tudi za ureditev strokovne terminologije, kjer odloča o zaporedju abecedni red kratic posameznih strok; prim. npr. terminologijo v geslu *čas* brez semantičnega vidika v vrstnem redu po strokah: astr., avt., ekon., filoz., fiz., fot., geogr., gram., jur., šport., teh. K zvezam, v katerih je uporabljena beseda *čas* v nekaterih od določenih pomenov (*čas vžiga*, *čas razpada*, *čas osvetlitve* ipd.), so uvrščene zveze, kjer ima beseda *čas* poseben, specifičen (le »terminološki«) pomen (*čas* kot gramatična kategorija). So términoi, katerih pomen je istoveten z nestrokovnim pomenom besede, drugje je pomen bolj ali manj zožen ali razširjen, včasih pa je osnovni pomen v terminološki rabi prenesen. Po našem mnenju je torej bolje razvrščati terminološke rabe besede tako, kakor se njihov pomen oziroma pomenski odtonek oddaljuje od pomena besede v nestrokovni rabi. Poleg tega so mnogi términoi skupni dvema ali tudi več strokam (bot. in zool.; bot., zool. in biol. ali anat.; teh in fiz., fiz. in kem., kem. in miner. idr.), v takšnih primerih pa bi bilo razvrščanje otežkočeno.

Pri klasifikaciji besednih zvez loči SSKJ v glavnem dve stopnji semantične povezanosti, kot je to pri osnovnem, približnem razvrščanju navadno: navaja torej poleg prostih besednih zvez (ustaljenih), vezane besedne zveze (v katerih se pomen posameznih členov v glavnem ne spreminja) in trdne zveze (frazeološke s pomenskimi premiki pri posameznih členih). SSKJ uvršča drugo in tretjo skupino besednih zvez posebej, v poseben odstavek gesla (za ●) ne oziraje se na (izviren, svojski) pomen ustreznega člana zveze. Iz predgovora k PS ni razvidno, ali so k tej odločitvi vodili teoretični vzroki (želja, da bi predstavili ustaljene in frazeološke zveze kot specialne leksikalne enote) ali pa morda avtorji menijo, da oddvajanje besednih zvez povečuje preglednost geselnega odstavka ali olajšuje sólo leksikografsko delo.

Praksa našega SČKJ je drugačna: slovar uvršča ustaljene in frazeološke zveze za vsakdanjo eksemplifikacijo posameznih pomenov. Različno stopnjo povezanosti označujejo kratice *u s t.* *s p o j.* (ustaljena zveza) ali samo *v e s p o j.* (v zvezi), in šele prave, trdne frazeološke celote so za, seveda v ustreznih pomenih. Le v primeru, da ustaljene ali frazeologizirane in frazeološke zveze ni mogoče dodati nobenemu od navedenih pomenov, se uvršča posebej. Našemu načinu je mogoče očitati, da ne odgovarja sinhronemu pogledu na besedni zaklad; po drugi strani pa ni mogoče zanikati, da odnos do (prvotnega, osnovnega) pomena ustreznega člana besedne zveze v večini primerov traja naprej, četudi v oslavljeni obliki. Vrhu tega je mogoče frazeološko bogate besedne zveze pre-

gledneje urejati po posameznih pomenskih krogih. Zato smo mnenja, da je naš način primernejši s teoretičnega in praktičnega vidika, četudi seveda ne trdimo, da je edino mogoč in pravilen.

Naša praksa izhaja tudi iz spoznanja, da med raznimi tipi besednih zvez ni vedno povsem jasne in očitne meje, kar omogoča tankočutnejše registrirati zveze prehodnega tipa z nizko stopnjo frazeologizacije, dalje običajne proste zveze, ki hkrati v prenesenem pomenu učinkujejo kot trdne celote ipd. Pri klasifikaciji in razvrščanju nekaterih zvez so naleteli na težave gotovo že avtorji PS (prim. npr. tele nedoslednosti: *belo vino*, *bela kava* uvrščeno kot običajno proste zveze, čeprav gre za združeno poimenovanje istega tipa kot dvobesedni terminološki nazivi *bela klobasa*, *belo meso*; *zob časa* spada nesporno k frazeološkim zvezam ipd.).

Posebno pripombo bi bilo treba posvetiti razlagam eksemplifikacijskih zvez (o tem glej pozneje).

Razlage pomena gesel so po predgovoru dodane vsem geslom, pomenskim razdelkom in nejasnim zvezam. S tem načelom je mogoče popolnoma soglašati; lahko bi sprejeli še dopolnilo, da naj bodo povprečno izobraženemu uporabniku slovarja obširneje razloženi pomeni malo znanih in neznanih besed in da naj bodo podobno razložene gramatikalne besede. Mogoče je seveda napraviti tudi tako, da se podrobnejša razlaga doda znani besedi, manj znana beseda pa se razloži s splošno znanim sinonimom in primerno frekvenčno in stilno omeji, čeprav so ravno razlage najobičajnejših besed vsakdanjega življenja leksikografsko najtežavnejše. Slovar včasih tako tudi dela (glej geslo *bledokrven*, *blagor*), čeprav bodo po predgovoru sinonimi in antonimi v slovarju le kot pomožne ali dodatne razlage pomenov. O tem, kateri način izbrati, ima pravico odločati redakcija in avtorski kolektiv slovarja, ravna se pri tem po nalogah in namenu slovarja. Če pa se računa s tem, da bodo slovar rabili tudi tujci, bi morala biti razlaga pri vsakem geslu in pomenu. Nismo pa mnenja, da je popolnoma utemeljeno načelo, po katerem bodo zloženke tipa *bledopolt* brez vsake razlage, češ da so njihovi posamezni členi samostojne besede in same po sebi razumljive oz. razložene pod ustreznimi gesli. Tak način obravnavanja zloženek v slovarju je mogoč v primeru, da se izdelajo kot samostojni geselni odstavki vsaj produktivni prvi deli zloženih besed in se semantično razloži njihov odnos do drugega dela. Brez te minimalne semantične obdelave pa zloženek ni mogoče uvrščati brez razlag, ker je bistvo kompozicije ravno pomenski premik proti sintaktični zvezi istih besed, in prav ta novi pomen zloženke mora slovar zajeti (prim. češko Velkorus: *velký Rus*, *maloobchod*: *malý obchod*). V praksi PS pa na srečo to sporno načelo ni polno uveljavljeno, prim. *avtocesta*, kar je razloženo kot *avtomobilska cesta*, čeprav je navedeno tudi uvodno geslo prvega dela *avto*...². Neenotnost te prakse potrjuje tudi obdelava gesel *bledokrven* in *bledoličen*, od katerih ima prvi razlago s sinonimom »medel«, toda drugi je brez kakršnekoli razlage po danem načelu.

Pri besedah z več pomeni prevladuje način, da se le za razlago prvega pomena naštejejo razne vsebinske sestavine, pri drugem in naslednjih pa le sinonimi, prim. *bel* 1, 2, *blato* 1, 2, 3, *bled* 1, 2, *bledičen* 1, 2, *bledoličnik* 1, 2, *breg* 1, 2, *brod* 1, 2, *cena* 1, 2, *delati* 1, 2, 3, 4. Če pa ne gre za redke ali neknjižne primere, bi morali biti praviloma tudi sledeči pomeni razloženi z vsemi vsebinskimi sestavinami, kot je npr. pri geslu *bati* se 1, 2 (pri 3 je že samo sinonim), beseda 1—4, *brada* 1, 2, *brat* 1, 2, *čas* 1, 2, 3.

Poleg glavnih razlag pomenov prinaša SSKJ tudi še t. im. stranske razlage, in to pri nekaterih prenesenih rabah besede in pri pomensko premaknjenih besednih zvezah (tipografsko ločeno). Večinoma so te razlage pravilno usmerjene na geselno besedo ali na drugačen pomen cele zveze (belo meso *kurje*, *telečje* sub bel, bela vrana *redkost* sub bel, z drugimi besedami *drugače povedano* sub beseda idr.). Najdejo pa se tudi primeri, ko se stranska razlaga nanaša le na pomen tistega člena besedne zveze, ki ni geselna beseda, tako da na to mesto pravzaprav ne spada, npr. boji se ga kot kuge, živega ognja, živega vraga *močno* sub bati se; bojim se, da se ne motiš *da imaš prav* sub bati se; brat po krvi, po materi, po mleku *po dojilji* sub brat 1; astronomska (cena) *zelo visoka* sub cena, slepa (cena) *smešno nizka* sub cena. (O tem, da je sama zveza *visoka*, *nizka cena*, ki se rabi za razlago, uvrščena v geselnem odstavku besede cena, ni pa razložena, glej že zgoraj. Treba bo torej še dopolniti načela, po katerih se uvrščajo stranske razlage v smislu zgoraj navedenih pravilnih primerov, in izvesti revizijo mest, kjer razlage niso na mestu, ker se nanašajo na pomen kakenga drugega člena besedne zveze, ne pa na geselne besede, ki se v tisti zvezi ne pojavlja v premaknjenem, ampak v svojem izvirnem pomenu.

Podatke o frekvenci besed bi bilo gotovo mogoče vrednotiti v vsakem enojezičnem slovarju pozitivno, kolikor bi seveda bili podoba dejanskih kvantitativnih razmerij v besednem zakladu jezika.

Pri presojanju podatkov, ki jih prinaša PS, izhajamo iz predpostavke, da je njihova baza leksikalni arhiv slovenskega jezika. Tu pa je treba upoštevati dejstvo, da leksikalni arhiv praviloma *ne more biti* zanesljiva osnova za določanje frekvence posameznih besed. Njegov namen je tista mera leksikalne popolnosti, ki sicer omogoči spoznati tudi določena kvantitativna razmerja (ali gre npr. za običajno, redkejšo oz. malo rabljeno poimenovanje ali pa za običajen, redek, redkejši besedni pomen), zagotavlja pa predvsem možnost spoznanja *kvalitativnih razmerij znotraj besednega zaklada*: razlikovanje pomenov pri polisemantičnih besedah, stabilizacijo pomena ali njegovo neustaljenost, ugotavljanje sinonimičnih in antonimičnih odnosov in stilistično razčlenitev besednega zaklada.

Drugače pa je seveda s tem pri ugotavljanju frekvence besed v knjižnem jeziku. Tu je kvantitativni vidik vedno primaren in nujno predpostavlja *reprezentativen obseg* materiala, dobljenega s totalno ekscerpico del (ali z izbirnimi metodami matematične lingvistike) in razporejenega v vrsto skupin, ki izčrpavajo — če je mogoče — vsa glavna področja knjižnega jezika. Češki frekvenčni slovar (Jelinek-Bečka-Těšitelová, *Frekvence slov, slovních druhů a tvarů v českém jazyce*, Praga 1961) loči osem takih skupin (leposlovje, poezija, mladinska literatura, dramatika, strokovna literatura, žurnalistika, znanstvena literatura, govorni jezik v tisku) in vsa dela, obsežena v teh skupinah, so bila totalno ekscerpirana (skupaj 75).

Takšen način ekscerpice potem omogoča klasifikacijo frekvence z nekoliko koeficienti. Nekateri frekvenčni slovarji klasificirajo frekvenco z dvema koeficientoma, in sicer s frekvenčnim (ki ugotavlja absolutno frekvenco) in t. im. distribucijskim, ki kaže, v koliko knjigah se določena beseda pojavlja. Tako je npr. v delu G. E. Vander Beke, *French Word Book* (New York 1930). Češki frekvenčni slovar uporablja tri vrste koeficientov (številke, ki označujejo absolutno frekvenco, številke, ki označujejo število skupin, v katerih se beseda pojavlja, in številke, ki označujejo število knjig, kjer se je beseda pojavila).

Za natančno ugotavljanje frekvence besed bi bilo torej potrebno, da bi konkreten leksikalni material, obsežen v leksikalnem arhivu, ustrezal tako zahtevam leksikografskega dela (tj. omogočal poznavanje kvantitativno-kvalitativnih razmerij v besednem zakladu), kakor tudi zahtevam, ki se stavijo leksikalni bazi frekvenčnega slovarja. To je seveda težko uresničiti. Pri presojanju frekvenčnih podatkov, ki jih prinaša PS SSKJ, se zavedamo, da številčnih podatkov, ki označujejo absolutno frekvenco, ni mogoče pojmovati mehanično. Če npr. označuje frekvenco terminov ágras (bot.), blástula (zool.), blédež (med.), bután (kem.), datírka (adm.), drvonítka (teh.), geoíd (astr.), z najnižjo stopnjo (1), ki izraža absolutno kvantitativno razmerje besede do vsega ostalega besednega zaklada, bi moral biti ta podatek dopolnjen tudi s specialnim koeficientom, ki bi kazal njegovo frekvenco na ožjem področju njegove uporabe, tj. v ustrezni panogi strokovnega izražanja. S tem bi bil uporabnik natančneje informiran o dejstvu, da gre za redko besedo, ki se sicer v jeziku na splošno malo rabi, je pa pogosta v strokovni literaturi (torej npr. geoíd F 1, 8). Vsekakor pa bi bil tu koristen tudi distribucijski koeficient, ki bi označeval število knjig, iz katerih je bila beseda ekscerpirana. Poglavitno vprašanje je seveda natančna ugotovitev takšnih dejstev, ki bi gotovo zahtevala cela leta podrobnega pripravljalnega dela.

Številčni podatek dela vedno vtis eksaktnosti. Zato se ga je bolje ogibati, kadar gre za približno cenitev ali zgolj za ugotavljanje manjše frekvence. Tu je — po našem mnenju — bolj na mestu oznaka z manj specifičnimi izrazi, toda adekvatnejšim danim jezikovnim dejstvom (*redkeje, redko se pojavlja* ipd.).

Posredno označujejo frekvenco besed tudi podatki o njihovi pripadnosti jezikovnim stilom. Takšni podatki tipa *papirnato, zastarelo* ipd. vključujejo tudi približno frekvenčno določanje (*malo rabljeno*). Težaven problem je tudi določanje frekvence polisemantičnih besed, katerih posamezni pomeni se frekvenčno pogosto znatno ločijo. Izmed dosedanjih frekvenčnih slovarjev zajema frekvenco pomenov polisemantičnih besed le *Westov slovar* (po podatkih omenjenega češkega frekvenčnega slovarja) in *General Service List of English Words with Semantic Frequencies and a Supplementary Word-List for the Writing of Popular Science and Technology* (London 1953). Zato menimo, da bi se namesto določevanja frekvenc s številčnimi podatki, kot dela Poskusni snopič SSKJ, bilo bolje zadovoljiti s tradicionalnimi oznakami (*redko, redkeje ali ali z zvezdico kot znakom za redkejšo rabo*), ki bi bile pomnožene morda kvečjemu še s podatkom za resnična hapax legomena, npr. *rarissime, zelo redko, osamljeno* ipd. Za to govori tudi dejstvo, da se v navajanju frekvence najpogosteje pojavljajo najnižje (1, 2) in najvišje številke (10), medtem ko je srednjo pogostost nastopanja že težje razlikovati.

Priporočana klasifikacija z manjšim številom stopenj je na osnovi dvomilijonskega leksikalnega arhiva in jezikovnega čuta leksikografa vendarle lahko zanesljiveje podana.

Ob podatkih o frekvenci besede, ki pa imajo načeloma lahko dvojno vrednost, tako v razmerju do celotnega besednega zaklada, kakor tudi s stališča rabe v razmerju in odnosu do njenih sinonimov, ni dovolj jasno nadaljnje stilistično vrednotenje posameznih besed in njihovih pomenov, tako da zlasti ni mogoče videti diferenciacije po razslojevanju v knjižnem jeziku (govorjeno, papirnato) in po emocionalni plati (familiarne, ljubkovalne, sramotilne, prostaške itd. besede in pomeni).

Splošna pomanjkljivost slovarjev večjega obsega je, da so nepregledni v tistem delu, kjer so navedeni p r i m e r i. Če se išče kaj pri obširnejših geslih, jih je treba pogosto pregledati v celoti, preden se najde zaželeni podatek. Težav te vrste ne bo mogoče nikoli popolnoma odpraviti, ker je vrsta besed, katerih različni pomeni ali funkcije nimajo trdnih mej, stojijo nekje vmes, tako da jih je mogoče interpretirati in torej tudi leksikografsko obdelati na dva ali več načinov.

Slovar slovenskega knjižnega jezika si zadaja nalogo, odstraniti to splošno pomanjkljivost, ki tiči v naravi stvari same, ali pa jo vsaj omejiti na najmanjšo mero, kot je govora na četrti strani PS. Pri razvrščanju primerov v okviru enega gesla opušča »logično« zaporedje, ki je lahko »močno subjektivno« in ga nadomešča z objektivnejšim postopkom: ta se opira na slovnisko zgradbo in na abecedo.

Ta poskus je — kot mislimo — zgrešen že zato, ker izhaja iz napačne teoretične predpostavke. Osnovni razporejevalni princip leksikografskega dela, tj. semantični princip nadomešča s pretežno formalnimi ali tudi zgolj konvencionalnimi vidiki. Veliko večino gesel vsakega slovarja tvorijo leksikalno semantične enote (leksikalne in leksikalnogramatikalne besede), manjšino pa gramatikalne besede, pri katerih je pomožni ali tudi primarni ozir na njihovo gramatično plat na mestu. Kakršnokoli a b e c e d n o r a z p o r e j a n j e slovarskega gradiva, posebno z n o t r a j g e s l a, je čisto nejezikovno, neorgansko in neinstruktivno ter ne zajame notranje soodnosnosti izraznih sredstev. Običajno in s praktičnimi cilji upravičeno je le abecedno razvrščanje posameznih gesel v okviru celotnega slovarja, čeprav onomaziološki razporejevalni sistemi dajejo mnogo bolj plastično podobo besednega zaklada kot celote in bolj pokažejo pomenske odvisnosti in logične odnose besednih skupin. V moderni svetovni leksikografiji že nastajajo slovarji tega tipa.

Slovensko obravnavanje leksikografske problematike, ki ga vodijo v glavnem praktični oziri, se ne omejuje le na urejanje ilustrativnega materiala, temveč v določeni meri vpliva tudi na semantično zgradbo posameznih gesel po njihovi pripadnosti k različnim besednim vrstam.

Oglejmo si ta dejstva v zvezi s splošno sprejetim postopkom, po katerem se obdelujejo glagoli, in na nekaj konkretnih zgledih pojasnimo drugačno koncepcijo in tudi prakso našega Slovarja češkega knjižnega jezika.

Po Poskusnem snopiču so pri glagolu tele skupine:

a) neprehodna (brezpredmetna) raba in glagolske zveze s samostalniki v imenovalniku in v sklonih brez predlogov (delavec dela, delati izpit); b) predložne zveze po posameznih sklonih (delati za narod, na polju, z glavo); c) prislovne zveze (pridno delati, delati kakor črna živina). Konfrontacija tako zastavljenega načina obdelave z njegovim konkretnim rezultatom pri glagolu d e l a t i vodi k naslednjim spoznanjem.

Z mehanično grupacijo primerov objekt v akuz. in na predložne zveze po sklonih, začenši z drugim pa do šestega (o konvencionalnosti tega zaporedja glej že zgoraj), pridejo v medsebojno soseščino primeri, ki so si po pomenski vsebini oddaljeni (delati za narod — delati na polju), nasprotno pa so bili drug od drugega ločeni primeri, ki so v tesni zvezi (delati na vse pretege — delati s polno paro). Mehanično zaporedje po sklonih zanemarja preciznejšo diferenciacijo besednih zvez, od tipičnih prostih zvez preko ustaljenih in dalje preko manj običajnih do netipičnih, osamljenih zvez na eni strani, in do frazeologiziranih ali frazeoloških zvez na drugi. Vse je pomešano.

Ozir na razvrstitev predložnih zvez po sklonih prikriva včasih tudi jasno pomensko razlikovanje posameznih besednih zvez in ne upošteva meje med pomenskimi razdelki gesla (»delati na to, da bi strmoglavili diktatorja« spada v drug pomen kot »opravljati telesno ali duševno delo«). Poseben oddelek prislovnih zvez (tukaj zoženih le na prislovno določilo načina) pa nasprotno pogosto ne prinaša nobene nove pomenske modifikacije, posebno če je izražen s primerjanjem (»delati kakor konj« je podobno frazi »delati na vse kriplje«). V slovenskem načinu obdelave se poljubne glagolske zveze ne ločijo dovolj od stalnih glagolskih zvez (tudi v širšem leksikološkem smislu, ko pod »zvezo« razumemo tudi zvezo glagola z razvijajočim členom, ki oblikovno sicer ni odvisen od glagola, toda bistveno dopolnjuje njegov ustrezni pomen ali pomenski odtenek). Glagolske zveze obsegajo torej nediferencirano tako primere rekcije kot tudi vse vrste prislovnih določil. S tem se ignorira tudi znano dejstvo, da glagolska zveza pogosto signalizira nov besedni pomen, četudi je nasprotno v številnih primerih vezalna konkurenca precej široka in so med posameznimi zvezami le majhne pomenske razlike. Natančnejša je tu praksa češkega slovarja, ki navaja ustrezno glagolsko zvezo v običajni obliki z nedoločnim zaimkom na začetku pomenskega oddelka pred razlago, glagolske zveze pa razporeja z ozikom na njihovo pomensko povezanost in pogostost rabe.

Predlagani način razvrščanja eksemplifikacijskega gradiva pri glagolih v skupine a—c po tehnični plati ni enoten in dosledno ohranjen. Pri glagolu bati se so v skupini z brezpredmetno rabo tudi primeri prislovnih zvez (hudo, močno, zelo se bati). Razlage na slovnični način (a, b, c, č) ne nadomestijo podrobnejše razdelitve osnovnega pomena na nadaljnje pomenske odtenke (prim. pomene od 1—3 pri glagolu *báti se* v SČKJ).

Tudi slovensko *pojmovanje refleksivnosti* je drugačno kakor češko. Kot samostojen refleksivni glagol je naveden biti se 1 (*biti se na prsi, po čelu...*) in delati si (*delati si očitke, skomine*), kjer gre za refleksivno objektno formo. Nepravilna se nam zdi uvrstitev refleksivnega pasiva pod samostojen refleksiven glagol, kakor je to pri glagolu *delati se* v tretjem pomenu. Tudi nadomeščanje normalne razlage samo z gramatično oznako (»v trpni rabi«) nasprotuje leksikološkemu načelom. Ta vrsta razlage bi se po tem mogla in celo morala ponavljati pri mnogih drugih prehodnih glagolih. Leksikalna samostojnost refleksivnega glagola je nasprotno nekoliko zabrisana, ker je navedena samo njegova oblika, nima pa razlage (*brati se*).

Dobro je oddeljevanje skupin sorodnih primerov in glagolskih sintaktičnih zvez s pomišljaji.

Poglejmo še, kako so obdelana gramatična gesla predlog (čez) in zaimki (zaimek *jaz*). Pri predlogih je pravilen ozir na njihovo gramatično funkcijo tj. s katerimi skloni se predlog veže in kakšna gramatična razmerja izraža (predvsem različne vrste prislovnih določil). Slovarska obdelava predloga pa mora obsegati tudi besedni pomen predložnih zvez. V semantični zgradbi predložnega gesla morata biti upoštevana oba kriterija. Menimo, da v slovenski obdelavi preveč prevladuje slovnični vidik. Razlage posameznih pomenskih oddelkov so le kratke navedbe gramatične funkcije (1. za izražanje smeri; 2. za izražanje časa; 3. za izražanje mere, preseganja; k njim neorgansko 4. za izražanje nejevolje, nasprotovanja), podrobnejše pomenske razlage pa tvorijo pododdelki osnovnih gramatičnih razlag. Posledica pomanjkljive obdelave besednih pomenov posameznih predložnih zvez je, da niso zajeti vsi specifični semantični odtenki v okviru ene gramatične funkcije (prim. npr. pri predlogu *přes*

v SČKJ pomene 3, 4, 6, 8 — kolikor se ujemajo s slovenščino). Iz zadrege je uvrščen primer *vino se toči čez ulico* v »gnezdo«, kjer so primeri, ki ne morejo biti uvrščeni v nobeno od navedenih pomenskih skupin. Obdelani predlog čez žal ne daje možnosti primerjave, ali so (pri drugih predlogih) prišli v poseben pomenski oddelek slučaji, kjer je pomen predložne zveze tako padel, da je ta zveza postala predmetna (rekcijska) glagolska zveza, kakor ima SČKJ.

Podobno je samo z vidika gramatičnih funkcij obdelan zaimek *jaz*. Medtem ko češka obdelava pri zelo podrobnem popisu gramatičnih funkcij zaimka *já* respektira njegove glavne pomene, tj., da 1. označuje govorečo osebo, in 2. izraža interes govoreče osebe za dogajanje, postavlja slovenski način ta t. im. čustveni dajalnik (5. in 6. pomen) v isto vrsto z ostalimi razlagami gramatičnega značaja.

Navedene kritične pripombe naj ne vzbujajo vtisa, kot da so v Poskusnem snopiču pretežno napačne in problematične stvari. Tega, s čimer smo soglašali, in tega je mnogo, se v pripombah nismo dotaknili.

(Prevedel Tomo Korošec)

ODGOVOR UREDNIŠTVA SSKJ

Spoštovani tovariši!

Vaše ocene poskusnega snopiča Slovarja slovenskega knjižnega jezika smo se zares razveselili, ker je od vseh, kar smo jih prejeli, najbolj izčrpna in strokovno poglobljena, hkrati pa prežeta s prijateljskim duhom. Upamo, da se s tem znova spletajo tesne vezi, ki so družile češke in slovenske lingviste od časov Dobrovskega naprej. Zavedamo se, da se moremo zlasti v leksikologiji marsičesa naučiti od vas, ki ste z njo prav v zadnjem desetletju dosegli praktični višek. Razume se, da redno konzultiramo vaš Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ) in da smo se ob izdelavi poskusnega snopiča zgledovali po njem, vendar pa smo zaradi naših posebnih razmer često prisiljeni, da se tu pa tam oddaljimo od njegove prakse. Ob takih primerih si želimo še nadalje vaših nasvetov, ker ste si pač nabrali veliko skušnje. Ob ti priložnosti se posebej zahvaljujemo vsem, ki so žrtvovali svoj dragoceni čas za nadrobni pregled našega poskusnega snopiča in nam sporočili svoje opombe. O le-teh se želimo na kratko porazgovoriti v tem pismu, vendar smo prepričani, da bi bila ustna izmenjava misli brez primere plodnejša. Zato se resno ukvarjamo z načrtom, da bi dva člana naše redakcije za teden dni lahko obiskala Prago, po drugi strani pa želimo povabiti kakega sodelavca vašega Ustava v teku prihodnjega leta v Ljubljano, da bi imel na Slovenski akademiji nekaj predavanj o leksikoloških vprašanjih.

Ob 11 milijonih vaših ekscerptov nam je seveda malo tesno pri srcu, vendar jih od tega impozantnega števila gotovo precej odpade na dobo od 1770—1850, ki niso neposredno uporabni za sestavljanje sodobnega slovarja. Pri nas dosega število vseh ekscerptov 3,500.000, vendar moremo od njih za sedanje delo uporabiti samo 2,300.000 listkov. Ekscerptiranje se seveda še vedno nadaljuje.

Ker je potreba po slovarju tako pereča, ne moremo več odlašati z njegovo izdelavo, čeprav je jasno, da ima gradivo še vrzeli, ki jih pač moramo zadelovati s praktičnim znanjem redaktorjev. Na takšno odločitev je posebno vplival zgled drugih manjših slovanskih narodov, ki so se v podobnih okoliščinah, kakor so naše, vendarle odločili za izdajo slovarja, npr. Slovaki in Bolgari.

S popolnimi izpisi iz lepe in znanstvene književnosti kakor tudi iz dnevnega tiska smo zajeli mnogo tipičnih kontekstov in zvez, vendar pa še čutimo pomanjkljivosti v registraciji pogovornega jezika, ker naš govorni knjižni jezik ni toliko izdelan kakor češki in ga je tudi pri nas težko zajeti. V tem pogledu bomo še nadalje močno navezani

na lastno poznanje pogovornega jezika, zakaj naše časopisje nam daje takšnega gradiva prav malo in samo v nekaterih rubrikah. Te zadnje bomo po vašem nasvetu odslej še budneje zasledovali.

Kar se tiče strokovnih terminov v časopisju, smo precej skeptični, ker so dostikrat hlapski in samo posledica člankarjeve neskrbnosti. Seveda ta skepsa ne velja za stalno ponavljajoče se termine, vendar imamo le-te dovolj zajete v predlogih naših terminologov, nad 80 po številu, ali pa so članom redakcije že domači, torej del vsakdanjega besednega zaklada. Bojimo se celo, da smo pri sprejemanju tujk v alfabetarij pod vplivom drugih slovanskih slovarjev segli predaleč.

Prav dobro se zavedamo, da gradivo starejših slovarjev ne more nadomestiti ekscerptov, zato smo Pleteršnika pritegnili predvsem za kontrolo, ali nismo prezrli kake žive besede zaradi pomanjkljivosti v gradivu. Mrtvih besed ne bomo oživljali, razen v primerih, ko jih uspešno oživljajo avtorji.

Kar zadeva *lastna imena*, imate prav, da so v neki meri del besedišča. Vendar so po večini semantično nekako prazna, in sami ugotavljate, da je zelo težko določiti mejo za izbor. Ta je često prepuščen golemu naključju, kolikor o njem pogosto ne odločajo pravopisni, pravorečni in oblikoslovni, torej praktični vidiki. Tako npr. navaja Slovenski pravopis (SP 1962) imena Baltimore, Bismarck, Böcklin, Bogota, Boileau, Braille, Brenner, Bunsen, ki jih SSJČ nima, le-ta pa spet navaja Čehom zelo znana lastna imena, kot so Botič, banskobystrický (ni pa gesla Banská Bystrica), bečevský (a ne pod geslom reke). Da smo se odločili za zelo omejeno vključevanje lastnih imen, so bila odločilna naslednja dejstva: a) lastna imena, tako osebna kakor geografska, so registrirana v SP 1962, in to izčrpneje kakor v SSJČ. Ker zanje nimamo posebnih priročnikov, so po sili razmer morala priti v SP. Ta je zanje porabil ves razpoložljivi material. Nima pomena, da bi slovar samo ponavljal podatke iz SP. Zato bodo morali Slovenci informacije o lastnih imenih še nadalje iskati v SP; b) za uvrstitvijo lastnih imen bi se npr. črka B pomnožila vsaj za 500 gesel v abecednem zaporedju; s tem bi bil planirani obseg nedopustno prekoračen; c) tudi drugi moderni slovarji takega obsega, npr. ruski, so se v tem pogledu do skrajnosti omejili.

Brez pridržka priznavamo načelo, da je treba sprejeti v slovar vse apelative iz lastnih imen, npr. babilon (= zmešnjava), bizantinizem, bonapartist, budizem, burgundec. Sem štejemo tudi imena jezikov, seveda često rabljena (bolgarščina, beloruščina).

Nadalje sprejemamo pridevnike iz lastnih imen, rabljene v stalnih zvezah: banaška pšenica, beneško steklo, berlinsko modrilo, bruseljske čipke.

Isto velja za preneseno rabo, kakor se kaže npr. v češkem Balikov (naše Butale), Bohnice (naš Studenec), in za mitološka in pravljica bitja (češ. Bivoj, Bumrlíček), ki so pri nas že često apelativi (brdavs = močan, neokreten človek; ciciban = otrok v predšolski dobi). Če smo mimo tega navedli Belo krajino, je to samo ilustracija, kako se pridevnik *bel* rabi v geografskih imenih.

Citati. V uvodu poskusnega snopiča smo razložili načela, po katerih bomo sprejemali citate v slovar. Tudi naše mnenje je, naj redno nastopajo za ilustracijo gramatičnih besed, pri pomensko polnih geslih pa naj osvetljujejo individualno, arhaično, dialektično in sploh vsako posebno rabo. Pri nekaterih geslih poskusnega snopiča smo ta okvir prekoračili (npr. beseda), deloma pod vplivom ruskega in slovaškega slovarja (tu ima geslo *baviti* kar 12 citatov!). Na vaše opozorilo bomo nekatere od takih citatov črtali ali spremenili v iztržke, vendar želimo ohraniti tiste, ki so intimno vezani na značnega avtorja in vsakemu slovenskemu inteligentu domači. Vam Čehom je v tem pogledu lahko, ker že imate veliki slovar, mi pa bomo nanj čakali vsaj še petdeset let.

Vrstni red iztržkov. Očitane nam 'formalno-gramatični' vidik pri ilustraciji pomenov in zanemarjanje semantičnega postopka, uvidevate pa, da nam to narekuje želja po preglednosti. V marsičem utegneta imeti prav. Vendar smo mnenja, da razlaga ne trpi nobene škode, če stoji *voda melje breg* (raba z glagolom) pred atributivno *breg reke*, *morski breg*. Kdo bi mogel trditi, da je iztržek *voda prestopa bregove* manj navaden kakor *breg reke*? Če smo *astronomsko* ceno razložili z *visoko*, smo prav s tem povedali, da je poslednja zveza najbolj vsakdanja, a ponavljanja nam varčevanje s prostorom ne dovoljuje. Naš način razvrščanja izredno olajšuje redakcijska pripravljajna dela. Priznavamo, da bi bil po vaših semantičnih načelih dosledno izvedeni vrstni red boljši, čeprav je včasih nujno subjektiven, vendar pa zahteva večje število leksikološko visoko izobraženih sodelavcev, teh pa žal še nimamo. Po možnosti se bomo pri končni redakciji skušali držati načela, da prehajamo od splošnega k posebnemu. Poskusni snopič je v tem pogledu tu pa tam še pomanjkljiv. Po natančnem pretresu vašega mnenja smo sklenili:

Osnova za razvrščanje iztržkov naj v načelu ostane sintaktična, vendar ne toga dogmatična. To velja tem bolj za abecedni red. Semantično bližnjih iztržkov ne bomo razbijali, oddaljenih ne družili.

Pri obravnavanju terminologije hodimo svojo pot. Če je terminološki pomen enak nestrokovnemu, ga navajamo med iztržki. Po našem terminološki del nima naloge osvetljevati osnovni pomen gesla, pač pa kazati rabo le-tega v terminologiji. Vsako drugačno razvrščanje vodi v nepreglednost.

Besedne zveze. Vezane besedne zveze (ustálená spojení) smo včasih uvrstili v gnezdo, včasih obravnavali pri ilustraciji. Za nas zveza *bela kava* ne potrebuje razlage, vtem ko *bela klobasa* ne pomeni vsem Slovencem istega in je nujno potrebna razlage, zatorej je postavljena v gnezdo. Dosti smo razmišljali, ali naj postavimo gnezdo ○ posebej za vsakim pomenom ali pa skupno za vse. Znano je, da v mnogo primerih ni mogoče določiti, h kateremu pomenu spada frazeološka zveza (npr. brado si sliniti). Takim zvežam tudi ni namen osvetljevati osnovni pomen gesla, ker so same potrebne razlage, in bi bile včasih potrebne posebne študije, če bi hoteli določiti stopnjo frazeologizacije. Zato, posebno pa iz praktičnih razlogov, da bi sodelavcem olajšali urejanje, smo se nadeloma odločili za enotno gnezdo.

Pomenske razlage. Soglašamo z vašimi načeli za pomenske razlage. Odločili smo se, da damo razlago pri bolj znani besedi, manj znano pa osvetlimo s tem sinonimom. Nekoliko se razhajamo v tem, da včasih pri nadaljnjih pomenih ne ponavljamo vseh elementov pomenskega obsega, ampak samo dodajamo novo prvino. Pri geslu *bledopolt* nam je na primer *medel* nadaljnja razlaga, ne pa sinonim. Z veseljem sprejemamo nasvet, naj bi pri zloženkah vrste *bledopolt* obdelali *bledo* ... kot samostojno geslo.

Vprašanje zase so primeri, kjer se razlaga beseda, ki ni geslo (boji se ga kot živega vruga m o č n o). Prav imate, da je to po teoriji pomanjkljivost. Tu so dosledni Rusi, zato tako pogosto nakazujejo: smotri! Vendar je to pošiljanje k drugim geslom za povprečnega uporabnika neprijetno. Mi trdimo, da je razlaga na nepravem mestu še vedno bolj zaželeno kakor napotek na drugo geslo. Taki primeri se drugače ne dajo dobro razložiti. Tudi v SSJČ stoji: boji se toho jako čert križe velice, pod geslom kabat se razlaga cisařský in podobno, kar se nam zdi samo po sebi razumljivo.

Frekvenca. Prvotnemu navajanju frekvence (od 1 do 10) smo se že sami odpovedali. Frekvenco bomo kazali s splošnimi kvalifikatorji.

Vrstni red eksemplifikacije. O tem je bil govor že zgoraj. Priznavamo, da mehanično obravnavanje po predložitnih sklonih utegne privedi do semantične razbitosti. Ravnati hočemo po vašem nasvetu v primerih, kjer bi prišlo do večje pomenske mešanice. Tako npr. bomo v isti skupini prikazali vso modalno rabo (delati na vse pretege, trdgo delati, delati kakor konj).

Refleksive vrste *delati si* bomo na osnovi vaših pomislov obravnavali pri aktivni rabi. Pač pa se nismo mogli odločiti, da bi pasivno rabo (tako se ne dela z ljudmi) obravnavali drugje kakor pod *delati se*. Razume se, da bomo ta način razlage uporabljali samo pri zelo pogostnih pasivnih zvezah.

Na vaše opozorilo smo še enkrat primerjali obdelavo gesel *bati se* in *čez* v SSJČ in v našem poskusnem snopiču (seveda smo imeli vaš slovar pred očmi že pri prvi obdelavi). Zdi se nam, da se vendar ne razhajamo tako zelo: Pri neprehodni rabi smo navedli tudi adverbialno zvezo *močno se bati*. Res je, da ta velja tudi za druge pomenske odtenke, vendar je prav zato taka ilustracija nujna že pri osnovnem pomenu. SSJČ te rabe ne omenja.

Tudi vi uporabljate gramatikalne opredelitve (s inf., koho). Ker smo v tem videli genitivni objekt, smo nakazali rabo z a), b), c). Zato ustreza vaš četrti pomen (o koho) našemu drugemu (biti v skrbeh). Našega 3. pomena SSJČ ne navaja. Pri vašem 3. in 4. ste porabili celih 13 vrstic za razlago, mi pa smo spričo omahovanja v rabi piscev poveslili večjo pozornost pleonastični nikalnici.

Za predlog *čez* trdite, da pri obdelavi prevladuje gramatikalni vidik. Mi pa smo mnenja, da je v opredelitvah *smer*, *čas*, *mera* itd. tudi semantični faktor dovolj uveljavljen. Kritika očita, da pri nas niso zajeti pomenski odtenki 3, 4, 6, 8 češkega *přes*. Oglejmo si jih:

3. *seděla přes stůl*. Te rabe pri nas ni. *Hlevi so čez dvorišče* nam zveni nenavadno. *Točiti čez ulico* bi spadalo po našem občutku k 1. pomenu, vendar smo ga dali v gnezdo, ker potrebuje razlage.

4. *dostat přes hubu*. Pri nas: *dobiti jo po ustih*. Če smo uvrstili *dobiti eno čez hrbet* pod 1. pomen, moramo povedati, da v našem jezikovnem občutku ne gre ne za dotik ne za 'poloho na druhé straně', marveč za gibanje v neko smer.

6. *skákat přes dva schody; chodíval přes den okolo ...* Tu nimamo občutka kakega 'izpuščanja'.

8. *jil přes vedoucího*. Pri nas v tem pomenu rabimo *mimo* ali *preko*.

Tako je čisto razumljivo, da ima *čez* pri nas sedem točk, vaš *přes* pa enajst.

Toliko v pismu, o vsem drugem bi se bolje pogovorili ustno. Zagotavljamo vam, da smo iz vaše kritike posneli mnogo pomembnega, kar nam bo močno koristilo pri nadaljnjem delu. Še enkrat se zahvalimo za ves trud, ki ste ga imeli z oceno našega poskusnega snopiča, in vas tovariško pozdravljamo.

Redakcija SSKJ

Ocene in poročila

SIMPOZIJ O VUKU KARADŽIČU

(Beograd, 14. do 22. septembra 1964.)

Stoletnice smrti Vuka Karadžića so se spomnili Srbi na tako lep način, da jim ga lahko zavidamo. Pustimo vnmear številne proslave in priložnostne prireditve, o katerih so že dovolj poročali naši časopisi. Jedro spominskega tedna je bil vendarle simpozij, ki je bil nedvomno največja in najlepša letošnja slavistična prireditev v državi. Udeležilo se ga je več desetih pomembnih slavistov od Londona do Moskve in pet dni so se z dvema popoldanskima oddihoma vrstila predavanja v treh delavnih sekcijah, lingvistični, literarno-zgodovinski in etnografski. Čeprav po sto letih raziskovanja ni mogoče povedati dosti bistveno novega o osebnosti Karadžičevega kova, smo slišali vendar vrsto poglobljenih osvetlitev in presenetljivih aspektov, ki so jih spremljale živahne diskusije po vsakem zasedanju.

Pokazalo se je, da so takšni simpoziji, posvečeni enemu samemu kompleksu problemov, mnogo bolj plodni kakor običajni slavistični kongresi s pretirano ohlapno in raznovrstno tematiko. Sicer niso bila vsa predavanja omejena samo na delo Vuka Karadžića, na njegovo vrednotenje, dobo, v kateri je živel in deloval, ampak se je vmes posebno v lingvistični sekciji vrstilo nekaj predavanj in vročih debat tudi o sodobni problematiki srbohrvaške knjižne norme in o narečnih sferah, iz katerih je Vuk zajemal osnove za svojo reformo. Nekaj tujcev je prijavilo tudi drugačne teme. Deloma smo jih slišali, povečini pa so jih raje v zadnjem hipu odpovedali, da ne bi motili ubranosti simpozija, ki je svoj namen vendarle dosegel. Lik Vuka Karadžića je zažarel v tisti trodimenzionalni plastičnosti, ki jo more dati v znanosti samo obravnavanje na široki, komparativni osnovi med križanjem vidikov in stališč.

Ne bi bilo napak, če bi v slavistiki raje prešli na takšno obliko dela, ki jo posebno v vzhodnih državah že dolgo goje. Kongresi v našem smislu so se že preživeli. Simpozij je posvečen enotni tematiki, na njem se zbero samo ljudje, ki imajo o tem res kaj povedati vsak s svojega vidika raziskovanja in posebno kadar so predavanja v tisku dostopna vsem udeležencem že nekaj mesecev prej, postane lahko takšen simpozij mejnik med obdobji raziskovanja.

Slovenci smo se v Karadžičevem primeru, žal, dokaj slabo odrezali. Prijavljena sta bila samo v lingvistični sekciji dva predavanja, od katerih je eno odpadlo. Profesor dr. Janko Jurančič je orisal Vukove stike z Levstikom in njegov vpliv na Lestikova reformatorska prizadevanja. Pogrešali smo pa drugo temo, »Kopitarjevi lingvistični pogledi in Vuk Karadžić«, ki ga predavateljica Breda Pogorelec ni utegnila pravočasno pripraviti. Res so številni referenti spoštljivo omenjali Kopitarjeve zasluge za Karadžičev razvoj, vendar je v celotnem sklopu simpozija organsko manjkala prav ta kočljiva tematika, ki jo srbska nacionalna znanost sama niti ne bi mogla vsestransko zadovoljivo rešiti. Razmerje Kopitar : Vuk bi potrebovalo svojo posebno monografijo, toda moral bi jo napisati lingvist in ne literarni zgodovinar. Samo zanesljiva in realna rekonstrukcija vsake Kopitarjeve jezikovne ideje posebej bi omogočila presojo, kaj je Vuk prevzel po Kopitarju in kdaj je hodil svoja pota. Zato ne zamerimo mladi slovenski avtorici, da se je v zadnjem hipu ustrašila sprejete naloge, ki jo bo morala prej ali slej rešiti naša lingvistika.

Žal smo Slovenci slabi organizatorji. Pozabili smo, kako tesno časovno sovpadе stodvajsetletnica Kopitarjeve s stoletnico Vukove smrti. Nismo izkoristili priložnosti, da bi poskusili o priliki Vukovega simpozija vendar že enkrat kolikor toliko pravično osvetliti problematično Kopitarjevo duhovno podobo. Slovenska literarna zgodovina je ustvarila iz njega malodane reakcionaren lik, malenkostnega nasprotnika Čopovih in Prešernovih prizadevanj. Za zgodovino primerjalnega slovanskega jezikoslovja pa je Kopitar most med Dobrovskym in Miklošičem, eden od trojice, ki predstavlja srž slavi-stike v devetnajstem stoletju. Če prištejemo zraven še dejstvo, da je Kopitar sam našel, pritegnil, usmeril in izšolal slavistiki Vuka Karadžića in Miklošića, zasluži celo priznanje enega največjih učiteljev, kar jih pozna Evropa. O vzrokih razdora med Kopitarjem in Prešernom vemo toliko kakor nič. Morda se bo sčasoma pokazalo, kakor v toliko drugih primerih, da je delovala v zakulisju samo umazana lokalna intriga, ki so jo starejši kulturni zgodovinarji skušali pietetno prikriti naši javnosti. Idejni razlogi se nam zde danes prešibki za globino nasprotja. Tudi Kopitar sodi med tiste redke Slovence, ki zahtevajo širših osvetlitev, saj je evropsko pomembna osebnost in v Srbi bi nam bili hvaležni, če bi se jim na simpoziju pridružili s takšno tematiko.

V vseh drugih vprašanih bi bili Slovenci na beograjskem simpoziju res samo opazovalci. Notranje zakonitosti rasti slovenskega knjižnega jezika se bistveno razlikujejo od srbohrvaških in dokončna zmaga Vukovih idej v Srbiji, ki po notranjih zakonitostih razvoja časovno sovpadе s Prešernovo zmago pri Slovencih, pomeni za nas samo defenitivni konec polstoletnega slovenskega koketiranja o jezikovnem edinstvu z južnimi Slovani. Ker leže še danes vsi pomembnejši srbohrvaški kulturni centri na periferiji skupnega jezikovnega ozemlja, jih je mogel združiti v jezikovno celoto samo folklorni jezik sredine, izpopolnjen za kulturne namene z zmerno slavizacijo. Že Vuk sam se je zatekal k cerkvenoslovanskim in ruskim izposojenkam, kjer mu je zmanjkalo domačih pojmov. Slovenščina pa je šele s postopnim opuščanjem centralnih narečnih posebnosti pritegnila k narodni celoti tudi obrobne predele. Zanimivo bi bilo vedeti, do kakšne mere je naše dunajske slaviste pri formiranju srbohrvaščine vodila skrb za ohranitev slovenske jezikovne individualnosti. Saj ni kasneje Miklošič nič manj požrtvovalno in nesebično pomagal Vuku utirati pot, kakor pred njim Kopitar. Naša kulturna zgodovina je vse te relacije kratkomalo prezrla, čeprav niso za notranjo rast slovenske zavesti nič manj važne kakor za srbohrvaški svet.

To so seveda samo skromni zasnutki misli, ki so se rodile slovenskemu poslušalcu ob bogatem programu Vukovega simpozija. Ker se je skesala večina slovenskih prijavitelcev, je moral slovensko znanost uradno zastopati nepripravljeni, ki je šele nekaj dni pred začetkom prvič slišal o pripravah za simpozij. A tudi pasivna udeležba je bila koristna in hvaležna naloga. Ko bodo vsi referati in diskusijski prispevki dostopni v knjigi, bo verjetno tudi slovenska znanost našla v njih marsikatero pobudo za poglobljene sintetične poglede na našo lastno nacionalno rast.

V kratkem nameravajo v Beogradu prirediti podoben simpozij o problematiki enotnega srbohrvaškega knjižnega jezika. Bilo bi koristno, da tudi ta ne bi minil brez slovenske soudeležbe. Še boljše bi pa bilo, seveda, če bi tudi pri nas začeli misliti na takšno obliko reševanja kompleksnih problemov, ki nas vznemirjajo iz različnih stališč.

F. Bezljaj

POSLEDICE IN POMEN MARIBORSKIH SLOVENSКИH ŠTIPENDIJ

Po ukinitvi slovenskih štipendij na mariborski gimnaziji leta 1804 je bila ledina že zorana in zato je mogel zelo utrditi žarišče slovenske narodne zavesti na tem zavodu Ivan Narat, ki je bil v novembru 1804 imenovan za prvega profesorja verouka. Prej so namreč poučevali ta predmet razredniki vsak v svojem razredu, ker so bili vsi profesorji duhovniki.

Narat je prinesel na šolo idejo slovenskega narodnega preporoda in je skušal v tem smislu uveljavljati svoje mlade sile. Že prejšnje leto je vložil kot mariborski kaplan prošnjo mariborskemu okrožnemu uradu, da se je smelo sestati 30. novembra 1803 v župnišču pri Sv. Urbanu blizu Ptuja devet duhovnikov z namenom, da bi organizirali delo za slovenski jezik. Na tem sestanku so izvolili Narata za predsednika. Na mariborski gimnaziji je deloval Narat le dve leti, ker je utonil v Dravi pri kopanju 2. avgusta 1806. Dniarij omenja, da je bil pri dijakih zelo priljubljen in da so mu dali le-ti izraza svoji

naklonjenosti v nagrobnem spomeniku. Te njegove priljubljenosti si ne moremo razlagati drugače kot da je izven šolskih ur zbiral slovenske dijake, jim krepil narodno zavest in jih vadal v slovenskem jeziku. Za to mnenje govori tudi dejstvo, da so štirje njegovi učenci postali izraziti narodni buditelji, in sicer Anton Kremlj (1790—1844), Peter Dajnko (1787—1875), Franc Cvetko (1779—1859) in Vid (o. Dominik) Pen (1785 do 1855).

Na mariborski gimnaziji je vzbujal dijakom narodno zavest in jih navduševal za slovenski jezik tudi Naratov stanovski tovariš profesor Ivan Gottweiss (1779—1851). Kot novorojenčka ga je našla pred hišnimi vrati neka nemška obrtniška družina in ga vzredila. Ker mu niso znali priimka, so ga nazvali Gottweiss, kar pomeni Bog ve. Dr. Kavčič ga je dal v šole in razvil v njem slovensko miselnost, ki se je še poglobila v osebnih stikih s prof. Naratom in z zavednim slovenskim mariborskim mestnim kaplanom Gašperjem Harmanom. Tako ni čudno, da je vzbudil prof. Gottweiss v svojem učencu Francu Cvetku veselje do pesništva.

Prof. Franc Kidrič trdi v svoji Zgodovini slovenskega slovstva na strani 574, da je ostal Maribor brez prepovednega sejala in da je zaostajal za Celovcem, ko je odšel prof. Gottweiss za oskrbnika graščine Branek pri Ljutomeru, Gašpar Harman pa za župnika k St. Petru pri Mariboru. Toda Kidrič ne upošteva, da na mariborski gimnaziji ni nikdar usahnilo tisto seme narodne zavesti in preporoda, ki je vzklilo iz slovenskih državnih štipendij. Pod njihovim vplivom je postala slovenska tradicija na tem zavodu tako močna, da je zajela in prekvasila celo nekatere nemške profesorje. To se je pokazalo v šolskem letu 1828/29, ko je dobil v prvem poletju iz matematike samo oceno dobro Jakob Fras (= Stanko Vraz), ki mu je ta predmet le s težavo šel v glavo. Moral bi izgubiti štipendijo in še plačati šolnino, ker je bil pogoj za oboje prav dobra ali odlična ocena v vseh predmetih. Nemški profesorji in prefekt (ravnatelj) so si pomagali z malo prepričljivim izgovorom, da je pač Slovenec in da zaradi nezadostnega znanja nemškega jezika ni imel dovolj uspeha tudi v matematiki. Kljub izrecnim nasprotnim določilom so mu dovolili popravni izpit iz tega predmeta čez prvi semester, kjer si je izboljšal oceno na prav dobro. Tako si je rešil štipendijo in se osvobodil plačanja šolnine.

Po odhodu prof. Gottweissa in dr. Kavčiča iz Maribora l. 1807 ni bilo več v tem mestu niti v profesorskem zboru niti med duhovščino izrazitega prosvetljenca. Kljub temu ni zavladalo med dijaštvom narodno mrtvilo. Prav v teh letih se je izoblikoval v zadnjih razredih gimnazije (1804—1809) Koloman Kvas, poznejši profesor slovenščine na graški univerzi.

V novembru 1820 je prišel s celjske gimnazije na mariborsko prof. Ivan Zupančič. Njemu gre zasluga, da je vzbudil v Celju v mladem gimnazijcu Slomšku narodno zavest in ljubezen do slovenskega jezika in njegove literature. Toda ob njegovem prihodu v Maribor »njegova slaba prepovedna lučka ni mogla vabiti novih prepovednih delavcev, saj je polagoma sploh ugašala«. Gimnazijci so bili pri svojem zanimanju za slovenščino navezani le sami nase. Vodilna oseba med njimi je bil tedaj (1820—1825) poznejši slovníčar in leksikograf, hočki dekan Anton Murko (1809—1871). Na njegovo pobudo so dijaki zapisovali slovenske besede in izreke. Prav v tej dobi sta izšli v nemščini slovenska slovnica tedanjega gornjeradgonskega kaplana Petra Dajnka l. 1824 in ljubljanskega kateheta Franca Metelka, l. 1825. Nadarjenejšim slovenskim gimnazijcem tedaj ni bila več potrebna za prepovedno delo profesorska spodbuda in pomoč. Slovenske štipendije so obrodile toliko sadu, da so mogli sami potegniti za seboj svoje tovariše.

Od leta 1818 do 1825 je obiskoval mariborsko gimnazijo poznejši pisatelj, narodni buditelj in organizator dr. Jožef Muršec (1807—1895). Kot profesor verouka in brezplačno tudi slovenščine na realki v Gradcu je bil središče tamkajšnjih Slovencev in eden najbolj gorečih narodnih delavcev. Zbiral je ljudsko blago za Vraza in izdal l. 1847 v Gradcu Kratko slovensko slovnico za prvence. Z njo je pomagal Antonu Murku izpodnesti tla Dajnkovemu separatističnemu vzhodnemu slovenskemu knjižnemu jeziku in priključiti tako imenovano Malo Štajersko skupnemu slovenstvu. Že pred ustanovitvijo graškega društva Slovenija mu je v vrsti člankov v »Grazer Zeitung« priobčil program. V njih opisuje tedanje razmere med Slovenci in so prvo pomembno slovensko žurnalistično delo. S tem je prebudil Andreja Einspielerja (1813—1888), ki se je kmalu prelevil v najvztrajnejšega in najpožrtvovalnejšega narodnega buditelja na Koroškem.

Štiri leta za Muršcem je bil na gimnaziji Jurij Matjašič (1808—1892). Proti koncu svojih gimnazijskih študij (1822—1827) je poučeval slovenščino mariborskega okrožnega glavarja, ki je bil tedaj istočasno tudi gimnazijski direktor, Ignaca pl. Marqueta. Pozneje je Matjašič kot profesor verouka na mariborski gimnaziji brezplačno poučeval tudi slo-

venščino od leta 1850 do 1853 ter nato skoraj prisilil državno oblast, da je nastavila za plačanega profesorja slovenščine Božidarja Raiča. Kot stolni prošt je velikodušno podpiral slovenske dijake in jim zapustil v oporoki za dijaško semenišče vse svoje premoženje v znesku 4273,78 goldinarjev, za tedanje razmere zelo visoko vsoto.

Val slovenske narodne zavesti, ki se začenja s slovenskimi državnimi štipendijami, se ni nikdar polegel. Zajel je tudi slavno preleško trojico, Franca Miklošiča in njegova sošolca Stanka Vraza in Jakoba Košarja. Obiskovali so mariborsko gimnazijo, ki je imela tedaj zopet šest razredov kot v začetku, od l. 1824 do 1830, a Miklošič je prišel k njim iz Varaždina šele v tretji razred. Jakob Košar, v gimnaziji stalni tekmeč slavnega slavista, je zavzemal pozneje kot škofijski tajnik v Gradcu vidno mesto med mladino, ki se je ogrevala v tridesetih letih preteklega stoletja v štajerski metropoli za preporoditeljske ideje.

Kmalu za preleško trojico je vstopil na mariborsko gimnazijo pozneje mnogo obe-tajoči jezikoslovec Oroslov (Jurij) Caf (1814—1874). Kot kaplan v Slivnici pri Mariboru se je naučil vseh starejših indoevropskih jezikov od stare indiščine do keltščine. Zbiral je gradivo za slovenski slovar in slovnico, pa tudi dialektološko gradivo vsega sloven-skega ozemlja in je pri tem zlasti upošteval prekmurščino in rezijanščino. Čezmeren študij in premalo počitka sta mu nakopala hudo živčno bolezen, ki ga je privedla v na-stopu blaznosti do samomora. Njegovo gradivo je uporabil za svoj slovar prof. Maks Pleteršnik (1840—1923).

Kdor bi dvomil o izrednem vplivu slovenskih državnih štipendij, ga mora prepri-čati o njem delovanje nekaterih nemških profesorjev tega zavoda na slovenskem kultur-nem področju.

Jos. Wartinger, znani organizator štajerskega arhiva v Gradcu in prvi pisec šta-jerske deželne zgodovine (*Kurzgefasste Geschichte der Steiermark*, Graz 1815) je službo-val na mariborski gimnaziji (1801—1805) le kratko dobo za slovenskih štipendij, vendar je slovenska narodna misel vplivala nanj vse življenje. Kot profesor graške filozofske fakultete je bil še trideset let kasneje tako naklonjen Slovencem, da je izredno blago-dejno vplival na svojega slušatelja Stanka Vraza. Ta Nemec je spodbujal tudi Vrazo-vega tovariša Ljudevita Gaja k delu v materinem jeziku na področju domače zgodovine. Ko je videl, da bo pri prvem izpitu v neobveznem predmetu štajerske zgodovine zelo oster dvoboj med Slovenci in Nemci in bi bili verjetno Slovenci prikrajšani, je izposloval za mariborsko gimnazijo dve enakovredni nagradi v obliki srebrne kolajne. In res je že pri prvem tekmovanju l. 1855 dobil eno prvo nagrado Slovenec, poznejši profesor Janko Pajk. Wartinger je spodbudil ob stoletnici Schillerjevega rojstva l. 1859 neime-novanega mariborskega Nemca, ki je osnoval vsakoletno nagrado za najboljšo nemško pesem med mariborskimi gimnazijci, da jo je razširil tudi za slovensko pesem. Vse do prve svetovne vojne je bila ta Schillerjeva ustanova močna spodbuda slovenskim di-jakom za poskuse v pesnikovanju. Med zadnjimi je dobil to nagrado tudi pesnik Janko Glazer.

Ogenj navdušenja za narodni preporod, ki so ga zantile slovenske državne šti-pendije, ni ugasnil tudi mnogo pozneje. V njem se je ogrel vsestransko izobraženi in razgibani nemški profesor dr. Rudolf Gustav Puff (1808—1865). Na mariborski gimnaziji je pustil svoje najboljše moči (1830—1862). Težko je prenašal malenkostnega in ozko-srčnega prefekta (ravnatelja) Ivana Kerpana, ki je Puffa stalno denunciral. Na univerzah v Gradcu, Salzburgu in Innsbrucku se je dr. Puff habilitiral za pet različnih stolic, toda nobenega mesta ni dobil, verjetno zaradi Kerpanovega nasprotovanja. Puffova železna volja pa ni klonila. Našel je še dovolj časa in energije za učenje slovenskega jezika s pomočjo svojega dijaka Davorina Terstenjaka. Izpit iz slovenščine je naredil l. 1835 na graški univerzi pri profesorju Kvasu. Puff je spodbujal svoje slovenske dijake, naj se izobražujejo v svojem materinem jeziku. Z velikim zanimanjem je spremljal slovenske in slovanske kulturne razmere. Vse do konca življenja je ostal v prijateljskih in literar-nih zvezah s Petrom Dajnikom, z Junijem Matjašičem, Jožetom Hašnikom in Davorinom Terstenjakom. Sam je vztrajno hodil med slovensko ljudstvo in zbiral etnografsko in zgodovinsko blago. Stalno je s članki seznanjal Nemce o kulturnih zadevah Slovencev in se potegoval za njihove narodnostne pravice. Tako je rešil pozabe mnogo važnih kulturnih drobcov. Njegov opis Maribora je še danes vir za slovenske zgodovinarje in etnografe. Ko je prišel l. 1841 v Maribor ruski slavist Izmail Sreznevski, ga je poleg Dajnika sprejel, spremljal in seznanjal z našimi razmerami profesor Puff.

Goreč narodni buditelj je bil tudi pristni sin Prlekije, Davorin (Martin) Terstenjak (1817—1890), rojen v Kralovcih blizu Vidma ob Ščavnici. Na mariborski gimnaziji se je zbližal s prof. Puffom, ko je navajal slovenske dijake k spolnjenanju v slovenskem jeziku. Ko je študiral v Gradcu bogoslovje, je po Vrazovem odhodu zbiral okrog sebe

kakih 20 slovanskih študentov. Temu društvu je predsedoval, dokler ni policija društva razpustila. Brez večjega uspeha se je poskusil v pesništvu, prozi in jezikoslovju. Največ zaslug si je pridobil v zgodovini, kjer je opisal večino štajerskih narodnih buditeljev in tako rešil mnogo dragocenih podatkov o njih. Kot profesor verouka na mariborski gimnaziji je poučeval kakor Jurij Matjašič tudi on brezplačno slovenščino od l. 1850 do 1853. Ustanovil je Podporno društvo za siromašne gimnazijce in ga uspešno vodil, dasi je dobilo potrdilo od oblasti šele čez sedem let. V jubilejnem gimnazijskem izveščju ob stoletnici mariborske gimnazije l. 1858 je priobčil razpravo O božanstvih ognja starih Slovanov, ki je prva slovenska razprava v avstrijskih gimnazijskih izveščjih. Tam je objavil tudi svojo slovensko pesem »Epilog k proslavi stoletnice.«

Solnik in slovstveni zgodovinar prof. Ivan Macun (1821—1883) je nekako osamljen za svojih študij na mariborski gimnaziji (1833—1838), a nič manj važen člen v verigi narodnih buditeljev, ki so se izklesali in delovali že pred revolucijo leta 1848 in še zajemali sokove iz posledic mariborskih slovenskih državnih štipendij. Po revoluciji pa se pojavijo energični borci profesorji Josip Suman, Božidar Raič in Janko Pajk, ki skupaj s prof. Janezom Majcigerjem dajo pobudo za ustanovitev Slovenske Matice. V času, ko si upajo slovenski konservativni politiki komaj zahtevati slovenske oddelke na ljubljanski nižji gimnaziji, nastopijo ti odločno s posebno vlogo na vlado za popolno slovensko gimnazijo v Mariboru. Brez ozira na nevarnosti in žrtve so imeli dovolj poguma, da so šli v boj za ogroženo slovensko severno mejo s celotnim in tedaj že zelo borbenim nemštvom.

Štajerski narodni buditelji so zlasti od l. 1848 branili celotno slovenstvo v prvi bojni črti na najbolj ogroženih postojankah. Vedno bolj prenapeto nemštvo je hotelo čim prej ponemčiti Štajersko. Ob Južni železnici iz Dunaja v Trst in na njenih odcepkih so nastajale nemške postojanke, ki bi se naj združile čim prej v strnjen nemški narodnostni most do Jadrana. Južna železnica je uvedla tudi po čisto slovenskih krajih samo nemški uradni jezik in brez znanja nemščine ni sprejela nikogar v službo. Ponemčevalno društvo Schulverein je izvajalo na Štajerskem slovenske otroke v svoje šole z darili, s podkupovanjem in pritiskom na starše, da jih vzgoji v nestrpnem nemškem in odločno protislovenskem duhu. Südmark, drugo, bogato z denarjem založeno ponemčevalno društvo je razširjalo nemško posest z nakupovanjem prezadolženih slovenskih kmetij, kjer je naseljevalo samo Nemce.

V tem neenakem boju, pri katerem so imeli Nemci zaslombo v dinastiji, avstrijski vladi ter višjih uradnikih in častnikih, bi bilo brez slovenskih državnih štipendij narodnih borcev tako malo kot na Koroškem in zato v boju ne bi mogli vzdržati in narodnostna meja bi potekala na Štajerskem mnogo južneje. Uspešna obramba bi bila tem manj mogoča, ker pod dr. Bleiweisom niso našli podpore v središču Slovenije. Z drobtinami raznih koncesij je zazibal Dunaj krajske politične voditelje v misli, češ da sami niso ogroženi in da jim je vlada naklonjena, a da je zato ne smejo dražiti z zahtevami pravic za obmejne Slovence. Zato so mirno pustili goreti pri bratu v najbližjem sosedstvu.

Iz vsega omenjenega je jasno, da je bila Kavčičeva naravnost genialna zamisel slovenskih državnih štipendij ogromnega pomena za prebujanje narodne misli in za ohranitev Slovencev na Štajerskem. Bistrost in spretnost dr. Kavčiča se vidi zlasti v tem, da je znal izrabiti za slovenske koristi denarne vire same avstrijske vlade, ne da bi še ta zavedala, kake usluge je s tem storila slovenskemu preporodu.

Jan Sedivý

VIRI IN LITERATURA

Diarium (Dnevnik) gymnasia Marburgensis za ustrezna leta. — Liber calculorem (Knjiga ocen) gymnasia Marburgensis za ustrezna leta. — Dvorna dekreta z dne 24. oktobra 1793 in z dne 3. novembra 1804. — Historia gymnasia Marburgensis (rokopisna kronika gimnazije). 1829-1836. — C. v. Wurzbach, Biographisches Lexicon des Kaiser — thums Österreichs. Wien 1886, 53 zv. — Fr. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva. L. Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva.

KNJIGA O JEZIKU V TEORIJI IN PRAKSI

(Ljudovit Jonke: Književni jezik u teoriji i praksi. Zagreb 1964)

Jezik je ena bistvenih oznak narodne individualnosti, zato je skrb, ki se mu posveča, razumljiva in nujno potrebna. Boj proti jezikovnim pomanjkljivostim na hrvatskem in srbskem področju vodijo znanstvene in praktične jezikovne revije ter številni lektorji v kulturnih ustanovah, poleg tega pa so stalne jezikovne rubrike v *Borbi* in *Politiki* ali

v solidno urejenem tedniku *Telegram*. Večinoma zaradi potrebe revije *Jezik* in omenjenega tednika so nastali posamezni članki, ki zavzemajo del knjige zagrebskega univerzitetnega profesorja dr. Ljudevita Jonkeja: *Književni jezik u teoriji i praksi*.

Kratko rečeno, ta knjiga naj bi približala sodobnemu bralcu podobo hrvatskega knjižnega jezika v 19. in 20. stoletju, torej po provincialnih knjižnih jezikih v preteklih stoletjih nastanek enotnega knjižnega jezika za vse Hrvate, njegov razvoj in današnje stanje, ki se v marsičem razlikuje od prvotne norme.

Avtor je posvetil posebno pozornost problematiki pisanja in branja starega jata, samoglasniškega *r*, nasprotju zagrebske in reške šole (Veber-Kurelac), vlogi hrvatskih dialektov pri formiranju knjižnega jezika, dvem variantam knjižnega jezika, bohemizmu in ustvarjanju znanstvene terminologije, pri čemer je posebno poudaril filološki talent Bogoslova Suleka. Pisec je realno orisal porodno težavo enotnega knjižnega jezika za Hrvate, zasluge Gaja pri uvajanju štokavščine in urejanju pravopisa, pa tudi njegove zablode v zvezi z enotnim južnoslovanskim jezikom. Pojasnil je paradoks, zakaj je Vuk v nasprotju z Gajem priporočil Kuzmanoviču ikavsko štokavščino, ki je slonela na govoru ljudstva v Dalmaciji. (To je jezik znanega filma *Vlak brez voznega reda*). Avtor je kritičen do Vuka in do pretiranih hrvatskih vukovcev (Maretič). Nazorno je utemeljil, zakaj je bila Vukova misel »Piši, kakor govori ljudstvo« v njegovem času napredna, danes pa da velja pravilo »Piši, kakor pišejo dobri avtorji«.

Članki o zgodovini knjižnega jezika v 19. stoletju so najboljše, najbolj znanstveno utemeljeni in teoretično dognani ter pomenijo izvirne doprinosi znanosti. Ti članki v drugem delu knjige so dragoceni ne samo za jezikoslovce, temveč tudi za literarne zgodovinarje, zlasti za proučevanje hrvatske književnosti 19. stoletja.

Prvi del knjige, ki ima naslov *Knjižni jezik danes*, se tiče jezikovne prakse. Avtor je v nekaterih člankih na začetku pojasnil svoje poglede na knjižni jezik, nato pa je obravnaval posamezna vprašanja v zvezi z akcentom, glasoslovjem, morfolgijo, sintakso, pravopisom, posameznimi besedami, tujkami in njihovo izbiro.

Osnovna oznaka tega prvega dela knjige je, da podaja znanstvene rezultate v enostavni stilizaciji. Pri tem je pokazal pisec smisel za aktualnost in zelo tenak posluh za jezik. Vidi se, da ga pomanjkljivosti bodejo v oči in da takoj nanje reagira. Zlasti je kritičen do časnikarskega jezika, ki zaradi hitrosti včasih laksno prevzema ohlapne konstrukcije in neprimerne izraze. Poleg tega kritizira napise na ulicah in celo jedilne liste in tako praktično želi vplivati na dvig kulture jezika. Njegove razlage so preproste, jasne in dobro ilustrirane s primeri, zlasti s citati iz del hrvatskih in srbskih pisateljev, tako da učinkuje neposredno in prepričljivo. Nekoliko pa moti na nekaterih mestih pedagoški ton, ki bi ga avtor v eventualni drugi izdaji knjige lahko opustil.

Jezikovni problemi so obdelani sistematično in pregledno. Čeprav razpravlja pisec včasih o delikatnih stvareh, ostaja načelen in širokosrčen, objektiven in kritičen. Tako je opozarjal tudi na napake sodelavcev *Telegrama*, torej tednika, kjer izhajajo njegovi jezikovni članki. Kot celota je knjiga koristno interpretacijsko dopolnilo slovnice in pravopisa, obenem pa temeljita korektura prejšnjih jezikovnih svetovalcev. Pisana je s toplino in ljubeznijo do jezika, zato v nji ni suhoparnega gramatiziranja, temveč izpričuje avtorjev posluh za stilistične aspekte. Njena pomembnost je tudi v tem, da je izšla v času, ko se že dolgo čuti potreba po takem pripomočku. Znani jezikovni svetovalci Tome Maretiča, Vatroslava Rožića in Nikole Andrića so namreč stari že več desetletij, jezik pa je napredoval in odkril šibkosti njihovih del. V sodobnem Lalevičevem učbeniku je kritika tudi opozorila na številne pomanjkljivosti.

Knjigi je dodana kratka spremna beseda zagrebskega docenta dr. Stjepana Babića o življenjski poti in znanstvenem delu avtorja te knjige, ki je znan tudi kot odličen bohemist in ploden prevajalec iz češčine.

Jonkejeva knjiga je zaradi solidnosti in tehtnosti znanstvenih dognanj ter živahnih praktičnih interpretacij in napotkov naletela na zelo ugoden sprejem na hrvatskem in srbskem jezikovnem področju, zanimiva pa je tudi za slovenske slaviste, ker je avtor k obravnavanju posameznih vprašanj pritegoval slovenščino in ostale slovanske jezike.

Emil Štampar

NA POTI K TORZU?

(72 knjig slovenskih klasikov)

Mnogo premalo pišemo in razpravljamo o tako pomembni izdaji, kot je zbirka Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev, ki izhaja že od leta 1946. V 18 letih izhajanja je izšlo v zbirki 72 knjig, to se pravi: povprečno 4 knjige letno. Lahko bi rekli,

da je to, gledano bodisi povprečno bodisi v celoti, kar lepa bera. V zadnjem času pa se kaže v zbirki viden zastoj (od 1961—1964 je izšlo le 5 knjig), ki nas neprijetno opozarja na možnost delnega ali popolnega torza zbirke.

Kratka analiza nam pokaže, da je bilo v zbirko uvrščenih do zdaj 15 slovenskih pisateljev in pesnikov, od katerih je zaključena izdaja le 6 avtorjev. To so (po abecednem redu): Gregorčič (urednik Koblar) — 4 knjige, Kette (urednik Koblar) — 2 knjigi, Murn (urednik Pirjevec) — 2 knjigi, Stritar (urednik Koblar) — 10 knjig, Tavčar (urednica Boršnikova) — 8 knjig in Trdina (urednik J. Logar) — 12 knjig. Po načrtu bi morala iziti ob vsakem zbranem delu tudi monografija o avtorju. S tega stališča torej tudi izdaja omenjenih avtorjev ni zaključena. Omeniti je treba, da je monografija o Gregorčiču sicer izšla, a ne pri DŽS, ampak pri SM — in tudi ne v isti obliki kot knjige zbranih del!

Med nezaključenimi avtorji so: Aškerc (urednica Boršnikova), katerega izdajanje se je ustavilo pri dveh knjigah. Zakaj ne bi ponatisnili tudi njegovih kasnejših, sicer res slabših del in dokončali izdaje, ni jasno, če upoštevamo dejstvo, da je tudi mnogo gradiva pri Levstiku, Stritarju in drugod danes le kulturnozgodovinsko zanimivo in ne estetsko. Kernik (urednik Ocvirk) je izšel v 5 knjigah. Kaže, da manjka vsaj še ena: pisma.

Izdaja Jurčiča je s smrtjo prof. dr. Mirka Rupla praktično že obstala pri 9. knjigi (spomnimo se na predvojno Prijateljstvo nedokončano izdajo Jurčiča — 5 knjig). Tu bo treba pridobiti primerne strokovnjake, ki bo ustrezno nadaljeval in zaključil Jurčiča. Neizdan je ostal v glavnem le še časnikarski del Jurčičevega opusa in njegova pisma. Ne moremo se pa strinjati z novimi izdajami posameznih knjig zbranih del, dokler delo še ni zaključeno, kot se je to zgodilo npr. s prvo knjigo Jurčiča. Še posebej ne zato, ker se izdaji prve knjige Jurčiča razlikujeta celo po obsegu. Druga izdaja iz leta 1961 se razlikuje od prve (1946) po dodatku kakih 15 strani, opombe pa so v mnogočem izpopolnjene in razširjene (od 20 strani opomb v izdaji 1946 na 44 strani v izdaji 1964). Prva knjiga Kosovela (urednik Ocvirk), ki je izšla kot prva knjiga zbirke leta 1946, je pred kratkim izšla v drugi, spremenjeni izdaji. Prva izdaja knjige je zdaj skoraj odveč, ker se bo druga knjiga navezovala na drugo izdajo. Druga izdaja Kosovela se od prve razmeroma precej razlikuje. Izpuščeno je nekaj pesmi in dodano več drugih. V celoti je teksta v drugi izdaji več le za 10 strani, pač pa so opombe narasle od 37 strani v prvi izdaji na 90 strani v drugi izdaji. Ker pomeni izdaja iz leta 1964 nadaljnjo stopnjo v uredništvu raziskovanju Kosovela, ne kaže stalnim naročnikom oziroma kupcem zbirke nič drugega, kot da si nabavijo še drugo izdajo. K podobnemu pa sili tudi že prej omenjeni primer Jurčiča!

Zbrano delo Prežihovega Voranca (urednika Druškovič in Koruza) je zastalo pri prvi knjigi, čeprav je program obetal dokaj hitro izhajanje. Izdaja Levstika, ki je zelo podrobna, je prišla do devete knjige (urednik Slodnjak). Nadaljevanje in konec bi bila prav zaželeno, saj imamo eno torzo izdajo Levstika še izpred vojne. Pri Linhartu (urednik Gspan), izšla je ena knjiga; čakamo še na prevod njegove nemško pisane zgodovine. Da je to prava kulturna dolžnost našega založništva, opozarja tudi zgodovinar prof. dr. Bogo Grafenauer v knjigi *Struktura in tehnika zgodovinske vede* (Ljubljana 1960, str. 221). Mencinger je dosegel 3 knjige in bo urednik J. Logar s četrto knjigo delo najbrž kmalu zaključil. Ustavila se je žal tudi izdaja Župančiča (urednika Pirjevec in Vidmar), in sicer pri tretji knjigi.

Nanizana dejstva hočejo opozoriti na resnično veliko škodo, ki bi nastala, če bi tako lepo zastavljena zbirka šla po sledi predvojnih izdaj klasikov, SBL itd.

Zbirki so kot monografske knjige dodane 4 knjige Prijateljstvo Slovenske kulturnopolitične zgodovine (1848—1895) v redakciji A. Ocvirka, ki je tudi glavni urednik zbirke, in D. Kermavnerja. Knjige so res primerno dopolnile za književnost mladoslovencev, čeprav seveda posameznih monografij o avtorjih ne morejo nadomestiti in so tako le izhod za silo.

Med še neizdanimi avtorji že na prvi pogled pogrešimo Prešerna (medtem že najavlja reprezentativno izdajo Prešerna ZO v Mariboru), Jenka in Cankarja. V poštrev za izdajo pridejo še drugi avtorji, vendar je trenutno pomembneje dopolniti nedokončane avtorje kot pričeti z izdajo novih.

Če povzamemo: nadvse pomembna knjižna zbirka Zbrana dela slovenskih pesnikov in pisateljev je s svojimi 72 knjigami že zdaj nedvomno dosegla pomembno poslanstvo, nujno pa je, da ga tudi nadaljuje. Vsaka koristna pobuda za razvijanje in dopolnjevanje zbirke bo prispevala k oddaljitvi od poti k torzu.

Andrijan Lah

MADŽARSKI LITERARNI PUBLICIST O SLOVENSKI KNJIŽEVNOSTI

Knjižna izdaja literarne zgodovine takega ljudstva v tujem jeziku in na tujih tleh pomeni v končni konsekvenci važno priznanje književni ustvarjalnosti tega ljudstva. Zdi se mi, da smemo videti tako priznanje tudi v Zgodovini književnosti jugoslovanskih narodov (A jugoszláv népek irodalmának története. Budapest 1963), ki je pred kratkim izšla v nakladi blizu dva tisoč izvodov pri budimpeštanski založbi Gondolat in katere avtor je znani prevajalec in kulturni posredovalec Csuka Zoltan, medtem ko sta lektorsko delo opravila univerzitetni predavatelj Hadrovics László in prevajalec Vujičić D. Stojan.

Delo Csuke Zoltana, prvo te vrste v madžarščini in na Madžarskem, zasluži našo pozornost iz dveh razlogov. Prvič zaradi načina, kako obravnava literarno ustvarjalnost jugoslovanskih narodov, in drugič, zaradi obsega in komentiranja slovenske književne tvornosti.

Jugoslovanske književnosti so tako po obsegu kakor po nacionalnih samosvojestih v okviru posameznih obdobj do sodobnega ustvarjalnega mozaika precej trda naloga že za domačega literarnega zgodovinarja. Zato bi utegnil kdo izražati resne pomisleke in zagovarjati mogoče tudi drugačen koncept za obravnavo, kot pa si ga je izbral Csuka. Kljub novinarsko-registratorskem prijemu v nekaterih poglavjih tega obsežnega dela pa bi vendarle moral priznati, da pojasnjuje Csuka naše nacionalne literature, njihove stilne pojave in kulturno-politične tokove v njih ne le simpatično, ampak tudi literarno-zgodovinsko in družbenopolitično napredno. Ko ocenjuje družbenopolitično situacijo med prvo in drugo svetovno vojno, upravičeno naglaša pomen in vlogo KP Jugoslavije v kulturno-političnih vprašanjih. V poglavju »Književnost ljudske republike Jugoslavije« pa strnjeno opisuje tudi jugoslovansko osvobodilno vojno, ustrezno literarno aktivno spremljavo in rojstvo nove Jugoslavije.

Ravno tukaj pa se ponekod ni povsem izognil tipičnim kominformovskim prizvokom. Ti so ga pripeljali tudi do enostranske in nesprejemljive ugotovitve, da se je Jugoslavija leta 1948 »v dokajšnji meri zaradi napak, ki izvirajo iz Stalinovega osebnega kulta, odtrgala od socialističnega tabora« (str. 461). Močno problematična in literarno-zgodovinsko nevzdržna je ob tem tudi misel, da je »del pisateljev zavrzel ne samo shematični način prikazovanja, ampak hkrati z njim tudi socialistično idejnost« (str. 461).

V trinajstih temeljnih razdelkih knjige Csuka, razen srbske, hrvaške, slovenske in makedonske književnosti nikjer ne omenja trajnejših del književnosti drugih narodnostnih skupin v Jugoslaviji (posredno omenja le nekatera dela Ervina Šinka). Dokaj izčrpno obravnava področje srbske in hrvaške književnosti, posebno skrbno sta napisani poglavji o Ivu Andriću in Miroslavu Krležu. Izvirne in koristne so tudi Csukove obrobne komparacije s posameznimi madžarskimi književnimi ustvarjalci in opozorila o medsebojnih literarnih vplivih.

Tudi diapozon slovenskih književnikov — od neznanega avtorja Brižinskih spomenikov do Kajetana Koviča in Andreja Hienga — je zastavljen dovolj široko. Literarnozgodovinska opredelitev in ocena naših književnikov je v glavnem objektivna. Posebej kaže navesti mnenje, da je slovenski pesnik Prešeren »morda avtor enega najlepših Sonetnih vencev v svetovni književnosti«. Objektivno in z dokajšnjim umevanjem je predstavil Csuka madžarskim bralcem med drugim tudi lik in pesniško delo Otona Župančiča.

Mimo nekaterih nebitvenih in odvečnih biografskih drobcev pa slovenskim pisateljem in pesnikom vendarle ni odmeril vselej ustreznega literarnozgodovinskega obsega. To velja zlasti za pesnika Gregorčiča in Karla Destovnika-Kajuha. Ko obravnava jugoslovansko literarno zgodovino in kritiko v času med obema vojnoma, zelo subjektivno in površno »odkrije«, da so to zvrst dejavnosti zastopali v Sloveniji samo Anton Slodnjak, Josip Vidmar in Boris Zihlerl. Dvomljivo ocenjuje tudi Slodnjaka in Vidmarja (slednjega apostrofira kot literarnega zgodovinarja, ki zavrača pomen idejnosti v delih velikih književnikov). Kljub pozitivni oceni Prežihovega Voranca in Miška Kranjca je pozabil na nekatera njuna pomembna dela (Solzice, Os življenja). Čudno zveni tudi trditev, da je Kranjčevo miselno izhodišče neke vrste resigniranost, ki se izraža v modrovanju »tako je življenje... in življenje teče dalje«, pa tudi trditev, da je Kranjec napisal več dram.

V razdelkih in poglavjih o slovenski književnosti je pri navajanju del dokaj srbizmov (putovanje, slovenskoga itd.), opaziti pa je tudi več imenskih popačenk, kot npr. Vesel Kosevski, Šimon Jenko, Papelj za Japelj in druge.

Ob vseh napakah lahko zaključimo, da Csuka razmeroma najmanj pozna slovensko književnost. V okviru jugoslovanskih književnosti pa je vendarle dokaj obširno posredoval madžarskim bralcem mozaične podobe slovenske književnosti. To je toliko pomembnejše, ker je ta pred več kot poldrugim desetletjem v osebi Avgusta Pavla izgubila svojega doslej najdoslednejšega in najkvalitetnejšega tolmača in posredovalca v madžarskem jeziku.

Kvalitetni foto-portreti in priloge bibliografij o prevodih jugoslovanskih književnih del v madžarščino, ki sta jih sestavila Kozocsa Sándor in Radó Gjörgy, povečujejo tudi v naših časnikih.

Če dodamo k orisu slovenske književnosti izpod peresa Csuke Zoltana še 35 prevedenih pesmi slovenskih avtorjev v Antologiji jugoslovanskih pesnikov, ki je nedavno prav tako izšla v Budimpešti, smo lahko z lanskeoletnim posredništvom slovenske književnosti v sosednji Madžarski kar zadovoljni.

Franc Šebjanič

BRODAR — LADJAR

V oddaji o morju in pomorščakih večkrat slišimo novice o »našem domačem brodarju« — Splošni plovbi. V zvezi s tem so drugi izrazi kakor brodarstvo, broderska družba, brodersko podjetje, broderska pogodba in podobni, ki jih od časa do časa beremo tudi v naših časnikih.

Kaj pravzaprav pomeni beseda brodar v zgoraj navedenih zvezah? Pomeni fizično ali pravno osebo, ki ni lastnik ladje, marveč se kot posestnik ladje obrtoma peča s trgovsko uporabo morskih ladij (na primer s prevozom potnikov ali tovara, z ladijsko vleko ali drugače). S to definicijo morda pravnik ne bo povsem zadovoljen, laiku bo pa razumljiva. Ali je torej logično, če imenujemo takega podjetnika, ki so ladje substrat njegove trgovske dejavnosti — brodarja? Gotovo ne.

Brodnik ali brodar nam pomeni namreč osebo, ki prevaža ljudi ali stvari z brodom čez reke ali ozke vodne poti sploh. V slovenščini imamo za takega podjetnika izraz *ladjár*, ki je logičen, lahko razumljiv in že vrsto let udomačen v pravu in zakonodaji. — Poglejmo še, kaj pravi Pleteršnik. Njemu pomeni ladjar toliko kot Schiffer, ladjarji, Schiffsleute, torej mornar, posadka. — V tem pomenu pa je beseda ladjar že dolgo iz rabe in jo torej lahko brez strahu pred zamenjavo rabimo v pomenu, ki smo ga zgoraj razložili. Zato nikakor ni jasno, čemu bi potrebovali hrvaški izraz brodar. Govorimo in pišemo torej: ladjárska pogodba, ladjársko podjetje, ladjárska družba itd.!

Pojem ladjarja je za nas zelo pomemben, saj so v socialističnem gospodarskem sistemu vsa plovna podjetja ladjarji, ker niso lastniki, marveč le posestniki ladij in nosilci trgovsko — plovne dejavnosti.

Vladimir Naglič

SLOVENSKO JEZIKOSLOVJE IN LITERARNA ZGODOVINA V LETU 1963

I. Jezik in književnost splošno, bibliografija

- Boršnik Marja*: Prispevek k zgodovini organizacije slovenističnega inštituta — Jezik in slovstvo 1963/4, 26—31.
- Couto Ribeiro*: O prevajanju poezije. — Naši razgledi 1963, 362.
- (Glazer Alenka) A. G.*: Srečanje slavistov s književniki. — Nova obzorja 1963, 365—369. V Mariboru.
- Graenauer Niko*: Kritika in njen predmet. — Problemi 1962/3, 420—422.
- O vsebini in smislu kritike. — Naši razgledi 1963, 360.
- Ivič Milka*: Pravci u lingvistici. Ljubljana 1963, 186 + (VI).
- Kastelic Jože*: Salzburški slovanski kongres. — Naši razgledi 1963, 315.
- Kralj Vladimir*: Esej o dramatičnem. — Sodobnost 1963, 289—296; Informacije in raziskave 1963, 3—18.
- Kramberger Marijan*: Umetnost in njena zgodovina. — Perspektive 1962/3, 1009—1017.
- Kreft Bratko*: Zapisek o IV. slavističnem kongresu. Ohrid od 24. 5. do 28. 5. 1963. — Naši razgledi 1963, 232—233.
- Logar Janez*: Bibliografija slovenske literarne zgodovine za leto 1961 in 1962. — Jezik in slovstvo 1962/3, 255—264.
- Bibliografija slovenskega jezikoslovja za leto 1961 in 1962. — Jezik in slovstvo 1962/3, 191—192, 222—224, 253—254.

- Logar Janez, Štefka Bulovec in Ančka Posavec*: Slovenska bibliografija. Članki in leposlovje v časopisju in zbornikih. 1945 — 1950. Ljubljana 1963, 562 + (II).
- Slovenska bibliografija. Časopisje in knjige. Članki in leposlovje v časopisju in zbornikih. XII/1958. Ljubljana 1963, 356.
- Slovenska bibliografija. Časopisje in knjige. Članki in leposlovni prispevki v časopisju in zbornikih. XIII/1959. Ljubljana 1963, 352.
- Makarovič Jan*: Umetnost kot občevanje. — *Perspektive* 1963/4, 208—220.
- Martinet André*: Slovníčarji ubijajo jezik. — *Naši razgledi* 1963, 242—243.
- Novak France*: Richard C. Lewanski, A Bibliography of Slavic Dictionaries. Volume II. New York 1962. — *Slavistična revija* 1963, 229—236.
- Paternu Boris*: Nekoliko problema naše kritike. Prev. M. M. Grujić. — *Stvaranje* 1963, 416—418.
- O literaturi in literarni kritiki. — *Problemi* 1962/3, 582—584.
- Pogačnik Jože*: O Hauserju in ob Hauserju. — *Naši razgledi* 1963, 261.
- O knjigi Arnolda Hauserja *Socialna zgodovina umetnosti in literature*, 1961-62.
- Rebula Alojz*: Intelektualno poštenje. Prev. M. M. Grujić. — *Stvaranje* 1963, 418—419.
- Rode Matej*: Pogled v bolgarsko slavistiko. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 188—190.
- Stelè France*: Spomini na Kongres PEN klubov. — *Naši razgledi* 1963, 357.
- Leta 1933 v Dubrovniku.
- Vidmar Josip*: Za i protiv. Eseji. Prev. Roksanda Njeguš. Beograd 1963, 230 + (II). (Cir.) Vsebina: Uloga inteligencija. Povodom kulturnog praznika. O dva kriterijuma. Zapisi o realizmu. Realizam i fantastika. Još o realizmu i fantastici. O čistoj umetnosti. O nadahnuću. Lenin i Tolstoj. Nesporazum oko idejnosti. Estetski nesporazum. U začaranom krugu. Post festum. Kritika na raspuću. O smislu naše literature.
- Vodnik France*: Včeraj in danes. Razgovor med poljskimi in jugoslovanskimi književniki. — *Naši razgledi* 1963, 482—483.
- O jugoslovanski in poljski sodobni književnosti.
- Zadravec France*: Estetska ili idejna kritika. Prev. M. M. Grujić. — *Stvaranje* 1963, 420—421.
- Žumer Lojze*: Večjezična gozdarsko-lesna terminologija. — *Gozdarski vestnik* 1963, 308—310.
- O dosedanjem delu.

II. Slovanski jeziki

- Bezljaj France*: V spomin Maxu Vasmerju. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 149—150.
- Hraste Mate*: Problemi suvremenoga srpskohrvatskoga književnog jezika. — Seminar on social and cultural problems 1963, 327—333.
- Na str. 111—118 ista razprava v angleščini.
- Kalenič Vatroslav*: Srbohrvatske jezikovne revije v letu 1962. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 184—185.
- O časopisih *Jezik* (1961/2), *Naš jezik* (1962), *Filologija* (1962) in *Umjenost riječi* (1962).
- Stilografski značaj aorista in imperfekta v srbohrvaškem jeziku. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 114—118.
- Nahtigal Rajko*: Slavjanske jeziki. Prevod so slovenskogo N. M. Elkinov. Moskva 1963, 342 + (I) + priloga. (Cir.)
- Orožen Martina*: O metodi besedotvornih raziskovanj v poljski lingvistiki. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 125—128.
- O knjigi: M. Brodowska-Honowska, *Stowotwórstwo przymiotnika w języku staro-cerkiewno-słowiańskim*, 1960.
- Ristovski Blaže*: Novosti v makedonski leksikografiji. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 155—157.
- O knjigi: B. Grujić, D. Kitanovski, B. Blagojevski in K. Tošev, *Mal francousko-makedonski rečnik*.

III. Slovenski jezik

1. Besedotvorje, etimologija, leksika

- Bezljaj France*: Etimološki slovar slovenskega jezika. Poskusni zvezek. Ljubljana 1963, 28. Ref.: France Bezljaj, *Slavistična revija* 1963, 209—210. — France Novak, *Naši razgledi* 1963, 227.
- Kritične pripombe k avstrijskemu delu o koroških krajevnih imenih. Kritische Bemerkungen zum Ortsnamenbuch von Kärnten. — *Razprave in gradivo* 1963, 67—94.
- O knjigi: Eberhart Kranzmayer, *Ortsnamenbuch von Kärnten*. I. Klagenfurt 1956-58.
- Brinar Miran*: Marginalije ob gradivu za gozdarski strokovni slovar — *Gozdarski vestnik* 1963, 285—296.
- Bunc Stanko*: O nastanku, razvoju in pomenu priimkov. — *Jezik in slovstvo* 1962/3, 174—177.
- Slovar tujk. Maribor 1963, 472.

- Gantar Kajetan:** O rabi in zlorabi besede »klasičen«. — Sodobnost 1963, 377—380.
- Gradišnik Janez:** Slikovni besednjak angleški in slovenski. Picture vocabulary english and slovene. Beograd-Ljubljana (1963), XIV + 509 s sl. + 8 prilog.
- Slikovni besednjak italijanski in slovenski. Vocabulario illustrato italiano e sloveno. Beograd — Ljubljana (1963), XIV + 509 s sl. + 8 prilog.
- Slikovni besednjak nemški in slovenski. Bildwörterbuch deutsch und slowenisch. Beograd — Ljubljana (1963), XIV + 510 s sl. + 8 prilog.
- Gradišnik Janez in Branišlav Grujić:** Slikovni besednjak srbohrvaški in slovenski. Rečnik u slikama srpskohrvatski i slovenački. Beograd — Ljubljana (1963), XIV + 543 s sl. + 8 prilog.
- Ref.: Janko Golias, Naši razgledi 1963, 38.
- Grafenauer Bogo:** Cotsetlas — Kosezi? — Sodobnost 1963, 1147—1150.
- Hajnshek Milena:** France Bezljaj, Slovenska vodna imena. — Jezik in slovstvo 1962/3, 153—155.
- Košir Alija:** Terminološki slovarji. — Jezik in slovstvo 1962/3, 157—160, 190—191.
- O delu pravne, tehnične, medicinske in naravoslovne sekcije terminološke komisije pri SAZU.
- Kotnik Janko:** Slowenisch. Teil I: Slowenisch-Deutsch. Teil II: Deutsch-Slowenisch. Berlin — München 1963, 397.
- Mlakar France:** Slovenski elektrotehniški slovar. Skupina 16: Zaščitni releji. Priredila terminološka komisija Elektrotehniške zveze Slovenije s soglasjem tehniške sekcije terminološke komisije SAZU. Uredil — Ljubljana 1963, 71 + (III).
- Ref.: France Mlakar, Elektrotehniški vestnik 1962/3, 181-182. — Janez Gradišnik, Naši razgledi 1963, 78-79.
- Strokovno izrazje s področja regulacijske tehnike in avtomatike. — Avtomatika 1963, 80, 156—157, 213, 285—286, 387.
- Naglič Vladimir:** Kako je nastajala »Pomorska slovenščina« in kako naj se razvija v bodoče. — Nova proizvodnja 1963, 109—111.
- Novak Vilko:** Nezanemljivost naših vodnikov. — Naši razgledi 1963, 326.
- O izvoru imena Bohinj.
- Petrič Mica:** Slovensko-esperantski slovar. Slovena-esperanto vortaro. Ljubljana 1963, (XVI) + 558 + (II).
- Petrič — Holmquist Lena:** Nordijsko-slovenske leksične paralele. Za tisk priredil France Bezljaj. — Jezik in slovstvo 1962/3, 144—148.
- Reisp Branko:** Leta 1499 omenjena krajevna imena v Kamniških Alpah. — Kronika 1963, 111—113.
- O imenih v rokopisu, ki ga hrani Deželni arhiv v Grazu.
- Stanonik Janez:** Še o kosezih. — Sodobnost 1963, 1038—1041.
- Suhadolnik Stane:** Problemi slovenske leksikografije. — Sodobnost 1963, 926—934.
- Sušnik Lovro:** »Tavčar« in »Davčar«. (Imenoslovna študija.) — Loški razgledi 1963, 146—156.
- Tehniška beseda.** — Strojniški vestnik 1963, 22—25.
- Slovensko-angleško-nemško-rusko-srbohrvaški slovarček za skupino DK 621.886.6 in 621.884.
- Tomšič France:** Priročni nemško-slovenski slovar. Deutsch-slowenisches Handwörterbuch. Maribor 1963, 382 + (II).
- Vršnik Jože:** Ledinska imena v Robanovem kotu. — Planinski vestnik 1963, 279—282, 336—338.
- Logarjeva — Logarska dolina. — Planinski vestnik 1963, 71.
- Zelko Ivan:** Ime Tótság in sedež belmurskega arhidiakonata. — Kronika 1963, 95—101.
- Železnikar Iva:** Terminološki slovar. — Urbanizem 1963, št. 1, str. 49—50; št. 2, str. 59—60; št. 3, str. 35—38; št. 4/5, str. 64—67; št. 6, str. 39—42.
- Slovensko-angleško-francosko-italijansko-nemški slovarček.
- Žigon Jože:** »Lontrg.« (Imenoslovna študija.) — Loški razgledi 1963, 143—145.

2. Zgodovina, dialekti

- Hajnshek Milena:** Pluskvamperfekt v slovenski knjigi. — Jezik in slovstvo 1962/3, 240—245.
- Logar Tine:** Osnovni momenti u istoriji slovenačkog jezika. — Seminar on social and cultural problems 1963, 345—349.
- Na str. 129-133 ista razprava v angleščini.
- Sistemi dolgih vokalnih fonemov v slovenskih narečjih. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 111—132.
- Rigler Jakob:** Južnotranjski govori. Akcent in glasoslovje govorov med Snežnikom in Slavnikom. Ljubljana 1963, 236.

- Pregled osnovnih razvojnih etap v slovenskem vokalizmu. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 25—78.
- Toporišič Jože*: Zamenjava tonemske opozicije s kvantitetno v moščanskem govoru brežiškega Posavja. — Slavistična revija 1963, 206—209.

3. Knjižni jezik, pravopis, pravorečje

- Bajec Anton*: Razvoj knjižne slovenščine po Levcu. — Jezik in slovstvo 1962/3, 97—102.
- Bažec Davorin*: Kdo — nekdo, kaj — nekaj. — Naši razgledi 1963, 464.
- Gradišnik Janez*: Jezikoslovje in gojitev jezika. — Naši razgledi 1963, 222—223.
- Lepo je slovenščini ... — Naši razgledi 1963, 146—147.
- Nekaj jezikovnih vprašanj. — Nova obzorja 1963, 50—52.
- Slovenščina, Cezar in Brut. (Po oddaji v Jezikovnih pogovorih RTV Ljubljana dne 10. maja 1963). — Nova obzorja 1963, 358—362.
- Jakopin France*: O glagolskih naglasnih dubletah. — Jezik in slovstvo 1962/3, 193—197.
- Jalen Marija*: Spoznavajmo slovenski jezik. Jezikovna vadnica za 5. razred osnovnih šol. Ljubljana 1963, 172 s sl.
- Karlin Pavel in Manca Stor*: Kleiner Sprachführer durch Slowenien. Nachschlagbüchlein für deutsche Touristen. Ljubljana 1963, 190 + (II).
- Kocbek Edvard*: Misli o jeziku. — Sodobnost 1963, 511—525.
- Korošec Tomo*: Nova jezikovna vadnica. — Jezik in slovstvo 1962/3, 185—188.
- O knjigi: Marija Jalen in Stane Mihelič, Spoznavajmo slovenski jezik, 1962.
- Legiša Lino*: Koliko se poznamo. — Naši razgledi 1963, 319—321, 339—341.
- O slovenskem pravopisu 1962, zlasti o sporu bralec-bravec.
- Mahnič Mirko*: Razmišljanje o odrskem govorjenju. — Gledališki list Drama 1963/4, 101—103.
- Medved Mira in Francka Varl*: Jezikovni pouk v srednji šoli. — Jezik in slovstvo 1963/4, 4—14.
- Pivko Vladimir*: Načela ali breznačelnost. — Naši razgledi 1963, 441—442, 460—461.
- O knjižnem jeziku.
- Pravopisni nesporazum. — Naši razgledi 1963, 179—180.
- Planina France*: Zemljepisna imena in novi Pravopis. — Naši razgledi 1963, 60.
- Podgornik Jovita*: Dvojno pojmovanje materinega jezika? — Otrok in družina 1963, 194—197.
- O jezikovni vzgoji otrok.
- Pogorelec Breda*: Teorija in praksa v slovenskem jeziku. — Naši razgledi 1963, 300.
- Vprašanje sistematične kritike stila. — Problemi 1962/3, 424—425.
- Rupel Mirko*: Naš jezik — dragocena dediščina. — Prešernov koledar 1963, 71—72.
- Skerlj Stanko*: O »pleonastičnih nikalnicah« v slovenščini. — Jezik in slovstvo 1962/3, 102—107.
- Ponatis iz Studi in onore di Ettore Lo Gato e Giovanni Maver.
- Toporišič Jože*: Fonetika, fonologija in pravorečje v SP 1962. — Jezik in slovstvo 1962/3, 138—143, 167—173, 206—211.
- Urbančič Boris*: Problem »bravca«. Ob novem Slovenskem pravopisu. — Slavistična revija 1963, 211—228.

IV. Ljudsko slovstvo

- Cesar Emil*: Primeri ljudskega ustvarjanja v letih NOB na Gorenjskem. — Kamniški zbornik 1963, 95—114.
- Radović Duža*: Pogovor. — Slovenačke narodne pripovedke, 1963, 208—215. (Cir.)
- Matičev Milko*: Löl Kotlič — Krpan iz Režije. — Sodobnost 1963, 249—256.
- Smolej Viktor*: Nekaj predlog za slovenske partizanske pesmi. — Slavistična revija 1963, 199—206.

V. Slovanske književnosti

- Andrič Ivo*: Ob prebiranju Njegoševih pisem. Prev. Rado Bordon. — Naši razgledi 1963, 462—463.
- Begić Midhat*: Neke crte srpske i hrvatske književnosti XX vijeka. — Seminar on social and cultural problems 1963, 233—252.
- Na str. 13-35 ista razprava v angleščini.
- Berkopce Oton*: Njegošev »Gorski vijenac« u češkoj književnosti. Prev. Lj. K. — Stvaranje 1963, št. 9/10, str. 21—29. (Cir.)
- Borko Božidar*: Fragmenti o Miroslavu Krležu. — Nova obzorja 1963, 389—393.

- Brnčič Vera*: Spremna beseda. — A. S. Puškin, Pesmi, 1963, 116—123.
- Kraker Lojze*: Sodobna poljska poezija. — Naši razgledi 1963, 139.
- Kreft Branko*: Dostojevski in utopični socializem. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 1—24.
- Miroslav Krleža. — Pozorište 1963, št. 3, str. 1—6.
- Miroslav Krleža. (Skica za neoficialni portret pred oficialno sedemdesetletnico.) — Gledališki list Drama 1962/3, 132—144.
- Spremna beseda. — L. P. Grossman, Rullettenburg. Roman iz življenja Dostojevskega. 1963, 357—372.
- Trije romani F. M. Dostojevskega. — F. M. Dostojevski, Stepančikovo in njegovi prebivavci, 1963, 615—661.
- Madjarevič Vlado*: Solza v smehu Slavka Kolarja. — Naši razgledi 1963, 379.
- Matuszewski Ryszard*: Uvod. — Poljska lirika dvajsetega stoletja, 1963, 5—18.
- Minatti Ivan*: Sodobna makedonska poezija. — Naši razgledi 1963, 179.
- Moder Janko*: Konstantin Aleksandrovič Fedin. — K. A. Fedin, Prve radosti, 1963, 381—391.
- Moravec Dušan*: Krleža in slovensko gledališče. — Naši razgledi 1963, 158—159.
- Miroslav Krleža i slovenačko pozorišče. — Pozorište 1963, št. 3, str. 33—37.
- Pavček Tone*: Poezija zmeraj zmaguje, a včasih za pesnike prepozno. — Naši razgledi 1963, 54—55, 76—77.
- O novejši ruski poeziji.
- Zapis k prevodom iz sodobne ruske poezije. — Sodobnost 1963, 938—940.
- Potokar Tone*: O piscu in delu. — M. Crnjanski, Selitve, 1963, 253—257.
- Zapisek o pripovedništvu Vladana Desnice. — V. Desnica, Pomlad v Badrovcu, 1963, 419—427.
- Puljizevič Jozo*: Miroslav Krleža. — Naši razgledi 1963, 158—159.
- Ristovski Blaže*: Človek, pesnik in borec. (Ob dvajseti obletnici tragične smrti makedonskega pesnika in borca Koče Racinu.) — Problemi 1962/3, 1061—1063.
- Simončič Metka*: O jugoslovanski mladinski književnosti. — Naši razgledi 1963, 142.
- Spasov Aleksandar*: O povojni makedonski poeziji. — Sodobna makedonska poezija, 1963, 5—11.
- Stojović Milorad*: Sodobna črnogorska književnost. (Prev. Hermina Jug.) — Problemi 1962/3, 675—681.
- Šicel Miroslav*: Nekateri problemi sodobne hrvatske književnosti. — Problemi 1962/3, 449—454.
- Štampar Emil*: Radnik u djelima hrvatskih realista. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 133—152.
- Ranko Marinković novelist in dramatik. — Jezik in slovstvo 1962/3, 225—234.
- Štefan Rozka*: Od Reja do Mrožka. (Kratek pregled poljske dramatike.) — Gledališki list Drama 1963/4, 154—171.
- Zofia Nałkowska in njeno delo. — Z. Nałkowska, Medaljoni, 1963, 91—98.
- Urbani Umberto*: Petar II. Petrović Njegoš. Ob stopetdesetletnici njegovega rojstva. Trst 1963, 48.
- Vegri Saša*: Nekaj besed o pesnici. — Sodobnost 1963, 863—864.
- O Floriki Stefan.
- Vidmar Josip*: Aleksandar S. Gribojedov (1795—1829). Prev. Muris Idrizović. — Stvaranje 1963, 298—305.
- Gorki i neki problemi realizma. Prev. Muris Idrizović. — Izraz 1963, knj. XIII, 113—124.
- Leonid N. Andrejev. — L. N. Andrejev, Povest o sedmih oblečenih, 1963, 265—278.
- Leonid N. Andrejev. Prev. Muris Idrizović. — Izraz 1963, knj. XIII, 160—167.
- Literarni eseji. Prev. Muris Idrizović. Sarajevo 1963, 272.
- Vsebina: Šest improvizacija o Shakespearu. Poznavalac svijeta. Dva komediografa. Jubilarne meditacije. Johann Wolfgang Goethe. Veliko djelo. Razgovori z Goethejem. Aleksandar S. Gribojedov. Visarion G. Bjelinski. Hans Christian Andersen. Fjodor I. Tjutčev. Bilješke o Karamazovima. Bilješka o Lavu N. Tolstoju. Maksim Gorki. Smrt Maksima Gorkog. O socialističkom realizmu. Oscar Wilde. Leonid N. Andrejev.
- Maksim Gorki. Prev. Muris Idrizović. — Odjek 1963, št. 2, str. 8—9.
- Vidmar o Krleži. Ob sedemdesetletnici. — Naši razgledi 1963, 259.
- Visarion G. Bjelinski. — Republika 1963, 157—161.
- Vodnik France*: Rozka Štefan, Poljska književnost. — Sodobnost 1963, 169—175.
- Vurnik France*: Mihail Aleksandrovič Solohov. Ljubljana 1963, 24. (Cikl.)
- Zlobec Ciril*: Beležka o pesniku. — O. Davičo, Pesmi, 1963, 103—106.
- »Galleria« et littérature yougoslave. — Le livre slovène 1963, 26.

VI. Slovenska književnost

1. Splošno

- Borko Božidar:** La poésie slovène en Autriche. — Le livre slovène 1963, 59—60.
- Boršnik Marja:** Stilni premiki v slovenski književnosti med klasičnim in modernim realizmom. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 79—110.
- Dobrovoljc France:** Slovenska beseda v tuji obleki. — Slovenski izseljenski koledar 1963, 129—135.
- O prevodih slovenskega leposlovja v tuje jezike.
- Gspan Alfonz:** Iz časov naše moderne. Po Župančičevih pismih Ivanu Prijatelju. — Sodobnost 1963, 779—798, 897—903.
- Jesenovec France:** Celjske slovenske novine — ob 115-letnici njihovega izhajanja. — Celjski zbornik 1963, 249—276.
- Klabus Vital:** Slovenska književnost 1961. — Perspektive 1962/3, 336—345.
- Kmecl Matjaž:** Slovenska književnost danes. — Naši razgledi 1963, 481.
- Kos Janko:** Sodobna slovenska lirika. — Perspektive 1962/3, 998—1009, 1175—1193; 1963/4, 52—72, 326—336.
- Uvod v zgodovino slovenske literature. — Perspektive 1962/3, 323—335, 480—494.
- Kralj Vladimir:** Pogledi na dramo. Ljubljana 1963, 413 + (I).
- Iz vsebine: Lirska drama Cehova: A. P. Cehov, Češnjev vrt. Naša družbenokritična dramatika: I. Cankar, Pohujšanje v dolini šentflorjanski, Za narodov blagor. Matej Bor, Zvezde so večne. Mirko Zupančič, Hiša na robu mesta. Ferdo Kozak, Punčka. Miroslav Krleža, Vučjak, Aretej. Zgodovinska dramatika in Krefтови Celjski grofje. Kmečka dramatika: Kmečka drama. Dve kmečki drami iz Prlekije. Ivan Potrč, Krefli. Gledališka avantgarda pri nas: Jože Javoršek, Veselje do življenja. Dominik Smole, Antigona. Primož Kozak, Afera. Pogledi v teorijo drame; Estetski pogovori s samim seboj. Esej o dramatičnem.
- (Kumbatovič Filip) Filip Kalan:** Vodišni težnji v zgodovini slovenskega gledališča. Naši razgledi 1963, 160.
- La poésie lyrique slovène.** — Le livre slovène 1963, 5—10.
- Literarni koledarček.** (Ljubljana 1963), 16 s sl.
- Vsebine: Mirko Rupel, Protestantizem. Alfonz Gspan, Razsvetljenje. Anton Slodnjak, Prešernov krog. Anton Slodnjak, Realizem. Anton Slodnjak, Realizem in naturalizem. Marja Boršnik, Slovenska Moderna. France Zdravec, Slovenska književnost med dvema vojnama. Viktor Smolej, Naše slovstvo v NOB.
- Mejaj Mitja:** Vprašanje. — Naši razgledi 1963, 99.
- O sodobni liriki.
- Moravec Dušan:** Vezi med slovensko in češko dramo. Ljubljana 1963, 354 + (I) s sl.
- Ref.: Božidar Borko, Naši razgledi 1963, 361. — Jože Gregorič, Nova pot 1963, 455-457.
- Paternu Boris:** Nastanek teorije realizma v slovenski književnosti. (Referat za mednarodni slavistični kongres v Sofiji 1963.) — Slavistična revija 1963, 153—180.
- Pirjevec Dušan:** Glavne karakteristike razvika slovenačke literature. — Seminar on social and cultural problems, 1963, 379—387.
- Na str. 165-173 ista razprava v angleščini.
- Pogačnik Jože:** Čas v besedi. Maribor 1963, 184 + (III).
- Vsebine: Zgradba in slog Metodijevega Zitja. Miselna in slogovna dinamika v starejši slovenski književnosti. O začetkih slovenske razsvetljenske misli. Predromantični elementi v pesmih Valentina Vodnika. Velikična pozabljenega pesnika (Stefan Modrinjak). Prešernovi pesniški prvenci. Pesniški svet Matije Valjavca. Idejna struktura Jenkove poezije. Literarnonazorska trenja v književnosti XIX. stoletja.
- Misaona i stilna dinamika slovenačke književnosti kao radni program. Prev. Josip Bratulić. — Izraz 1963, knj. XIII, 506—511.
- Misaona i stilna dinamika u slovenskoj književnosti do romantizma. Prev. Josip Bratulić. — Revija 1963, 3—35.
- Razgledi** v književnosti 1918—1941. Eseji in kritike. Uredil France Zdravec. Ljubljana 1963, 263 + (III).
- Vsebine: Eseji: Fran Albreht, Bojevnik Ivan Cankar. Oton Zupančič, Beseda o Prešernu. Srečko Kosovel, O umetnosti. Srečko Kosovel, Umetnost in proletarec. Bogo Teply, Sloveaska socialna književnost. France Vodnik, Obrazi novega rodu. Josip Vidmar, Pisma van Gogha. Josip Vidmar, Jubilejne meditacije. Josip Vidmar, Osrednje besede. Bratko Krefl, Književnost o vasi in kmetu. Ferdo Kozak, Dubrovniški sen. Anton Ocvirk, Razgovor z Jušem Kozakom. Ivo Brnčić, Fragment o umetnosti. Ivo Brnčić, Umetnost, progres in progresivnost. Vladimir Pavšič, O dekadentnosti v literaturi. Vladimir Martelanc, O Cankarjevem svetovnem nazoru. Josip Vidmar, Novi človek. Ivo Brnčić, Misli o liriku. Anton Ocvirk, Pisatelj in družba. Boris Ziherl, O realizmu v literaturi. — Kritike. Josip Vidmar, Slavko Grum: Dogodek v mestu Gogi. Josip Vidmar, Alojz Gradnik: Svetle samote. Josip Vidmar, Miško Kranjec: Sreča na vasi. Josip Vidmar, Prežihov Voranc: Samorastniki. Ivo Brnčić, Razgledi v liriki. Ivo Brnčić, Mile Klopčič: Preproste pesmi. Ivo Brnčić, Prežihov Voranc: Požganica. France Koblar, Miško Kranjec: Pesem ceste. Božidar Borko, Tri

novele Miška Kranjca. Vladimir Pavšič, Nova Grudnova lirika. Vladimir Kralj, Dve kmečki drami iz Prlekije. Boris Ziherl, Ob Voduškovi zbirki Odčarani svet. — France Zadavec, Umetnost za človeka. Nekaj podatkov o avtorjih.

Reisp Branko: Dopolnilo k izdajam slovenskih brambovskih pesmi. — Knjižnica 1963, 56—61.

Rupel Mirko: Druck südslawischer Bücher des XVI. Jahrhunderts in Deutschland. — Frankfurter Buchmesse 1963.

Slodnjak Anton: Zgodovina slovenskega slovstva. IV. Nova struja (1895—1900) in nadaljnje oblike realizma in naturalizma. Ljubljana 1963, 310 + (II) s sl.

Smolej Viktor: Nekaj novih knjig o slovstvu NOB. Jezik in slovstvo 1962/3, 119—122, 150—151, 180—183, 212—217, 252—253.

O dosedanjih antologijah, Škerlovi bibliografiji o NOB in replika na odgovor Vere Jager.

Šircelj Martina: Les voices de la littérature slovène pour la jeunesse. — Le livre slovène 1963, 49—51.

— Ob novih mladinskih knjigah. — Sodobnost 1963, 1041—1046.

Splošno o mladinskem slovstvu in pregled sodobne slovenske mladinske književnosti.

Toporišič Eva: Slovenska začetnica od 1869. do 1918. leta. (Ob razstavi v Slovenskem šolskem muzeju leta 1962.) — Sodobna pedagogika 1963, 252—257.

Varl Francka: Naši književniki in njihova dela. Priročnik za pouk slovenščine v osnovnih in vajenskih šolah. Maribor 1963, 146 + (II).

Vidmar Josip: Polemike. Ljubljana 1963, 366 + (I).

Vsebina: I. Slovstvo in kritike. Polemike o kritiki. Pravda o Veroniki Deseniški I, II. Umetnost in nazor. Božja misel in razodetje. Poglavje o morali. K prejšnjemu poglavju. Nazor in umetnost. Crni in beli kruh. Sodobna revija. O narodnosti. Drugi predlog. Zupančič in slovenstvo. Veliko vprašanje. Kultura in svoboda. Jedinstvo sa Slovencima. Stvaranje jezičnega jedinstva. Inteligenca v farsu. Ljubljanski zvon. Ocvirk pod zvonom. Katoliška mladina. Dom in svet v letu 1937. Ideja in kriterij. Mestne knjižne nagrade. — II. Ob kulturnem prazniku. Kriza v literaturi in Miško Kranjec. Zapiski o realizmu. Realizem in fantastika. O čisti umetnosti. O navdihu. Se realizem in fantastika. O dveh kriterijih. Okrog lepote. Vsakršni problemi. Lenin in Tolstoj. Nazorski nesporazumi. Estetski nesporazumi. Epilog. V začaranem krogu. Postscriptum. Vloga razumnika. Kritika na razpotju. O smislu naše literature.

Zgodovina slovenskega slovstva. Od začetkov do 1848. Uredil Lino Legiša. Ljubljana 1963, 238 + (II) str. s sl. + 4 priloge.

Vsebina: Boris Merhar, Ljudska pesem. Milko Matičetov, Pregovori in uganke. Milko Matičetov, Ljudska proza. France Tomšič, Pismenstvo. Mirko Rupel, Reformacija. Mirko Rupel, Protireformacija in barok. Alfonz Gspan, Razsvetljenstvo. Lino Legiša, Romantika.

2. Članki o posameznih piscih in njihovem delu

ALBREHT FRAN

Mihelič Mira: Fran Albreht. Beseda ob grobu. — Naši razgledi 1963, 74.

(Moravec Dušan) dm: Gledališki portret Frana Albrehta. — Gledališki list Drama 1962/3, 194—195.

Štih Bojan: Franu Albrehtu v opombo. — Sodobnost 1963, 193—194.

Veistovšek Zvone: Manom Frana Albrehta. — Kamniški zbornik 1963, 3—6.

AŠKERC ANTON

Slodnjak Anton: Anton Aškerc. — A. Aškerc, Izbrane pesmi, 1963, 122—125.

BARTOL VLADIMIR

Budal Andrej: Dr. Vladimir Bartol šestdesetletnik. — Jadranski koledar 1963, 90—92; Naši razgledi 1963, 123.

BOR MATEJ glej Pavšič Vladimir

BORKO BOŽIDAR

Predan Vasja: Deux nouveautés littéraires slovènes. — Le livre slovène 1963, 19—20. O Božidarju Borku in Lojzetu Krakarju.

BORŠNIK MARJA

Barbarič Štefan: Nazori in metode. Ob Študijah in fragmentih Marje Boršnikove. — Sodobnost 1963, 819—827.

CANKAR IVAN

Barac Antun: Ivan Cankar. — I. Cankar, Otadžbino, ti si kao zdravljje, 1963, 7—12. (Cir.)

Merhar Boris: Sprema beseda in opombe. — I. Cankar, Na klancu, 1963, 133—145.

Pirjevec Dušan: Ivan Cankar in simbolizem. — Sodobnost 1963, 577—594, 707—737.

CIRIL IN METOD, sv.

Grivec Franc: Slovanska blagovestnika sv. Ciril in Metod. 863—1963. Celje 1963, 242 + (IV) s sl. + 9 prilog.

ČAMPA IVAN

Tušek Andrej: Ivan Čampa. — Sodobnost 1963, 665—667.

ČUFAR TONE

Zagorski Cvetko: Odlomki iz »Pogovorov z onstranskimi«. — Borec 1963, 321—331.

DESTOVNIK KAREL KAJUH

Hace Matevž: Drobci iz spominov na Kajuha. — Borec 1963, 124—127.

Mejak Mitja: Beseda o Kajuhu. — K. Destovnik Kajuh, Pesmi, 1963, I—IV.

Strle Franci: Kako je padel Kajuh. — Borec 1963, 498—507.

DETELA FRAN

Detela Fran: Zbrano delo. Druga knjiga. Uredil in opombe napisal Jakob Šolar. Celje 1963, 552 + (III).

Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1963, 334-335.

FINŽGAR FRANC SALEŠKI

Bevk France: Franc S. Finžgar. — Prešernov koledar 1963, 35—36.

Dolenc Jože: Franc S. Finžgar. — Koledar Mohorjeve družbe 1963, 29-36.

Finžgar Franc Saleški: Izbrana dela. Druga knjiga. (Nov natis.) Uredil in opombe napisal France Koblar. Celje 1963, 420 + (III).

Kacin Anton: Spremna beseda. — F. S. Finžgar, Prerokovana, 1963, 77—79.

GLAZER JANKO

Janko Glazer 70-letnik. — Naši razgledi 1963, 139.

GOLAR CVETKO

Cvetko Golar. Iz spominov in srečanj. Zbral in uredil Vanek Šiftar. Murska Sobota 1963, 233 + (II) s sl.

Vsebina: Janko Krek, Cvetko Golar. Cvetko Golar, Iz moje mladosti. Manko Golar, Pogovori z očetom. Jan Baukart, Kako sem se srečaval s pesnikom poljan in goric. Miško Kranjec, Poet in škrjanec. Griša Koritnik, O Cvetku Golarju in drugih. Božidar Borko, Drobni spomini na Cvetka Golarja. Vekoslav Spindler, Prijateljstvo nad šestdeset let. Jože Zupančič, Cvetko Golar kot novinar in urednik. Danilo Gorinšek, Golarjeva srečanja z mariborskim gledališčem in moja z njim. Pavel Rasberger, Srečanja z dobrim prijateljem. Poslednji zapis Frana Albrehta. Jože Zupančič, Golarjeve pesmi in slovenski skladatelji. Vanek Šiftar, Zaključna beseda. Jože Munda, Bibliografija Cvetka Golarja.

GRADNIK ALOJZ

Borko Božidar: Eros et Thanatos. — Le livre slovène 1963, 2—4.

Brecelj Marijan: Alojz Gradnik, poeta fra due mondi. Gorica 1963, 19.

Forstnerič France: Pojoča kri. (Ob osemdesetletnici Alojza Gradnika.) — Nova obzorja 1963, 28—30.

GREGORČIČ SIMON

Pogačnik Jože: Monografija o Gregorčiču. — Naši razgledi 1963, 164.

O knjigi Franceta Koblarja.

Šifrer Jože: K monografiji o Simonu Gregorčiču. — Sodobnost 1963, 355—359.

GRIVEC FRANC

Cajncar Stanko: Besede ob grobu prelato dr. Francu Grivcu, profesorju ljubljanske Teološke fakultete. — Nova pot 1963, 395—398.

JARC MIRAN

Potokar Tone: Dvoje pisem Mirana Jarca Ivanu Goranu Kovačiču. — Jezik in slovstvo 1962/3, 219—221.

JENKO SIMON

Kralj Vladimir: France Bernik, Lirika Simona Jenka. — Sodobnost 1963, 165—169.

JURČIČ JOSIP

Gregorič Jože: Josip Jurčič in njegov »Jurij Kozjak«. — J. Jurčič, Jurij Kozjak, 1963, 3—10.

KAJUH glej Destovnik Karel Kajuh

KERSNIK JANKO

Boršnik Marja: Janko Kersnik. Drugo redigovano izdanje. Beograd 1963, 40.

Izšlo tudi v cirilici.

Paternu Boris: Kersnikove Kmetske slike. — J. Kersnik, Kmetske slike, 1963, 61—82.

Tomažević Blaž: Spremna beseda. — J. Kersnik, Ciklamen, Agitator, 1963, 170—178.

KOSMAČ CIRIL

Glušič — Krisper Helga: Ciril Kosmač. Ljubljana (1963), 22 + (II). (Cikl.)

Zadravec Franc: Umetniška proza Cirila Kosmača. — Nova obzorja 1963, 132—145, 235—253.

KOZAK JUŠ

Mejak Mitja: Spremne besede in opombe. — J. Kozak, Rodno mesto, 1963, 182—194.

— Un des romanciers slovènes. — Le livre slovène 1963, 38—40.

Šalamun Katka: Juš Kozak in Šentpeter. — Sodobnost 1963, 529—537.

Štih Bojan: Juš Kozak. — Naši razgledi 1963, 52.

KRAKAR LOJZE glej Borko Božidar

KRAMBERGER MARIJAN

Vurnik France: Pesniški portret Marijana Krambergerja. — Rodna gruda 1963, 146—147.

KRANJEC MIŠKO

Težak Stjepko: Na valovima Mure Miška Kranjca. Zagreb 1963, 51.

Zadravec Franc: Miško Kranjec (1908—1935). Murska Sobota 1963, 327 + (III) + slika.

Zadravec Franc: Miško Kranjec, Na valovih Mure. — Jezik in slovstvo 1962/3, 161—167.

Zadravec Franc: Pisatelj, njegov človek in čas. (Predavanje o Mišku Kranjcu v ljubljanskem slavističnem aktivu decembra 1962.) — Problemi 1962/3, 526—539.

KUHAR LOVRO

Boršnik Marja: Prežihovo pismeno srečanje s Šorlijem. — Jezik in slovstvo 1962/3, 122—125.

Brejc Tomo: Spomini na Prežihovega Voranca. — Prešernov koledar 1963, 43—46.

Kuhar Lovro: Kratka biografija. — Naši razgledi 1963, 75.

Pogačnik Jože: Mladi Prežihov Voranc. Ob izidu I. knjige Zbranih del. — Naši razgledi 1963, 201—202.

— Prežihov Voranc. — Prežihov Voranc, Pripovijetke, 1963, 141—151.

Velmar — *Janković Svetlana*: Prežihov Voranc. — Prežihov Voranc, Nagrada i druge pripovetke, 1963, 7—13. (Cir.)

LEVEC FRAN

Bernik France: Pesniški poskusi Frana Levca. — Jezik in slovstvo 1963/4, 14—20.

LEVSTIK FRAN

Šifrer Jože: K Paternujevi študiji o Levstikovi estetiki. — Sodobnost 1963, 562—567.

Vidmar Josip: O »Martinu Krpanu«. — F. Levstik, Martin Krpan s Vrha, 1963, 7—10. (Cir.)

Zadravec Franc: Boris Paternu, Estetske osnove Levstikove literarne kritike. — Jezik in slovstvo 1962/3, 246—248.

MAGAJNA BOGOMIR

Kanoni Janez in Dušan Moravec: Bogomir Magajna. Iz poslovilnih besed. — Naši razgledi 1963, 140.

Žnidaršič Marička: Melanholija nekega večera. — Naša žena 1963, 134—135.

O Bogomiru Magajni.

MEDVED ANTON

Beličič Vinko: Un dimenticato poeta sloveno Anton Medved. — Vita e pensiero 1963, 233—238.

MENCINGER JANEZ

Mencinger Janez: Zbrano delo. Tretja knjiga. Moja hoja na Triglav. Meniški spomini.

Dodatek. Uredil in z opombami opremil Janez Logar. Ljubljana 1963, 360 + (III).

MILČINSKI FRAN

Šlodnjak Breda: Beseda o pisatelju in knjigi. — F. Milčinski, Ptčki brez gnezda, 1963, 249—252.

MINATTI IVAN

Mejak Mitja: Ivan Minatti. — I. Minatti, Veter poje, 1963, I—IV.

MOLEK IVAN

Kristan Cvetko A.: Ivan Molek. — Slovenski izseljenski koledar 1963, 242—244.

MOŠKRIČ JOŽE

Cankar France: Beseda o pesniku. — J. Moškrič, Pesmi, (1963).

MURKO MATIJA

Novak France: Matija Murko, Izbrana dela. — Jezik in slovstvo 1962/3, 248—249.

Pogačnik Jože: Tradicija in sodobnost. Na rob izbora iz M. Murka. — Naši razgledi 1963, 341.

PAGLOVEC FRANCI MIHA

Šimenc Stanko: Jezik Franca Mihe Paglovca. — Kamniški zbornik 1962, 151—155.

Zika Ivan: Kronika Franca Mihaela Paglovca. — Kamniški zbornik 1963, 53—94.

PAVŠIČ VLADIMIR

Dokler Janez: Dimenzije Borovih Daljav. — Problemi 1962/3, 820—829.

Fischer Ferdo: Matej Bor — partizanski dramatik. — Gledališki list Mestnega gledališča Ljubljana 1963/4, 34—38.

Mejak Mitja: Spremne besede. — Matej Bor, Gazimo gazimo, 1963, I—IV.

PREGELJ IVAN

Pregelj Ivan: Izbrana dela. Druga knjiga. Uredil in opombe napisal France Koblar, Celje 1963, 397 + (II).

Ref.: Jože Gregorič, Nova pot 1963, 453-455.

Zadravec Franc: Matkova Tina. (Ob osemdesetletnici Pregljevega rojstva.) — Jezik in slovstvo 1962/3, 129—138.

PREŠEREN FRANCE

Druškovič Drago: Po poti sprememb. Ob 114. obletnici Prešernove smrti. — Naši razgledi 1963, 41—42.

Merhar Boris: Prešernovo »Neiztrohnjeno srce« v sklopu njegovih balad in »Poezij«. — Jezik in slovstvo 1962/3, 108—114.

Slodnjak Anton: France Prešeren. — Poems by Francè Prešeren, 1963, 11—26.

— Prešernova balada Prekop in Ivšičeva Lucidarija. — Ivšičev zbornik, 1963, 327—333.

Štefan Rozka: Prešeren in Mickiewicz. — Slavistična revija 1963, 181—198.

Vurnik France: France Prešeren. Ljubljana 1963, 34 + (IV).

Gradivo za Prešernovo prireditel.

Žigon Joka: Iz Prešernove pesniške šole. — Naši razgledi 1963, 140.

PREŽIHOV VORANC glej Kuhar Lovro

RUPEL MIRKO

Berčič Branko, *Čedomir Minderović*, *Branko Hanž* in *Valter Bohinec*: Mirko Rupel. 28. VIII. 1901 — 20. X. 1963. — Knjižnica 1963, 97—102.

Gspan Alfonz: Mirku Ruplu v spomin. — Jezik in slovstvo 1963/4, 1—4.

Kreft Bratko: Dr. Mirko Rupel. Beseda ob krsti. — Naši razgledi 1963, 420.

SELIŠKAR TONE

Kočič — *Pavič Dušica*: Tone Seliškar i njegova družina »Sinji galeb«. — T. Seliškar, Družina »Sinji galeb«, 1963, 5—9.

SOVRÈ ANTON

Gantar Kajetan: Anton Sovrè. — Naši razgledi 1963, 459—460.

Grošelj Milan: Prof. Anton Sovrè. Živa antika 1962/3, 406.

Vidmar Josip: Akademik Anton Sovrè. Beseda ob krsti. — Naši razgledi 1963, 180.

STRITAR JOSIP

Pogačnik Jože: Stritarjev literarni nazor. Ljubljana 1963, 245 + (II).

— Stritarjevi pogledi na književnost. — Izraz 1963, knj. XIV, 391—398.

STRNIŠA GREGOR

Paternu Boris: Strnišev »Odisej«. — Problemi 1962/3, 970—978.

TAUFER VENO

Paternu Boris: Tauferjev »Jetnik prostosti«. — Problemi 1962/3, 979—988.

TAUFER VIDA

B[orko] B[ožidar]: Jubilej pesnice Vide Taufer. — Naši razgledi 1963, 240.

Boršnik Marja: O Vidi Tauferjevi. (Ob njeni šestdesetletnici.) — Naša žena 1963, 252.

TAVČAR IVAN

Dolenc Janez: Ob idili Kosmovega Janeza in Presečnikove Mete. — Loški razgledi 1963, 157—162.

(*Ravbar Miroslav*) M. R.: V Zali. — I. Tavčar, V Zali, 1963, 117—120.

TOMINŠEK JOSIP

Lovšin Evgen: Dr. Josip Tominšek, urednik Planinskega vestnika. — Planinski vestnik 1963, 494—499.

TRAVEN JANKO

Mahnič Mirko: Janko Traven. Ob obletnici smrti. — Gledališki list Drama 1962/3, 196—199.

TRDINA JANEZ

Ževart Danica: Janez Trdina kot etnograf. — Nova obzorja, 1963, 58—74, 179—187.

TRINKO IVAN

Kragelj Jožko: Ivan Trinko. (Ob stoletnici rojstva). — Nova pot 1963, 636—647.

TROJANŠEK FRANJA ZORANA

Vidali Ivan: Pesniška zapuščina Franje Trojanšek — Zorane. — Kamniški zbornik 1963, 11—44.

VIDMAR JOSIP

Un critique slovène éminent. — Le livre slovène 1963, 14—15.

Vidmar Josip: Srečanje z zgodovino. — Perspektive 1962/3, 259—271.

Iz spominov na svoje delo.

WESTER JOSIP

Mazi Vilko: Najina srečanja. (V Westrov spomin.) — Planinski vestnik 1963, 323—325.

ZUPAN JAKOB

Lovše Janez: Življenjepis Jakoba Zupana. — Kamniški zbornik 1963, 45—52.

ŽMAVC JANEZ

Hartman Bruno: Med družbo in individuom. Nekaj meditacij o dramatik Janeza Žmavca.

— Gledališki list Slovenskega ljudskega gledališča Celje 1962/3, št. 2, str. 5—11;

Gledališki list Mestnega gledališča Ljubljana 1962/3, 139—142.

ŽUPANČIČ OTON

Boršnik Marja: Oton Župančič. Ob petinosemdesetletnici njegovega rojstva. — Nova obzorja 1963, 97—110.

Glazer Janko: Sprema beseda. — O. Župančič, Izbrane pesmi, 1963, 111—119.

Kolar Marjan: Različni obrazi Jerale. — Sodobnost 1963, 448—450.

Vuletić Vitomir P.: Oton Župančič i njegov poetski svet. — O. Župančič, Izbrana dela, 1963, 5—35. (Cir.)

Ob gradivu za Slovensko bibliografijo sestavil

Jože Munda

Zapiski

POMEMBNE BIBLIOGRAFSKE PUBLIKACIJE

Bibliografie světové literárněvědné rusistiky za rok 1961. Zpracoval kolektiv Československo-sovětského institutu Československé akademie věd a Ústavu ruského jazyka a literatury při filosofické fakultě Karlovy university. V Praze 1963.

Bibliografski priročnik, ki ga je izdal bibliografski kolektiv obeh češkoslovaških znanstvenih institucij v sicer skromni in samo za notranjo uporabo v znanstvenih ustanovah namenjeni izdaji, naj bi bil registracija vseh pomembnejših literarno-znanstvenih in kritičnih spisov, objavljenih (v letu 1961) predvsem v slavistični periodiki, a tudi v drugih pomembnejših publikacijah, ki prinašajo prispevke, posvečene ruski ali sovjetski literarni problematiki. S to izdajo, ki naj bi ji sledile v prihodnje podobne vsakoletne edicije, opravlja omenjeni češkoslovaški bibliografski kolektiv pomembno delo, ki ne koristi samo strokovnjaku-raziskovalcu ruske književnosti, ampak vsakomur, ki se ukvarja z literarnozgodovinskimi vprašanji. Že samo zbrano gradivo, ki je razpore-

jeno po rubrikah (literarna teorija, zgodovina ruske književnosti, zgodovina in organizacija rusistike, tekstologija, kompanativistika, prevajalstvo, literatura za otroke in mladino in metodika poučevanja ruske književnosti), kaže na široko zasnovo. Razumljivo je, da je zaradi take širine izdaja deloma nepopolna in upošteva npr. med jugoslovanskimi revijami le Delo, Slavistično revijo in Umjetnost riječi. Vendar take in podobne pomanjkljivosti nikakor ne demantirajo želje uredništva, da poda kar najpopolnejši bibliografski pregled »svetovne literarnozgodovinske rusistike«. Delo samo pa pomeni koristno (celo nujno) dopolnitev sovjetskimi bibliografskim izdajam: tako tekočim bibliografijam sovjetske književnosti Macujeva, ki upoštevajo samo sovjetsko gradivo, in še posebej dvema najpopolnejšima sovjetskima literarnozgodovinskima bibliografijama, posvečenima novejši ruski književnosti. To sta:

Istorija russkoj literatury XIX veka, bibliografičeskij ukazatel', pod red. K. D. Muratovoj. Izdatel'stvo Akademii nauk

SSSR. Moskva — Leningrad 1962, in *Istorija ruskoj literatury konca XIX — načala XX veka*, Bibliografičeskij ukazatel', pod red. K. D. Muratovoj. Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. Moskva — Leningrad 1963.

Oba bibliografska priročnika sta po namenu splošni literarno-registracijski bibliografiji, ki naj bi po zamisli uredništva in sestavljalcev seznanili bralca »s splošnim razvojem ruske književnosti, s posameznimi literarnimi tokovi in literarno-družbenim bojem, povezanim z ustvarjalnostjo literatov XIX stoletja in prvih desetletij XX stoletja (dorevolucijskega obdobja)«.

Ker sta obe knjigi bibliografiji splošnega tipa, ne podajata izčrpnega seznama vsega gradiva o posameznih literarnih vprašanjih, ampak skušata zabeležiti samo najpomembnejše, najbolj karakteristične podatke, ki naj pomagajo razjasniti bistvena vprašanja, nanašajoča se na posamezna literarna obdobja in avtorje.

Vendar to ne pomeni, da so v tako zamišljenih bibliografijah upoštevani samo najpomembnejši literarni ustvarjalci. Uredništvo obeh izdaj namreč sledi nazoru M. Gorkega, ki je v svoji *Zgodovini ruske literature* zapisal, da se veliki pisatelji ne pojavijo nenadoma in izolirano, ampak da ima vsak med njimi svoje predhodnike in sobojevnike. Zato najdemo v obeh bibliografijah poleg velikanov kot so L. N. Tolstoj, F. M. Dostojevski in A. A. Blok, npr. tudi J. P. Butkova, za katerega še letnice rojstva niso ugotovili.

Bibliografija »*Istorija ruskoj literatury XIX veka*« ima dva dela: »Splošni del«, ki je posvečen splošnim vprašanjem zgodovinskega razvoja literature, in drugi del »Personalialia«, ki registrira podatke o posameznih literarnih osebnostih.

Splošni del je razdeljen na rubrike: klasični marksizma-leninizma, o literaturi in umetnosti, svetovni pomen ruske literature, zgodovina ruske literature, literarna veda, zgodovina kritike, literarne smeri v ruski literaturi, literarna društva, krožki in saloni, zgodovina publicistike, cenzura, jezik in stil...

Ker so sestavljenci bibliografije upoštevali tudi pri literarnozgodovinskih rubrikah samo rusko, sovjetsko in od tujih avtorjev le v ruščino prevedeno gradivo, in niso znali oz. mogli odrediti pravega razmerja ruske literature do ostalih svetovnih literatur, je bibliografija mestoma zelo nepopolna, nedosledna in enostranska. Zanj je velja posebno za rubriko, ki nosi precej zveneč naslov: »*Mirovne značenje ruskoj literatury*«. V njej zaman iščemo npr. v odstavku, kjer je govora o Franciji, razpravo Thaisa S. Lindstroma *Tolstoi en*

France, v odstavku, ki je posvečen zvezam med jugoslovanskimi književnostmi in rusko literaturo, pa ni zabeležen niti en jugoslovanski avtor. Zdi se, da tudi omenjena bibliografija kaže, kako se sovjetski literarni zgodovinarji vendar le preveč odtegujejo diskusiji s svojimi kolegi izven meja SZ in v tem pogledu daleč zaostajajo za sovjetskimi lingvisti.

Podatki »Personalialia« o posameznih literarnih osebnostih so razdeljeni na dva oddelka: pisateljevo delo in literatura o pisatelju. V prvem oddelku so zabeležena zbrana oz. izbrana dela. Od posameznih publikacij so upoštewane samo tiste, ki niso bile zajete v širšem izboru.

Med literaturo o pisatelju je zajet biografski in pomembnejši kritični in literarno-znanstveni material o določenem pisatelju in njegovem delu.

Bibliografija »*Istorija ruskoj literatury konca XIX — načala XX veka*« je urejena podobno. Za raziskovalca in ljubitelja novejšje ruske literature pa pomeni prijetno presenečenje, ker so sestavljenci priročnika sprejeli nasvet, ki ga je leta 1927 zapisal M. Gorki uredniku zbornika člankov o Gorkem (verjetno gre za *Zbornik statej i vospominamij o M. Gorkom*. Pod red. I. Gruzdeva, M. — L. 1928), naj upošteva pri sestavi zbornika sestavke najrazličnejših literarnih skupin in smeri, ker bo le tako urejena knjiga nudila bralcu poleg izčrpnosti tudi resnični odsev dobe. Tako nam bibliografija »*Istorija russ. literatury*...« nudi dovolj objektivno dokumentacijo tudi za take »moderniste«, kot so D. S. Merežkovski, Innokentij Annenski, K. D. Bal'mont, M. J. Cvetajeva i. dr. in pomeni v primerjavi z deseto knjigo sovjetske akademske literarne zgodovine (*Istorija russ. literatury*, T. I — X, M. — L. 1941 — 1956), ki mnoga dejstva »zamolči«, mnoge probleme pa šablonizira, precejšen korak naprej — vsaj v materialnem nakazovanju literarnozgodovinskih vprašanj.

Obe bibliografiji sta tako kljub nekatere pomanjkljivosti nepogrešljivo dopolnilo znane bibliografije A. V. Meziera (A. V. Mezier, *Russkaja slovesnost' s XI po XIX stoletie vključitel'no*. Bibl. ukazatel'... Pb. 1899 — 1902) in raziskovalca, vsaj kar se ruskega in sovjetskega literarnoznanstvenega gradiva (do l. 1959) tiče, precej zanesljivo orientirata.

Istorija russkogo romana v dvuh tomah, t. 1 Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva — Leningrad 1962.

Delo predstavlja realizacijo ene od številnih večjih literarnozgodovinskih zamisli, ki jih v zadnjih letih uresničujejo

inštituti za književnost sovjetske Akademije znanosti. Take realizacije so predvsem plodovi kolektivnih prizadevanj in med te sodi tudi prvi zvezek obsežne Zgodovine ruskega romana, ki je izšel v redakciji A. S. Bušnina, B. P. Gorodeckega, N. I. Pruckova in G. M. Fridlenderja s sodelovanjem kolektiva leningrajskega Inštituta ruske literature (Puškinski dom). Prvi zvezek vsebuje predvsem razvoj ruskega romana v prvi polovici XIX stoletja, vendar je v njem nakazana tudi evolucija zarodkov in pojavov te literarne zvrsti v stari ruski književnosti, v XVIII st. in v prvi četrtini XIX stoletja (od prevodov »romanov« pozno-helenističnega tipa kot sta Devgenievo dejanje in Aleksandrija do romanov, ki jih je napisal V. I. Narežnyj). Avtorji posameznih poglavij razpravljajo med drugim tudi o razvojni poti, ki naj bi peljala od sentimentalne povesti k romanu (E. N. Kuprejanova in L. N. Nazarova), obravnavajo problematiko ruskega zgodovinskega romana (S. M. Petrov) značajskega romana in romana ruskih romantikov v tridesetih letih XIX stoletja, analizirajo teorijo Belinskega (G. M. Fridlender), vendar se najdlje ustavljajo pri razvoju in delih najpomembnejših ruskih romanopiscev tega časa kot so Puškin, Lermontov, Gogolj, Turgenjev, mladi Dostojevski, Gončarov in Gercen — tako, da so posameznim romanom teh ustvarjalcev posvečena posebna monografska poglavja.

Zaradi večjega števila znanstvenikov, ki so prispevali vsak svoj delež k nastanku prvega zvezka Zgodovine ruskega romana, sama knjiga nima enotne literarno-znanstvene fiziognomije — kar posebno velja za analizo strukture romana kot takšnega. Vendar se večina sodelavcev le podreja nekaterim skupnim raziskovalnim izhodiščem. Tako mnogi avtorji pri raziskovanju geneze posameznih del upoštevajo dokaj široko zgodovinsko-komparativno osnovo. Raziskujejo nastanek tega ali onega romana v zvezi z rusko literarno in idejno situacijo, kakor tudi s tradicijo in pobudami svetovnih literatur. Knjigo kot celoto odlikuje jasen in principialen historičen pristop h gradivu, ki omogoča avtorjem, da smotrno določijo posameznim romanom njihovo mesto in razkrijejo njihovo specifiko v evropskem in ruskem literarnem ustvarjanju. Nekoliko manj uspešno je izvedena analiza pojavnosti — oblikovnih elementov. Posamezni raziskovalci se ukvarjajo bolj ali manj samo s kompozicijo in karakterologijo.

Delo je napisano skorajda brez dogmatskih predsodkov: sence enostranskega popoševanja, ki pride deloma do izraza v uvodu, ko je govora o »modernizmu« in »socrealizmu«, posamezna poglavja brez večje škode le tu in tam oplazijo.

Z upravičenim zanimanjem lahko torej pričakujemo izid drugega dela, ki naj bi poleg prikaza romanov Dostojevskega, Tolstaja in Gorkega podal tudi sintetično podobo evolucije ruskega romana.

Ja. E. Golosovker, Dostojevskij i Kant, Razmyšlenie čitatelja nad romanom »Brat'ja Karamazovy« i traktatom Kanta »Kritika čistogo razuma«, Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR, Moskva 1963.

Ja. E. Golosovker nakazuje v svoji študiji za literarno zgodovino nov problem — o vlogi, ki naj bi jo imel filozofski traktat Immanuela Kanta Kritik der Reinen Vernunft pri oblikovanju romana Brat'ja Karamazovy F. M. Dostojevskega.

Študija ni filozofsko-zgodovinske narave, ampak je napisana kot literarno-poljudnoznanstveno razmišljanje o vzročni zvezi romana F. M. Dostojevskega z osnovnimi postavkami Kantovega nauka o antinomijah — kot o nerazrešljivih protislovjih čistega razuma. Čeprav je za Kanta njihova nerazrešljivost v kozmološkem planu samo dozdevna, Dostojevski odstrani to dozdevnost in vidi pod njo globlji moralni smisel, ki naj bi ga Kant zatajeval.

Ko Ja. Golosovker pri obravnavi problema Dostojevskega in Kant razkriva pisateljev podtekst, ga razkriva kot polemiko pisatelja Dostojevskega s filozofom Kantom, kot nenehni boj med liki in v romanu personificiranimi postavkami Kanta o antinomijah (teza — antiteza).

A tudi tam, kjer gledišči Kanta in Dostojevskega navidez sovpadata, dvoboj ne preneha, ampak vzplamti še z večjo močjo. Načelo Dostojevskega, da v življenju »vsa protislovja živijo skupaj«, zanj nikoli ne izgubi svoje ostrine.

Kantovega imena v romanu Dostojevskega sicer ne zasledimo, a je zato Ivan Karamazov oblikovan kot »dialektični lik Kantovih antinomij«.

Študija Ja. Golosovkerja ne daje na zastavljeno vprašanje popolnega odgovora, vendar odpira novo za raziskovalca in bralca zelo zanimivo vprašanje, ki nam še bolj približa miselni in pojavnoblikovni svet F. M. Dostojevskega.

Aleksander Skaza

**E. HAMP, SLOVAR'
AMERIKANSKOJ
LINGVISTIČESKOJ
TERMINOLOGII. MOSKVA 1964.
STR. 263**

Izvirnik tega terminološkega slovarčka je izšel že pred leti z naslovom *A Glossary of American Technical Linguistic Usage* 1925—1950. Utrecht 1957. Delo obsega okoli 1500 terminov, ki so urejeni po abecedi. Razlage in definicije je avtor zbral iz ameriške lingvistične literature v obdobju med 1925 — 1950. Tako srečujemo pri pojasnilih najvidnejša imena moderne ameriške lingvistike Sapira, Bloomfielda, Chomskega, Blocha, Hocketa, Tragera, Pikea in druge. Ta metoda prikazovanja vsebine jezikoslovnih terminov je po svoje privlačna, vendar pa skriva v sebi tudi veliko šibkosti. Velikokrat bi želeli razlago v širšem kontekstu, včasih pa bi tudi sam avtor iz številnih razlag moral izluščiti najustreznejšo. Prevajalec je z nekaterimi dodatki hotel zajeti tudi zadnje desetletje, vendar je prav za najnovejše obdobje ostalo še veliko praznin, kajti ameriška lingvistika zadnjih štirideset let se je v zadnjem obdobju zelo intenzivno razvijala. Zato so oznake nekaterih terminov ostale na pol poti; slovar jih je zajel v njihovi »otroški« dobi pred letom 1950, današnja vsebina termina pa je ostala nepojasnjena. Marsikateri termin, ki ga slovar prinaša, tudi ni bil splošno sprejet in je zato danes že zgodovinski.

Ruska redakcija slovarja je pri prevajanju upoštevala današnjo rusko lingvistično prakso in terminov niso na silo prevajali. Tako nam slovar koristi tudi pri branju lingvistične literature v angleščini, vendar je škoda, da ne prinaša na koncu registra v angleščini.

Slovar bodo nedvomno pozdravili vsi lingvisti, ki se želijo prebiti do jedra lingvističnih tokov, ki so se ponekod kar občutno oddaljili od evropskih.

F. J.

JUBILEJ JAROMIRA BELIČA

Znani češki jezikoslovec dr. Jaromír Bělič, profesor češkega jezika na praški univerzi in dopisni član ČSAV ter predsednik njenega znanstvenega kolegija jezikoslovja, obhaja letos svojo petdesetletnico. Ob tej priložnosti je informativni bilten, ki ga izdajata obe češkoslovaški akademiji znatnosti oz. njuna jezikoslovna zavoda, prinesel članek, ki opozarja na izredno plovitvo in široko znanstveno dejavnost ju-

bilanta. Běličevo zanimanje velja tako dialektologiji kakor razvoju češkega jezika, njegovi knjižni formi kakor neknjižnim tvorbam, pravopisnim vprašanjem in odnosom med češčino in slovaščino. Med drugim je Bělič sourednik Slovarja češkega knjižnega jezika in revije Naše řeč ter soavtor vrste učbenikov češkega jezika. S svojim talentom in svojo delavnostjo (njegova bibliografija ima preko 200 števil) si je pridobil v češkem in mednarodnem slavističnem svetu sloves ene največjih avtoritet v vprašanjih češkega jezika.

B. U.

**BIBLIOGRAFIE ČESKÉ
LINGVISTIKY**

Pod tem naslovom so izšle po vojni v založbi Češkoslovaške akademije znanosti doslej tri knjige. Vsaka od njih prinaša bibliografijo za eno petletje in obsega splošno in primerjalno jezikoslovje ter posamezne slovanske jezike, predvsem seveda češkega. Dr. Zdeněk Tyl, ki je avtor vseh treh zvezkov, je upošteval dela, ki so izšla na češkem teritoriju (Slovaki izdajajo svojo bibliografijo), zabeležil pa je tudi vsa njemu dosegljiva češka in bohemistična dela, ki so bila publicirana drugod. Odlike te bibliografije so poleg izčrpnosti zlasti pregledna ureditev gradiva in kratke vsebinske informacije oz. karakteristike registriranih knjig in člankov. Tretji zvezek, bibliografija za leta 1956—1960, z letnico izida 1963, ima nad 700 strani in impozantno število 4257 bibliografskih enot. Pri tolikšnjem obsegu je zelo važno, kako je gradivo razporejeno, da bi se bilo mogoče v njem hitro znajti. To je sestavljalcu povsem uspelo. Tako je npr. največjo skupino, dela v češkem jeziku, razdelil na deset oddelkov: 1. Splošna vprašanja; 2. Opis in raziskovanje jezika; 3. Razvoj jezika; 4. Dialektologija; 5. Knjižni jezik in njegova norma; 6. Jezik literarnega dela in prevoda; 7. Terminologija; 8. Izvor in pomen posameznih besed; 9. Osebna in krajevna imena; 10. Gradivo. Oddelki so še dalje razdeljeni v pododdelke. Tako ima npr. 2. oddenek tele pododdelke: 1. Fonetika, glasoslovje, fonologija. Jezikovna melodija in akcent; 2. Besedotvorje; 3. Oblikoslovje; 4. Sintaksa; 5. Leksikologija in leksikografija; 6. Stilistika. Peti oddenek pa je npr. razčlenjen takole: 1. Splošni problemi jezikovne kulture; 2. Pravorečje. Kultura govornice besede; 3. Pravila češkega pravopisa. Uvajanje novih Pravil v prakso. Razni pravo-

pisni prispevki; 4. Slovnici in stilistični prispevki k jezikovni pravilnosti; 5. Ra-
dijski in časopisni jezikovni kottički ipd.;
6. Jezik in stil časopisov. Jezik in stil v
raznih strokah; 7. Pouk češćine. Slovnice
in slovarji. Šolski ućbeniki in jezikovni
priročniki; 8. Metodićni prispevki k raz-
nim vprašanjem; 9. Splošni problemi pouka
ćešćine.

Bibliografija je prepotreben priročnik za
jezikoslovca, je pa tudi dokument velikan-
skega poleta češćega jezikoslovja.

B. U.

ZBOROVANJE SLAVISTOV NA RAVNAH

V dneh od 3. sept. do 5. sept. 1964 je
bilo zborovanje slovenskih slavistov v
Ravnah in Črni na Koroškem, združeno s
seminarjem in obćnim zborom Slavistićne-
ga društva Slovenije. Po sklepu lanskega
obćnega zbora je bilo zborovanje na Ko-
roškem, da se tako posveti posebno pozor-
nost temu delu Slovenije, ki je po svojih
zastopnikih prispeval znaten delež pri raz-
voju slovenske kulture, jezika in književ-
nosti. O tem deležu je imel ravnatelj Štu-
dijske knjižnice tov. dr. Anton Sušnik
posebno uvodno predavanje, ki ga objav-
ljamo v naši reviji. Prav tako objavljamo
predavanje tov. J. Mrdavišća »Narava v
Prežihovih mladostnih delih.« Tov. Viktor
Smolej je predaval o pokojnem Ksaveru
Mešku. Spominjali pa smo se tudi treh
obletnic: 120-letnice smrti Jerneja Kopi-
tarja, 100-letnice smrti Vuka Karadžića in
100-letnice rojstva Vatroslava Oblaka.
O Kopitarju in Karadžiću je predaval
tov. dr. Bratko Kreft, o V. Oblaku pa
tov. Fr. Jakopin. Njegovo predavanje
izide v »Celjskem zborniku«. Tov. S. Su-
hadolnik je govoril o pripravah za slovar
slov. knjižnega jezika. Zborovalci so
obiskali Prežihovino in si ogledali Preži-
hovo muzejsko urejeno sobo, na njegov
grob in na grob Ksavera Meška pa so po-
ložili venec. Zborovanja so se udeležili
zastopniki slavistov iz Celovca in tržaške-
ga ozemlja. Izredno zanimivo je bilo pre-
davanje o položaju slovenskega šolstva na
avstrijskem Koroškem, ki ga je napisal
ravnatelj slovenske gimnazije v Celovcu
g. dr. J. Tischler, prav tako pa govor
g. dr. Ježa iz Trsta. Obćni zbor je sklenil,
da bodi odslej vsako takšno zborovanje
srećanje slovenskih slavistov sploh ne ozi-
raje se na meje. Ne le delovni, marveć
tudi osební stiki so važni.

POROĆILO MARIBORSKE PODRUŽNICE NA OBĆNEM ZBORU SD, 5. SEPTEMBRA 1964

Lanski obćni zbor Slavistićnega društva
Slovenije je bil oktobra v Mariboru, zato
smo imeli za mariborsko podružnico obćni
zbor šele 10. novembra. Da bi počastili
70-letnico rojstva Prežihovega Vranca,
smo se odloćili za Ravne. Tu smo zborovali
v prostorih Študijske knjižnice in za uvod
je dr. Sušnik zbranim slavistom prikazal
Vranćevo ćloveško osebnost z veliko
toplino. Popoldne smo obiskali kraje in
domaćije, ki so vezane na njegova dela.

Obćni zbor je dal smernice za delo no-
vemu odboru in po njih se je v minulem
letu tudi delo odvijalo. Obsegalo je već
področij.

1. Predavanja. Poleg že omenjenega pre-
davanja dr. Sušnika o Prežihu smo orga-
nizirali še tri: marca je predaval tov.
Ristovski, lektor za makedonski jezik na
filozofski fakulteti v Ljubljani, o makedon-
skem kulturnem delavcu ob koncu 19. stol.
Misirkovu, aprila tov. Dolar o svetovni
književnosti po prvi svetovni vojni in maja
tov. Vućenov iz Beograda: Optimistićno in
pesimistićno v srbski literaturi 19. stol. Na-
povedano predavanje dr. Krefta je moralo
zaradi bolezni predavatelja, žal, od-
pasti. Najbolje je bilo obiskano prvo pre-
davanje, zato pa sta bili ostali dve, poseb-
no tov. Vućenova, živahni v razpravi. Vseh
predavanj, ki smo jih imeli v načrtu, nis-
mo mogli izvesti, predvsem zaradi pomanj-
kanja ćasa (već kakor enkrat na mesec
ćlanov ne moremo vabiti, saj prihajajo iz
zunanjih krajev in zato prirejamo preda-
vanja v popoldanskih urah), nekaj pa tudi
zaradi pomanjkanja denarnih sredstev, saj
nismo dobili nobene dotacije že tri leta.

2. Stiki s pododborom Društva sloven-
skih književnikov v Mariboru. Stike z ma-
riborskimi književniki smo navezali že mi-
nulo leto, letos pa smo jih še poglobili.
Skupna akcija je bila organizacija festivala
Kurirćek, ki je bil sredi decembra 1963 in
je trajal ves teden. Tedaj so se v Mariboru
zbrali književniki iz vse Jugoslavije in
porazdeljeni v manjše skupine obiskali po
pet šol v vsaki obćini mariborskega okraja.
Naša podružnica je prevzela nalogo, orga-
nizirati slaviste po vsem okraju, da so
spremljali književnike po šolah, jih otro-
kom predstavljali in komentirali njihova
dela. Organizacija je uspela, slavisti so
svojo nalogo dobro opravili in bili za to
deležni pohvale in zahvale na obćnem

zboru mariborskih književnikov kakor pri odboru festivala Kurirček. V okviru tega tedna je bilo še posvetovanje o mladinski književnosti, ki so se ga udeležili tudi naši člani in v razpravo aktivno posegli. Sklenjeno je bilo tudi, da bo začela v Mariboru izhajati revija, ki se bo ukvarjala s problematiko mladinske književnosti, in smo iz naših vrst že izbrali tovariše, ki bodo sodelovali kot uredniki ali organizatorji. — Prijetno je bilo srečanje slavistov s književniki iz Črne gore in Srbije — med drugimi sta bila tudi Mihailo Lalić in Desanka Maksimović, od Slovencev Tone Seliškar — ki smo ga pripravili v klubu prosvetnih delavcev. Zal nam je, da zanimivih pripovedi in izjav književnikov nismo posneli na magnetofonski trak. — Z mariborskimi književniki pa smo se sešli 15. februarja prav tako v klubu, kjer so najprej odgovarjali na zastavljena vprašanja (odgovori so posneti na magnetofonskem traku), nato je sledil tradicionalni družabni večer v Prešernovem tednu. — Kot gostje smo slavisti prisostvovali plenumu slovenskih književnikov, ki je bil v Mariboru.

3. Strokovno delo po aktivih. V letošnjem letu je delovalo v mariborskem okraju šest aktivov, kot lani: za osnovne šole, za strokovne in srednje šole. Preko članov odbora vemo, da je bilo delo v njih živahno, da so pripravljali zanje predavanja člani naše podružnice, tako o učnih načrtih, o pomankljivostih pri pouku slovenščine, o uporabi avdio-vizualnih sredstev pri našem pouku na osnovnih, srednjih in strokovnih šolah, o ocenjevanju učencev, o šolskih in domačih nalogah itd. Razveseljivo je, da sta aktiva za srednje in strokovne šole povezovala slaviste vsega okraja — od Lendave do Raven — in da so se sestankov iz teh oddaljenih krajev tudi udeleževali.

4. Strokovne ekskurzije. Prvo ekskurzijo — seveda v manjšem obsegu — smo organizirali že ob občnem zboru, ko smo si pod vestnim vodstvom in bogatim komentarjem naših ravenskih tovarišev-slavistov ogledali in obiskali prizorišča Vrančevih del. — 16 članov naše podružnice se je v dneh 17.—25. avg. pridružilo ljubljanskim, celjskim in novomeškim tovarišem na dobro pripravljene strokovne ekskurziji po Češko-slovaški. Še enkrat se zahvalim vsem organizatorjem, predvsem pa ljubljanski podružnici, da nas je sprejela v svoje okrilje.

5. Ostalo delo. Januarja 1964 je bila v mariborskem gledališču slavnostna premiera Kranjskih komedijantov, s katero je Maribor in z njim seveda tudi mi slavisti počastil 40-letnico umetniškega delovanja

dr. Krefta. Spomnili smo se ga s pristrčno čestitko in po predstavi s prijateljskim večerom pri Orlu.

Člani našega odbora so sodelovali pri reorganizaciji Zveze mariborskih kulturnih delavcev, pomagali pri sestavljanju novih pravil in pripravah na občni zbor, po katerem naj bi Zveza na novo oživela in obravnavala vso kulturno problematiko Maribora, kakor je bila na našem lanskem občnem zboru izražena želja. V Zvezo bo naša podružnica vstopila v celoti kot članica.

Zavodu za prosvetno pedagoško službo smo predlagali, naj vnesejo v osnovnih šolah v učni program predmeta komunalna vzgoja tudi seznanjanje učencev s kulturno preteklostjo in znamenitostmi komune. Predlog je bil sprejet ugodno.

Drobnege dela je bilo vse leto dovolj, omenila bi le še organizacijo današnjega zborovanja oz. seminarja, za katero izrekam pristrčno zahvalo našim požrtvovalnim ravenskim in prevajalskim tovarišem.

Mira Medved

SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE, PODRUŽNICA NOVO MESTO. POROČILO O DELU V LETU 1963/64

Našo podružnico vodi odbor, ki ga sestavljajo: predsednik Jože Sever, tajnica Sonja Kocuvan in blagajničarka Milka Bobnar.

Članov smo v tem letu imeli 33. Blagajničarka je članarino pobirala in je od nje odvedla za tekoče leto centralnemu odboru 6.600 din. Nekaj stroškov smo imeli z ureditvijo Trdinovega groba, v blagajni pa je sedaj 20.478 din. S tem denarjem res nismo mogli organizirati dela, kot bi želeli, zaman pa smo prosili za pomoč občino in okraj.

Delo podružnice je bilo zelo različno. Takoj v začetku leta smo organizirali posvetovanje z učitelji slovenskega jezika iz osnovnih šol, da bi skupno pretresli težave pri pouku slovenščine na prehodu iz VIII. razreda v srednje šole. Ob tej priložnosti sta pripravila poročili o sprejemnih izpitih na učiteljsku in na ekonomski sr. šoli tov. Kolenc in tov. Bobnarjeva. Skupno z delavsko univerzo smo pripravili »Koroški večer« za širšo javnost. Imeli smo več sestankov, ki so bili navadno povezani s predavanji in poročili (poročilo o občnem zboru v Mariboru, ogled ruskega diafilma o L. N. Tolstoju, predavanje o filmski vzgoji v srednji šoli, poročilo o počitniškem seminarju učiteljev slovenskega je-

zika v gimnazijah). Priložnostno smo obravnavali tudi razne aktualne probleme, kot npr. problematičen odnos nekaterih slovenskih tovarn do slovenskega jezika ipd. — Sklepa, da bi se sestajali redno vsak mesec, iz različnih razlogov, predvsem pa zaradi prezaposlenosti žal nismo mogli uresničiti. Se tako so prihajali v glavnem le člani iz Novega mesta, za povezavo s tovariši iz drugih krajev pa je poskrbel slavistični aktiv, ki je pod vodstvom tov. Sonje Kocuvanove deloval zelo živahno. Organiziral je 4 celodnevne sestance, na katerih so predavali nekateri domači člani, nekajkrat pa so sodelovali tudi drugi (prof. J. Sivec, St. Kotnik, J. Podgornik). Poleg sestankov je bil med semestralnimi počitnicami tudi seminar za učitelje slovenščine na osnovnih šolah. Na njem so predavali prof. Karel Bačer, Janez Kolenc, tov. Kocuvanova in tov. Škofca.

In načrt za prihodnje leto:

Poleg predavanj ne samo za ožji krog, ampak tudi za javnost bomo poskusili urediti Trdinovo sobo na Gracarjevem turnu, ki je še danes prav tako prazna, kot je bila jeseni 1957 (ob zborovanju slavistov v Dolenjskih Toplicah). Sestavili bomo odbor, ki bo prevzel to skrb, in bomo skušali tako tudi mi prispevati svoj delež k proslavi 600-letnice Novega mesta.

Predlogi: Dobro bi bilo poiskati za naša zborovanja kak primernejši čas, ker se jih sicer mi, ki poučujemo, zelo težko udeležujemo.

Še enkrat je treba pozdraviti iniciativo ljubljanske podružnice, ki je organizirala študijsko ekskurzijo na Češkoslovaško. Iz naše podružnice nas je bilo šest. V njihovem imenu se zahvaljujem vsem, ki so s svojim požrtvovalnim delom pripravili in omogočili to zanimivo potovanje.

Jože Sever

POROČILO O LETNEM DELU PODRUŽNICE SLAVISTIČNEGA DRUŠTVA V KRANJU

Občni zbor je bil 4. decembra 1963 na gimnaziji v Kranju. Povabili smo nanj vse slaviste na šolah v občini Kranj, Škofja Loka in Trzič, pa tudi vse one, ki opravljajo službo na zavodih in ustanovah. Udeležilo se je občnega zbora le malo povabljenih. Od glavnega odbora Slavističnega društva Slovenije je prišel njegov predsednik, akademik dr. Bratko Kreft.

Novi odbor podružnice je smatral za najbolj potrebno, da najprej podružnico utrdi v organizacijskem pogledu. S prijavnici smo uspeli, da je sedaj v društvo včlanje-

nih na našem področju 51 slavistov-profesorjev in predmetnih učiteljev slovenščine pa tudi slavistov iz knjižnic ali drugih kulturnih zavodov. Pobrali smo letno članarino po 400 din; od tega bomo polovico odvedli glavnemu odboru, oziroma uredili to zadevo do konca poslovnega leta.

Podružnica je organizirala več strokovnih predavanj. Dr. Jože Pogačnik je predaval o nekaterih poglavjih iz starejše slovenske književnosti ter o interpretaciji starejših tekstov v zadnjih razredih osnovne ali srednje strokovne šole oziroma v gimnaziji.

O slovenskih narečjih in njihovem odnosu do knjižnega jezika je predaval dr. Tine Logar. Bilo je zelo zanimivo, ker je predavatelj svoje trditve demonstriral z magnetofonskimi posnetki, ki jih je prinesel s Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Slavisti praktiki so izrazili željo, da bi posnetke radi imeli na šolah, zato je odbor podružnice preposnel izbor posnetkov in jih opremil še s primernim uvodom o nastanku dialektov. V prostem času smo opravili to veliko delo in z magnetofoni izdelali okoli 30 magnetofonskih trakov; v občinah Kranj, Škofja Loka in Trzič za vse popolne osnovne in strokovne šole, prav tako pa tudi za gimnazije v Kranju, Škofji Loki in na Jesenicah.

Za strokovno ekskurzijo »Po Tavčarjevih potih« sta se temeljito pripravila prof. A. Peterlinova in šolski ravnatelj Jaka Ušeničnik, zato je izlet zelo uspel. Zbrali smo se v Loki, obiskali Visoko (se zgrazali nad razpadajočim dvorcem), nato pa si temeljito ob razlagi ogledali domačije v Hotavljah in v Poljanah (Šarevčev, Posavčev, Vrbanačev in Tavčarjev dom). Nato smo se odpeljali do Javorja, kjer so nas pri srčno in domiselno pozdravili s Tavčarjevimi besedami pionirji tamkajšnje osnovne šole ter nas vse obdarili s šopki šmarnic. Obiskali smo tudi Jelovo brdo in Malenski vrh in se sproščeno razživel ob starožitni južini v najstarejši kmečki hiši. Preko Karlovca, Hotovelj in Trebije smo se zelo zadovoljni vrnili na službena mesta.

Drugo področje dela je bilo v sodelovanju slavistov z družbenimi organizacijami in ustanovami. Zveza borcev v Kranju je namreč za vse šole na Gorenjskem v tednu mladosti povabila partizanske pesnike in pisatelje. Člani slavistične podružnice so organizirali te obiske in pripravili učence, da so bili o literarnem delu povabljenih temeljito poučeni.

Slavisti in likovniki so vodili učence na razstave Prešernove galerije ter tako podpirali in poglobljali kulturno oziroma estetsko vzgojo.

Sodelovali smo tudi pri akcijah Delavske univerze in Zavoda za prosvetno pedagoško službo. Pomagali smo izdelati skripta za poučevanje slovenskega jezika za tuje študente iz Afrike in Azije (prof. Žnidar) ter napisali poskusni učbenik za filmsko vzgojo (profesorja Pibernik in Šimenc). V aktivu učiteljev slovenščine na osnovnih šolah je prof. Pibernik govoril o nujnosti filmske vzgoje in kako naj slavisti uporabljajo učbenik, ki sta ga izdelala oba zavoda za pedagoško službo na Gorenskem.

Inštitut za slovenski jezik pri SAZU nam je poslal poskusni snopič bodočega slovarja, za katerega je na našo prošnjo zbral in napisal tehtne pripombe direktor Študijske knjižnice v Kranju, prof. Stanko Bunc. Ta je napisal tudi jezikovni vadnici za 7. in 8. razred osnovne šole.

V jeseni pa bi radi dostojno proslavili 60. obletnico Kosovelovega rojstva. Pripravljamo strokovni izlet na Kras in v Tomaj, za razlago Kosovelovega literarnega dela pa se posebej pripravlja prof. Franca Pibernik.

Zborovanja slavistov v Črni na Koroskem ter letnega občnega zbora Slavističnega društva Slovenije istotam smo se udeležili 4 odborniki (predsednik, tajnik, blagajničarka in članica odbora.)

Vincenc Žnidar
Janez Šifrer

Opomba uredništva: Izid 7.—8. številke se je zakasnil zaradi raznih tehničnih ovir. Nekateri niso pravočasno oddali obljubljenih prispevkov, čeprav je glavni urednik večkrat urgiral zanje, da bi mogel gradivo oddati v tiskarno še pred svojim odhodom v inozemstvo. Namestnika ni mogel dobiti in tako je prišlo gradivo z občutno zamudo v tiskarno. Prosimo vse naročnike, da te težave vzamejo blagohotno na znanje in da jih oproste. Hkrati pa prosimo, da zamudniki takoj po prejemu te številke poravnajo naročnino.

